

O Knezovićevu molitveniku 'Duhovno nemoj se zaboravit od mene' (1746)

Koški, Marijana

Master's thesis / Diplomski rad

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:142:960365>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-16**

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku
Filozofski fakultet Osijek
Dvopredmetni studij Hrvatskoga jezika i književnosti i Pedagogije

Marijana Koški

**O Knezovićevu molitveniku „Duhovno nemoj se zaboravit od mene“
(1746)**

Diplomski rad

Mentorica: prof. dr. sc. Zlata Šundalić
Osijek, 2019.

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku
Filozofski fakultet Osijek
Odsjek za hrvatski jezik i književnost
Katedra za staru hrvatsku književnost
Dvopredmetni studij Hrvatskoga jezika i književnosti i Pedagogije

Marijana Koški

**O Knezovićevu molitveniku „Duhovno nemoj se zaboravit od mene“
(1746)**

Diplomski rad

Znanstveno područje humanističkih znanosti, polje filologije, grana teorija i
povijest književnosti

Mentorica: prof. dr. sc. Zlata Šundalić
Osijek, 2019.

IZJAVA

Izjavljujem s punom materijalnom i moralnom odgovornošću da sam ovaj rad samostalno napravila te da u njemu nema kopiranih ili prepisanih dijelova teksta tuđih radova, a da nisu označeni kao citati s napisanim izvorom odakle su preneseni.

Svojim vlastoručnim potpisom potvrđujem da sam suglasna da Filozofski fakultet Osijek trajno pohrani i javno objavi ovaj moj rad u internetskoj bazi završnih i diplomskih radova knjižnice Filozofskog fakulteta Osijek, knjižnice Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku i Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu.

U Osijeku, 12. rujna 2019.

Marijana Koški

Marijana Koški, 0010007809

Sažetak

Naslov diplomskoga rada glasi: „O Knezovićeve molitveniku „Duhovno nemoj se zaboravit od mene“ (1746)“. U uvodnom se dijelu rada ponajprije govori o važnim odrednicama hrvatske književnosti 18. stoljeća. Nadalje, opisuju se povijesne, političke, društvene te gospodarske prilike koje su imale znatan utjecaj na osamnaestostoljetnu slavonsku književnost. Književnost u Slavoniji 18. stoljeća uglavnom je nabožno-poučnog karaktera. S tim se slažu svi hrvatski znanstvenici i književni povjesničari. Među brojnim piscima osamnaestostoljetne Slavonije koji su svojim književnim radom pridonosili posebice vjerskom i moralnom poučavanju naroda zasluženom mjesto zauzima i Antun Josip Knezović. U nastavku se rada predstavlja Knezovićev životopis („kratkopis“) i književni opus te se govori o tome kako su hrvatski znanstvenici i književni povjesničari vrednovali Knezovićeve djela. U središtu pozornosti diplomskoga rada je Knezovićev molitvenik „Duhovno nemoj se zaboravit od mene“. Riječ je o prvom izdanju molitvenika iz 1746. godine, tiskanom u Budimu. Međutim, potrebno je napomenuti da je upravo ovaj molitvenik i prvo tiskano Knezovićevo djelo. Proučavajući molitvenik Antuna Josipa Knezovića „Duhovno nemoj se zaboravit od mene“ (1746) posebna se pozornost pridaje istraživanju dvaju međusobno suprotstavljenih motiva: motiva ljubavi i motiva mržnje, što je i središnja tema diplomskoga rada. U sljedećem poglavlju ovoga rada uspoređuju se dobiveni rezultati provedenoga istraživanja dvaju motiva: motiva ljubavi i motiva mržnje u molitveniku Antuna Josipa Knezovića „Duhovno nemoj se zaboravit od mene“ (1746) s dostupnim podacima o rezultatima istraživanja motiva ljubavi i motiva mržnje u molitveniku Antuna Kanižlića „Primogući i srce nadvladajući uzroci“ (1760). U zaključnom se dijelu ovoga rada prikazuju sažeti rezultati provedenoga istraživanja.

Ključne riječi: književnost 18. stoljeća, Slavonija, Antun Josip Knezović, molitvenik, „Duhovno nemoj se zaboravit od mene“, motiv ljubavi, motiv mržnje.

Sadržaj

1. Uvod.....	1
2. Uvodno o hrvatskoj književnosti 18. stoljeća.....	3
2.1. Život u Slavoniji u 18. stoljeću.....	8
2.2. Slavonska književnost 18. stoljeća.....	10
3. <i>Kratkopis</i> Antuna Josipa Knezovića.....	16
4. Knezovićeve književni opus.....	18
5. Vrednovanje Knezovićevih djela.....	23
6. Uvodno o molitveniku „Duhovno nemoj se zaboravit od mene“ (1746).....	29
6.1. Motiv ljubavi u Knezovićeve molitveniku „Duhovno nemoj se zaboravit od mene“ (1746).....	31
6.2. Motiv mržnje u Knezovićeve molitveniku „Duhovno nemoj se zaboravit od mene“ (1746).....	43
7. Motivi ljubavi i mržnje kod Knezovića i Kanižlića.....	50
8. Zaključak.....	54
9. Izvori i literatura.....	56
10. Prilozi - Istraživanje motiva ljubavi i mržnje u molitveniku Antuna Josipa Knezovića „Duhovno nemoj se zaboravit od mene“ (1746).....	60

Tablica 1 – Motiv ljubavi u Knezovićeve molitveniku „Duhovno nemoj se zaboravit od mene“ (1746)

Tablica 2 – Motiv mržnje u Knezovićeve molitveniku „Duhovno nemoj se zaboravit od mene“ (1746)

1. Uvod

Naslov diplomskoga rada glasi: *O Knezovićevu molitveniku „Duhovno nemoj se zaboravit od mene“ (1746)*. U uvodnom se dijelu rada ponajprije govori o važnim odrednicama hrvatske književnosti 18. stoljeća. Hrvatska književna historiografija uz književnost 18. stoljeća najčešće spominje prosvjetiteljstvo te želju kulturno-prosvjetnog djelovanja na šire narodne slojeve. Međutim, Rafo Bogišić naglašava kako je promatrano stoljeće u hrvatskoj književnosti poglavito prijelazno razdoblje, vrijeme zaokreta i promjena bez naglih skokova, mnoštva raznolikosti i suprotnosti, mnoštva unutarnjih, proturječnih i različitih slojeva i manifestacija (Bogišić, 1987: 155-156). Jedna od specifičnosti hrvatske književnosti 18. stoljeća je i pridruživanje Slavonije trima glavnim regijama 16. i 17. stoljeća: Dubrovniku, Dalmaciji i Bansknoj Hrvatskoj (Bogišić, 1987: 155; Dukić, 2003: 492; Brešić, 2004:9; Jelčić, 2004: 115).

Budući da na književnost bitno utječu okolnosti življenja u sredini u kojoj nastaje u nastavku rada opisuju se povijesne, političke, društvene te gospodarske prilike koje su imale znatan utjecaj na osamnaestostoljetnu slavonsku književnost. Književnost u Slavoniji 18. stoljeća uglavnom je nabožno-poučnog karaktera. S tim se slažu svi hrvatski znanstvenici i književni povjesničari. Slijedom toga, Tomo Matić *narodnu prosvjetu i odgoj* navodi kao *iztaknute i karakteristične crte hrvatske knjige u Slavoniji sve do Preporoda* (Matić, 1945: 5). Pri tom Matić luči prosvjetni rad vjerskog i svjetovnog karaktera. Naime, u prvoj je polovici 18. stoljeća prosvjetni rad obilježen izrazito vjersko-moralnim karakterom, a pisci su bili svećenici i redovnici. U drugoj polovici 18. stoljeća sve više dolazi do prodora općih prosvjetnih ideja onoga vremena te se kao pisci javljaju i svjetovnjaci. (Matić, 1945: 5) Među brojnim piscima toga razdoblja u Slavoniji, koji su svojim književnim radom pridonosili posebice vjerskom i moralnom poučavanju naroda, zasluženno mjesto zauzima i Antun Josip Knezović. U nastavku se rada predstavlja Knezovićev životopis („kratkopis“) i književni opus te se govori o tome kako su hrvatski znanstvenici i književni povjesničari vrednovali Knezovićeve djela.

U središtu pozornosti diplomskoga rada je Knezovićev molitvenik „Duhovno nemoj se zaboravit od mene“. Riječ je o prvom izdanju molitvenika iz 1746. godine, tiskanom u Budimu. Međutim, potrebno je napomenuti da je upravo ovaj molitvenik i prvo tiskano Knezovićevo djelo. Proučavajući molitvenik Antuna Josipa Knezovića „Duhovno nemoj se zaboravit od mene“ (1746) posebna se pozornost pridaje istraživanju dvaju međusobno oprječnih motiva: motiva ljubavi i motiva mržnje, što je i središnja tema diplomskoga rada. U radu se analizira zastupljenost odnosno pojavnost i čestotnost navedenih dvaju motiva. Također, pokušat će se

prikazati kako Antun Josip Knezović ljubav kao posebnu krjepost kršćanskoga života promišlja, oslikava i poučava te na koji je način motiv mržnje utkan u molitvenik „Duhovno nemoj se zaboravit od mene“.

U sljedećem poglavlju ovoga rada uspoređuju se dobiveni rezultati provedenoga istraživanja motiva ljubavi i motiva mržnje u molitveniku Antuna Josipa Knezovića „Duhovno nemoj se zaboravit od mene“ (1746) s dostupnim podacima o rezultatima istraživanja motiva ljubavi i motiva mržnje u molitveniku Antuna Kanižlića „Primogući i srce nadvladajući uzroci“ (1760).

Nadalje, u zaključnom se dijelu rada prikazuju sažeti rezultati provedenoga istraživanja. U pretposljednem poglavlju rada navodi se popis literature i književni izvor. U prilogima na kraju rada donosi se istraživanje motiva ljubavi i mržnje u molitveniku Antuna Josipa Knezovića „Duhovno nemoj se zaboravit od mene“ (1746).

2. Uvodno o hrvatskoj književnosti 18. stoljeća

U najvećem dijelu književne historiografije uvriježila se periodizacija ranonovovjekovne književnosti (16. – 18. stoljeće) odnosno književnosti prije Preporoda prema stoljećima (Bogišić, 1987: 155; Dukić, 2003: 487). Bogišić izdvaja dva sklopa čimbenika koja su odredila puteve i oblike života i razvoja hrvatske književnosti 18. stoljeća: „Prvo je konstelacija političkih prilika i okolnosti u kojima su se našli pojedini hrvatski krajevi, a drugo ideološke i filozofske struje što su se u Evropi rađale, pa onda s raznih strana zapljuskivale i Hrvatsku.“ (Bogišić, 1974: 293) Te dvije kategorije uvjeta, iako nedjeljivo i logično povezane s onim što se događalo u hrvatskim zemljama i u proteklim stoljećima, imat će presudnu ulogu u životu i razvoju hrvatske književnosti 18. stoljeća (Bogišić, 1974: 293). Među specifičnostima hrvatske književnosti promatranoga stoljeća je i pridruživanje Slavonije trima glavnim regijama 16. i 17. stoljeća: Dubrovniku, Dalmaciji i Banskoj Hrvatskoj (Bogišić, 1987: 155; Dukić, 2003: 492; Brešić, 2004:9; Jelčić, 2004: 115).

Hrvatska književna historiografija uz književnost 18. stoljeća najčešće spominje prosvjetiteljstvo te želju kulturno-prosvjetnog djelovanja na šire narodne slojeve. Međutim, prema riječima Rafe Bogišića 18. stoljeće je u hrvatskoj književnosti poglavito prijelazno razdoblje, vrijeme zaokreta i promjena bez naglih skokova, mnoštva raznolikosti i suprotnosti, mnoštva unutarnjih, proturječnih i različitih slojeva i manifestacija (Bogišić, 1987: 155-156).

Prema Dubravku Jelčiću osamnaesto je stoljeće određeno stilskim pluralizmom. Međutim, ne kazuje se o kojim je stilovima riječ: „Osamnaesto stoljeće u hrvatskoj književnosti prošlo je u znaku stilske pluralizma. Interferirali su zakašnjeli stilovi, oni koji su već odavno ocvali u europskim književnostima, a neki od njih bili su već prošlost i za hrvatsku književnost.“ (Jelčić, 2004: 115) Ivo Frangeš o književnosti osamnaestoga stoljeća poglavito progovara u okviru stilske formacije koju naslovljava *Racionalizam. Predromantizam*. Međutim, Frangeš ističe kako je razdoblje racionalizma poznato i kao: prosvjetiteljstvo, prosvijećenost, iluminizam te u austrijskim zemljama i jozefinizam. Nadalje, usporedo s racionalističkim idejnim strujanjima javljaju se, i u sjevernom i u južnom dijelu Hrvatske, kratkotrajni neoklasicizam i sporadična predromantičarska kretanja, zabrinuta prije svega za vrijednost narodne, usmene poezije (Frangeš, 1987: 112). Krešimir Georgijević promatrano razdoblje naziva prosvjetiteljstvo ili prosvijećenost, stoljeće svjetlosti (Georgijević, 1969: 181), galantno doba te marijaterezijansko doba (Georgijević, 1969: 174). Prema Mihovilu Kombolu osamnaesto je stoljeće „(...) stoljeće racionalizma i prosvijećenosti, bilo prvenstveno doba erudicije i znanosti.“ (Kombol, 1961: 328)

Rafo Bogišić piše kako je osamnaesto stoljeće u hrvatskoj književnosti „(...) vrijeme izrazitog pluraliteta tema, stremljenja, ideja i nazora, ali i pluraliteta s obzirom na kategorije oblika i stila.“ (Bogišić, 1987: 156) Dakle, u hrvatskoj književnosti promatranoga razdoblja prisutno je sve što se u Evropi 18. stoljeća događalo, a što se označava terminima baroka, racionalizma, romantizma, rokokoja, sentimentalizma, latinizma te neoklasicizma (Bogišić, 1987: 156).

Slijedom toga, Bogišić piše o tri aspekta tematsko-idejne raznolikosti ukupne hrvatske književnosti 18. stoljeća.

Kao prvo, Bogišić navodi pojavu snažnih umjetničkih djela koja se ostvaruju starim oblicima (vrstama), ali su neka od njih izražena u novom mediju te nadahnuta duhom i idejom novoga vremena. Bez obzira na prvotni motivacijski poticaj čvrsto su i sigurno strukturirana i oblikovana kao umjetnine. U ta djela ubrajaju se, primjerice: pjesme Ignjata Đurđevića (1675-1737), Antuna Kanižlića (1699-1767), Vida Došena (oko 1720-1778), Matije Petra Katančića (1750-1825), komedije Vlaha Stullija (1768-1846), Tituša Brezovačkoga (1757-1805) i druga (Bogišić, 1987: 157-158).

Kao drugo, dolazi do neslućena razvoja i procvata takozvane prigodničarske književnosti. Naime, prema riječima Rafe Bogišića želja da se neki stanoviti čin, događaj ili pojava pjesnički iskaže bila je popularna i u prethodnim stoljećima, ali nikada kao u 18. stoljeću (Bogišić, 1987: 158).

Kao treće, Bogišić navodi kako se promatrano razdoblje odlikuje i bogatstvom književnih djela znanstvenog karaktera. U toj književnosti svoje mjesto pronalazi sve što je napisano iz bilo kojeg područja znanosti, ali poglavito ono što se odnosi na filologiju te književnu historiografiju (Bogišić, 1987: 158).

Međutim, Bogišić ističe međusobnu povezanost i isprepletenost tih triju aspekata te različite oblike interferencije koje nije moguće lako različiti. „To se ponajviše može reći za odnos prigodničarske inspiracije i prigodničarske književnosti prema kvalitetu pjesničkog, književnog, umjetničkog. (...) Tako će i u 18. stoljeću ono što se danas ukazuje kao čista umjetnina, kao samostalno i autohtono književno ostvarenje, otkriti tek ponegdje na početku svoje geneze prvotnu svojevrsnu prigodnu motivaciju.“ (Bogišić, 1987: 158-159)

Rafo Bogišić naglašava kako izraziti pluralizam tematsko-idejnih opredjeljenja tijekom 18. stoljeća rezultira plodnom raznolikošću u stilsko-izražajnom pogledu. Naime, još uvijek prisutnim živim izražajnim stilskim kvalitetama prošlih vremena priključuju se stilske tendencije novih vremena te će jezično-stilski pluralizam u 18. stoljeću biti intenzivniji i vidljiviji nego u ranijim razdobljima (Bogišić, 1987: 159).

Bogišić u stilsko-izražajnoj raznolikosti hrvatske književnosti 18. stoljeća primjećuje dva generalna stilsko-tematska opredjeljenja odnosno dva stilsko-izražajna sklopa s vlastitim varijantama (Bogišić, 1987: 159).

Slijedom toga, prvo generalno usmjerenje hrvatske književnosti promatranoga razdoblja je nastavak stare lirske, ljubavno-idilične, pastoralne, petrarkističke i barokne književnosti i stila koje u 18. stoljeću prima nove slojeve sentimentalizma i romantizma te ga se uvjetno može nazvati učenim stilom. Kao sljedbenika, velikog pobornika i začetnika hrvatskog arkadijskog koncepta Bogišić navodi Ignjata Đurđevića, a slijedili su ga svi hrvatski pjesnici skloni smjeru i konceptu ljubavno-pastoralne idiličnosti. Put ljubavne idile, čistoće i vedrine prihvatit će i neki pjesnici u Slavoniji: Antun Kanižlić i Matija Petar Katančić. Ovo je usmjerenje utjecalo na preporodno vrijeme. Tako ilirci od Ivana Gundulića (1589-1638), Ignjata Đurđevića i Junija Palmotića (1607-1657) s juga, te Matije Petra Katančića i Antuna Kanižlića s istoka preuzimaju viziju i koncept idealnog svijeta pastorale, *čistog jutra, blage i vedre zore, čarobnog „milog“ i ugodnog pejzaža* (Bogišić, 1987: 160). „Za pastoralno-idilički pjesnički kompleks hrvatski pjesnici su tijekom stoljeća bili pronašli i utvrdili i svoj zaokruženi izražajni medij. Nisu to samo „nježni“ atributi i deminutivi, nego je to bila jedna dosljedno koncipirana vizija poezije, koncept dosljedno idealiziranog pejzaža koji je simbol i metafora cjelokupnog odnosa prema vlastitoj zemlji, prema životu i budućnosti. Bio je to ne samo princip poetike nego i princip etike i življenja.“ (Bogišić, 1987: 161)

Drugo generalno usmjerenje hrvatske književnosti 18. stoljeća trajalo je kao antipetrarkizam u obliku prigodničarske, parodijske i satirične poezije, a tijekom promatranoga stoljeća prima književno-stilske aspekte izazvane racionalističkim, odnosno realističkim i znanstveno-naturalističkim pogledom na svijet i život. Prema Bogišiću ovo se usmjerenje uvjetno može nazvati pučkim stilom. Početak antipetrarkističkoga, antiidealističkoga i antiantarkadijskoga opredjeljenja Bogišić nalazi u poemi *Suze Marunkove* Ignjata Đurđevića te u nekim pjesmama Đure Hidže (1752-1833) (Bogišić, 1987: 160-161). To, drugo generalno usmjerenje hrvatske književnosti 18. stoljeća, rađa se i razvija izvan kruga i dometa tradicionalno-elitne književnosti, a odlikuje se realnim sagledavanjem životnih pojava „uz istovremeno nastojanje pjesnika da pažljivim i smišljenim oslikavanjem pojava djeluje na ljude i cijeli narod. Ova književnost pokazuje naglašen otklon od izabranog i učenog sloja društva a približava se običnom, malom čovjeku i niskim, neukim društvenim slojevima naroda. Zbog toga ova književnost ima naglašen pučki karakter, pjesma je za puk i puk ju je objeručke prihvatio.“ (Bogišić, 1987: 161-162) Rafo Bogišić naglašava da su na ovom pravcu nastala i neka među najpoznatijim djelima u hrvatskoj književnosti 18. stoljeća. Dakle, odgojni cilj približavanja

puku i narodu jest ono što povezuje pisce ovoga usmjerenja iz različitih krajeva, odnosno njihova želja u prvom redu puk probuditi, prosvjetliti ga i odgojiti. Piscima ovoga usmjerenja pripadaju, primjerice: Andrija Kačić Miošić, Filip Grabovac, Matija Antun Relković, Vid Došen, Antun Ivanošić. Posebno mjesto zauzimaju komedije nastale krajem 18. stoljeća, primjerice: *Šarlatan* Ferdinanda Putice (kraj. 18. st.); *Vjera iznenada* Marka Bruerovića (oko 1765-1823); komedije Tituša Brezovačkog; *Kate Kapuralica* Vlaha Stullija (Bogišić, 1987: 162-163).

Međutim, Rafo Bogišić ističe: „To su dva generalna usmjerenja hrvatske književnosti 18. stoljeća unutar kojih će dolaziti do širokog grananja, do pojave cijele lepeze varijanti i derivacija. Ne treba posebno naglašavati da je istovremeno riječ i o dva različita pogleda na svijet i život. To su dva različita odnosa prema književnom stvaranju, ali i dva odnosa prema životu i postojanju. Dva generalna stilska opredjeljenja i izraza imaju svoje duboke egzistencijalne uvjete i relacije.“ (Bogišić, 1987: 160)

O epskoj produkciji hrvatske književnosti 18. stoljeća piše Dunja Fališevac. Fališevac, naglašava vrlo važno mjesto koje stihovana epika, kako po poetološkim i estetičkim osobinama, tako i po idejnim i svjetonazorskim osobinama, zauzima u cjelokupnom korpusu hrvatske književnosti 18. stoljeća (Fališevac, 2003: 79). Naime, pripovijedanje u stihu predstavlja najprošireniji tip diskursa hrvatske književnosti toga stoljeća. Fališevac piše: „(...) u hrvatskoj književnosti 18. stoljeća prozna su djela (ne uzmemo li u obzir propovijedi, pučke prozne oblike i neke rijetke prijevode žanrovski modernijih proznih djela svjetovne tematike) vrlo rijetka i gotovo slučajna.“ (Fališevac, 2003: 80) Osim toga, prozna su dijela promatranoga razdoblja žanrovski i poetički vrlo tradicionalna, a tematikom konzervativna. Nadalje, pomalo se počinje oblikovati, iako u tradicionalnijim žanrovima, i svjetovna proza. No, u hrvatskoj narativnoj književnosti 18. stoljeća originalna pripovijetka, novela i roman još uvijek se ne javljaju (Fališevac, 2003: 83-84). Dunja Fališevac ističe postojanje sljedećih proznih vrsta: **kronike, pučki kalendari, zbirke različitih štiva na hrvatskom jeziku** (P. R. Vitezović, A. B. Krčelić, A. Kačić Miošić, zbirke dubrovačkih i dalmatinskih akademija različitih sadržaja); **hagiografska proza; katekizmi, propovijedi** (I. Đurđević, J. Mulih, Š. Fuček, H. Gašparoti; Š. Zagrebec, A. B. Krčelić; J. Mulih, P. Berke, S. Margitić, T. Babić, F. Lastrić i mnogi drugi); **basna** (M. A. Relković); **prosvjetiteljska kraća proza** (M. A. Relković i drugi); **biografija i autobiografija** (A. Tomiković; M. A. Kuhačević); **prijevodi fikcionalne proze** (T. Gleđ: *Dianeja*; A. Vranić: *Mlajši Robinzon*; A. T. Blagojević: *Kinki, nikoji kokinkinezijanski događaji...*); **latinska proza, memoari, govori, poslanice, pisma, rasprave, biografije historiografija (svjetovna i crkvena), književna historiografija, poetika, estetika, filozofija** (P. R. Vitezović, I. Đurđević, A. B. Krčelić, S. Crijević, S. Slade-Dolci, B. Džamanjić, M. P. Katančić, R. Bošković, Đ. Ferić,

A. A. Baričević i drugi); **proza na talijanskom, dnevnicima, putopisima, raspravama, polemikama** (R. Bošković, Đ. Bettera, J. Bajamonti, I. Lovrić) (Fališevac, 2003: 84).

No, prema Dunji Fališevac epika, naracija u stihu osamnaestostoljetne hrvatske književnosti je obilježena izrazito svjetonazorskim, sadržajnim i stilskim pluralizmom te je u socijalnom pogledu upućena sad elitnoj sad neobrazovanoj ili manje obrazovanoj publici. Slijedom toga, Fališevac donosi i podjelu hrvatske epske produkcije 18. stoljeća s obzirom na tematiku, zatim strukturne, stilske i stilskoformacijske odrednice te svjetonazore i ideologije koje naracija u stihu eksponira (Fališevac, 2003: 82-85). Međutim, Fališevac naglašava brojne mijene koje su se dogodile u naraciji u stihu tijekom 18. stoljeća. Naime, pretežiti dio epskog korpusa se sredinom stoljeća uvelike mijenja te se sve više odmiče od barokne tematike i stila izgrađujući se na sastavnicama s jedne strane prosvjetiteljskih, a s druge strane klasicističkih poetoloških programa (Fališevac, 2003: 81). „Stoga se – gledano u cjelini – može reći da je naracija u stihu najbolji pokazatelj velikih i značajnih promjena koje su pedesetih godina zahvatile hrvatsku kulturu, i to ne samo s obzirom na poetičke i estetičke programe nego isto tako i s obzirom na svjetonazorske, ideološke, sociološke i filozofske koncepcije.“ (Fališevac, 2003: 81)

2.1. Život u Slavoniji u 18. stoljeću

Prodori turske vojske u Slavoniju, koji počinju već krajem 14. stoljeća, završavaju se u prvoj polovici 16. stoljeća rezultirajući potpunom pobjedom Turaka (Matić, 1945: 9). Tako je Slavonija ostala odsječena od suvremenoga prosvjetnoga rada koji se razvijao po cijeloj Europi (Drechsler, 1994: 3; Matić, 1945: 9).

Na samomu kraju 17. stoljeća oslobođena je Slavonija od turske vlasti Karlovačkim mirom 1699. godine. Branko Drechsler (Vodnik) piše kako je nakon oslobođenja narod u Slavoniji trebao više desetljeća *da se sabere* (Drechsler, 1994: 4). Opisujući to razdoblje Drechsler (Vodnik) piše: „Jedan savremenik rekao je za ovo doba, da Slavonac ne razlikuje dobro od zla, da ljude treba tjerati u crkvu, a za djecu graditi škole, da ne izrastu kao divlja životinja. Narod trebalo je dakle sada na slobodi podići od poludivljeg bojnika do pripitomljena čovjeka, kršćanina (...).“ (Drechsler, 1994: 4).

Novooslobođena je Slavonija krajem 17. i početkom 18. stoljeća bila u vojnim rukama, a učestala su nasilna otimanja i pljačke siromašnih stanovnika u kojima prednjače vojni zapovjednici i činovnici. Stanje stanovništva kako materijalno i ekonomsko tako i kulturno vrlo je bijedno zbog čega izbijaju i seljačke bune koje su krvavo ugušene (Georgijević, 1969: 169-170). Nesigurnosti života i imovine u Slavoniji pridonosili su osobito hajduci *što su se sjatili po nepreglednim slavonskim šumama* te pobune i u drugim staležima tadašnjega društva (Matić, 1945: 24-25). Težačko gospodarstvo i uopće život u seljačkim kućama i obiteljima bili su na niskom stupnju (Matić, 1945: 26), zaostalost naroda u svemu i na svim područjima: tromost i lijenost, sklonost razbojništvu i pljački (hajdučija), naklonost pijanstvu, mnogoženstvu, razvratu, sujevjerju, vraćanju i tako dalje (Georgijević, 1969: 170). Ni u pogledu zdravstvene zaštite stanje u Slavoniji 18. stoljeća nije ništa bolje. Liječnika i uređenih ljekarnica nije bilo uvijek niti po gradovima (Matić, 1945: 27).

Nakon oslobođenja Slavonije, na samom kraju 17. stoljeća, prosvjeta *je pala na niske grane* (Ježić, 1993: 169). Na podizanju prosvjete značajnu ulogu imaju franjevci i isusovci (Drechsler, 1994: 4; Vodnik: 1913: 342-343; Matić, 1945: 29-31; Georgijević, 1969: 178-179; Ježić, 1993: 169). Slijedom toga, Tomo Matić navodi kako su franjevci u Slavoniji nakon izгона Turaka izgradili školski sustav gdje su se uz redovnički podmladak poučavali i svjetovni mladići (Matić, 1945: 30-31). Kako je već rečeno, uz franjevce značajnu ulogu u jaćanju prosvjete i školstva imaju i isusovci kao osnivači prvih javnih viših škola u Slavoniji: u Požegi, Osijeku i Petrovaradinu (Drechsler, 1994: 5; Vodnik: 1913: 342; Matić, 1945: 31-34; Georgijević, 1969:

178-179; Ježić, 1993: 169). Požeški isusovci osnivaju i visoko javno učilište, „akademia Posegana“, odnosno akademiju za studij filozofije od 1761. godine i moralne teologije od 1763. godine (Matić, 1945: 32; Georgijević, 1969: 179). Međutim, nakon ukidanja isusovačkog reda, 1773. godine, gimnaziju u Požegi preuzimaju pavlini 1776. godine, a s ukinućem njihovog reda, 1786. godine, poučavali su u Požegi usporedno ekspavlini, svjetovni svećenici i svjetovnjaci. Nakon 1830. godine gimnaziju u Požegi preuzimaju franjevci. Osječku gimnaziju 1778. godine, također, preuzimaju franjevci. Nakon ukidanja isusovačkog reda petrovaradinska gimnazija prelazi u svjetovne ruke te je 1779. godine premještena u Vinkovce (Matić, 1945: 34-35). Prema mišljenju Tome Matića najgore je prošla „akademia Posegana“ koja je 1776. godine ukinuta (Matić, 1945: 35).

Krešimir Georgijević naglašava kako do 60-tih godina 18. stoljeća u Hrvatskoj i Slavoniji nema sustavnog organiziranja i planiranja rada škola i školovanja učiteljskoga kadra (Georgijević, 1969: 178). I Matić i Georgijević pišu o nedostatku osnovnih škola u prvim desetljećima 18. stoljeća sve dok nije došlo do ozbiljnijeg zalaganja države oko prosvjete i školstva za vrijeme Marije Terezije (Matić, 1945: 38; Georgijević, 1969: 178). Tako Georgijević piše: „God. 1767. bile su na području svih hrvatskih i slavonskih županija svega 24 osnovne škole, a tri godine kasnije, kad je brigu o školama preuzelo Namjesničko vijeće i njegov razboriti vrhovni ravnatelj nauka Nikola Škrlec Lomnički, taj broj je porastao na 60.“ (Georgijević, 1969: 178) Tek će marijaterezijanski školski ustav, *Ratio educationis (...)* (1777), dati čvršći temelj za razvitak školstva te za obrazovanje novih učitelja. Naime, učitelji dobivaju određeni položaj kako društveni tako i nastavni, a brigu o učiteljima kao i o njihovu izdržavanju preuzimaju općine i feudalni gospodari (Georgijević, 1969: 178-179).

Tomo Matić naglašava da je učenje čitanja i pisanja tada bilo usko povezano s vjerskom poukom. Tako je 50-tih godina 18. stoljeća u požeškom kraju pokrenuta dobro osmišljena akcija za suzbijanje nepismenosti među seljacima. Požeški su isusovci 1753. godine osnovali *Misije sv. Ivana Régisa* u kojima se mladež učila čitati. Matić navodi kako je misionar često po poljima skupljao mladež te je svoj rad prilagođavao njihovim obvezama i navikama. Kao priručno pomagalo u radu oko suzbijanja nepismenosti požeški je kolegij izdao o svom trošku *Abecevice*. (Matić, 1945: 38-39) U podučavanju puka pisanju odnosno u radu na suzbijanju nepismenosti Matić posebno ističe isusovca požeškoga kolegija Josipa Milunovića, Matiju Antuna Relkovića te Blaža Tadijanovića čiji rad svjedoči „(...) kako su umniji naši duhovni i svjetovni intelektualci, koji su živjeli u narodu i s narodom, prožeti bili uvjerenjem, da bez prosvjete nema napredka, a prosvjeta da se može s uspjehom širiti samo u narodu, koji umije i voli čitati knjigu.“ (Matić, 1945: 42)

2.2. Slavonska književnost 18. stoljeća

Na samom početku teksta o slavonskoj književnosti 18. stoljeća navodimo riječi Matka Peića: „Hrvatska književnost je jedna. No, njezino se jedinstvo ne narušava ako se kaže da je u svojoj cjelini bogata samoniklim varijacijama koje žive u pojedinim regijama Hrvatske. Originalnost tih regija ne vodi nekom skućenom lokalizmu ili čak nekom bezumnom separatizmu, nego taman obratno: vodi istini da je hrvatska književnost toliko vrijedna i jaka da može imati i raznolikost unutar svog čvrstog jedinstva!“ (Peić, 1984: 5) Među specifičnostima hrvatske književnosti koje se najčešće spominju su i njezin regionalizam uvjetovan geografskim i povijesnim razlozima kao i pojava Slavonije na književnoj sceni tek u 18. stoljeću (Brešić, 2004: 9).

Prema Vinku Brešiću regionalizam se vezuje uz prostor, a govoriti o književnosti nekoga prostora ujedno je govor o karakteristikama toga prostora, odnosno o njegovim granicama i njihovoj konkretnoj prirodi. No, uz pojam prostora i njegovih značajki vezuje se i pojam identiteta pri čemu je potrebno među osobine prostora, uz geološke i topografske značajke terena, uvrstiti kulturne i društvene značajke stanovnika na njemu. Stoga Brešić zaključuje kako razgovor o slavonskoj književnosti zato mora biti razgovor o *slavonskome* prostoru, koji je okrenut *zaleđu*, odnosno *kopnu* i *zemlji* koje se odlikuje geološko-geografskim posebnostima, poput klime, flore i faune, ali i specifičnim načinom života koji nužno generira i specifično poimanje zbilje odnosno specifičan svjetonazor (Brešić, 2004: 49).

U književnoj historiografiji pojam slavonska književnost poprimio je *relativno ustaljeno značenje*. Naime, Milovan Tatarin piše: “U književnoj historiografiji naziv *slavonska književnost* stekao je relativno ustaljeno značenje: knjige i rukopisi nastali od početka 18. stoljeća do 1855. godine, na području znatno širem nego što ga pokriva današnji pojam Slavonije (*Interamnij* – Međurječje: s istoka omeđeno Dunavom, sa zapada Ilovom, sa sjevera Dravom, s juga Savom). Stoga bi možda najuputnije bilo reći da je slavonska knjiga stvarana na prostoru koji je nekoć obuhvaćala Provincija sv. Ivana Kapistrana, odijeljena 1757. od Provincije Bosne Srebrene. Simbolično, otpočinje ona katekizmom *Put nebeski* đakovačkog župnika Ivana Grličića, tiskanim 1707. u Veneciji, a završava smrću Ignjata Alojzija Brlića 1855., kad prestaje izlaziti njegov *Novouređeni ilirski kalendar iliti Svetodavnik*, čiji je prvi primjerak za 1836. otisnut u Budimu.“ (Tatarin, 2009: 495)

Vođenje oslobodilačkih ratova protiv Turaka jest ono što je obilježilo kraj 17. te početak 18. stoljeća u hrvatskoj i slavonskoj povijesti. Na samome kraju 17. stoljeća 1699. Karlovačkim

mirom oslobođena je Slavonija od Turaka. Naime, Turci su izgubili svu Slavoniju između Drave, Dunava i Save (Matić, 1945: 21). No, novooslobođena Slavonija je četrdesetih godina 18. stoljeća podijeljena na civilni i vojni dio. U civilnom dijelu 1745. godine obnovljene su tri županije: Virovitička, Požeška i Srijemska koje su podređene banskoj upravnoj i sudskoj vlasti. Iste 1745. godine na vojnom se dijelu (Granici), osnivaju tri regimente – Gradiška, Brodska i Petrovaradinska – s tim da je u vojničkim rukama bila sva upravna i sudska vlast, dakako pod vrhovnom upravom bečkoga Dvorskog ratnog vijeća (Matić, 1945: 23). Tomo Matić piše o supostojanju dva posve različita svijeta u Slavoniji tijekom 18. stoljeća pa sve do druge polovice 19. stoljeća: „(...) s jedne je strane bila vojnički uređena Granica, gdje je seljak uživao „carevu“ zemlju i zato bio dužan do kasne starosti služiti kao vojnik i kod kuće i u tuđini, i s druge strane banska Slavonija sa županijskom upravom, u kojoj je sva vlast bila u rukama plemstva, a težak je bio kmet u plemićkim ili komorskim spahilucima. U narodnom pogledu je bila velika nevolja, (...) veći i bolji dio zemlje bio vlasništvo ljudi tuđega podrijetla, pa ako još uzmemo na um, da je, kako iztiče i Taube, u gradovima – osobito u Osieku, Petrovaradinu i Zemunu – bilo mnogo Niemaca i da su se domaći ljudi svjetovnoga staleža poslije izгона Turaka uobće tek počeli upućivati u knjigu, razumjet ćemo, zašto su hrvatske knjige, namijenjene Slavoniji, sve do druge polovice osamnaestoga vieka potekle sve od reda iz pera svjetovnoga i redovničkoga klera, a i kasnije, upravo do Preporoda, pisci su svjetovnoga staleža u Slavoniji tek postepeno stjecali veće značenje u književnosti.“ (Matić, 1945: 23-24)

Branko Drechsler (Vodnik) među piscima osamnaestostoljetne Slavonije ističe, primjerice od franjevacā: Stjepana Vilova, Filipa Lastrića, Antuna Bačića, Jerolima Lipovčića, Emerika Pavića, Đuru Rapića, Marijana Lanosovića, Aleksandra Tomikovića, Ivana Velikanovića; od svjetovnoga klera Antuna Josipa Knezovića i Antuna Ivanošića; od isusovaca Antuna Kanižlića te svjetovnjaka Matiju Antuna Relkovića (Drechsler, 1994: 5-7; Vodnik, 1913: 342-343).

Književnost u Slavoniji 18. stoljeća uglavnom je nabožno-poučnog karaktera. S tim se slažu svi hrvatski znanstvenici i književni povjesničari. Slijedom toga, Tomo Matić *narodnu prosvjetu i odgoj* navodi kao *iztaknute i karakteristične crte hrvatske knjige u Slavoniji* sve do Preporoda. (Matić, 1945: 5) Pri tom Matić razlikuje prosvjetni rad vjerskog i svjetovnog karaktera. Naime, u prvoj je polovici 18. stoljeća prosvjetni rad obilježen izrazito vjersko-moralnim karakterom, a pisci su bili svećenici i redovnici. U drugoj polovici 18. stoljeća sve više dolazi do prodora općih prosvjetnih ideja onoga vremena te se kao pisci javljaju i svjetovnjaci. (Matić, 1945: 5) Slično čitamo i kod drugih istraživača književnosti u Slavoniji 18. stoljeća. Davor Dukić navodi: „Tako, uglavnom uzevši, prvu polovicu XVIII. stoljeća obilježuje

književni rad pisaca iz redova svećenstva (A. Bašić, I. Grličić, N. Kesić, S. Vilov), koji pišu i objavljuju nabožne knjige za puk, prije svega katekizme i molitvenike. I premda će takva literatura i drugi žanrovi nabožne pučke književnosti (homiletička, hagiografska, vjerskopolemička) živjeti i u drugoj polovici XVIII. stoljeća, to razdoblje ipak prije svega obilježuje snažniji prodor svjetovne tematike, kao i stanovito žanrovsko obogaćenje (svjetovna epika, svjetovna lirika, religiozna drama).“ (Dukić, 2003: 492) Kao osnovna obilježja onodobne slavonske književnosti ističe pretežitu vezanost uz crkvene pisce, velik udio nabožnih tema i praktičan karakter (Dukić, 2003: 492).

Tijekom čitavog razdoblja ranonovovjekovlja hrvatske književnosti granice među pojedinim književnim regijama sve se više prelaze (Dukić, 2003: 498). Bogišić naglašava veze slavonskih književnika 18. stoljeća s književnim zbivanjima u Bosni, Dubrovniku i kajkavskoj Hrvatskoj. Slijedom toga, navodi *franjevačku liniju* što je išla iz Dubrovnika i Dalmacije preko Bosne u Slavoniju te ističe njezino *fundamentalno značenje* za oblikovanje motivsko-idejnog i jezičnostilskog jedinstva hrvatskoga književnoga subjekta. Nadalje, tim putem, ali ne isključivo samo njim, u Slavoniju je dopirala i ponovno se javljala i stara glagoljaška tradicija. Veza onodobne Slavonije s kajkavskom Hrvatskom je lakša i jednostavnija zbog geografske blizine te ju je lakše i objasniti (Bogišić, 1987: 170). Međutim, Bogišić navodi kako onodobna Slavonija prihvaća i univerzalno-europske suvremene poticaje i tendencije sa Zapada: Austrije, Njemačke i Francuske, što se očituje u odnosu na tematiku ali poglavito s obzirom na stilsku modu, primjerice: rokoko sklonost u Kanižlića, klasicizam u Katančića, prosvjetiteljski „naturalizam“ u Došena i tako dalje (Bogišić, 1987: 171).

Pa ipak, Rafo Bogišić naglašava: „Iako u živom dodiru s drugim regijama, iako u suglasju s općim planom i tokovima evropskog 18. stoljeća, historijsko-politički uvjeti Slavonije u 18. stoljeću rezultirali su uočljivim regionalnim, tj. slavonskim tematskim, idejnim i stilskim varijantama.“ (Bogišić, 1987: 165)

Pišući o književnosti u Slavoniji 18. stoljeća Bogišić ističe vidljivu raznovrsnost unutarnjih poticaja odnosno motivacije za pisanje onodobnih autorâ što rezultira pluralizmom tematsko-idejnih te stilskih opredjeljenja. Međutim, u književnom životu Slavonije 18. stoljeća istovremeno je prisutna i određena jedinstvenost tema i opredjeljenja, odnosno poticaja i nadahnuća u slavonskih autora koja je u neposrednoj vezi s okolnostima življenja u onodobnoj Slavoniji. Naime, temeljna književnokulturna motivacija pokrenuta je i određena snažnom idejom odgojnog djelovanja i praktičnim odgojnim ciljem, a nastavak je tradicije srednjovjekovne odgojno-moralističke književnost koja se pod utjecajem novog vremena, koje nosi i nove iluminističke ideje, mijenja (Bogišić, 1987: 166-167). „Cjelokupnu književnost

Slavonije 18. stoljeća prekrit će i označit će naglašena težnja novog odgoja i usmjerenosti; ta misao obuzet će i prožeti sve emanacije duhovnog života.“ (Bogišić, 1987: 167) Nadalje, uvažavajući to opće usmjerenje slavonskih književnih pojava 18. stoljeća Rafo Bogišić navodi četiri kategorije književnoga usmjerenja.

U prvu kategoriju Bogišić uključuje tekstove inspirirane i prožete pobožno-kršćanskim duhom te s naglašenim ćudoredno-didaktičkim težnjama. Dakle, unutar zajedničke religiozno-odgojno orijentacije nalaze se različiti književni oblici i postupci koji se u onodobnoj Slavoniji ostvaruju u prvom redu u sklopu djelovanja franjevačkoga i isusovačkoga reda. U toj kategoriji književnosti svoje mjesto pronalaze: kršćanski „nauci“ i crkvene pjesme, razni zbornici, priručnici, katekizmi, „ogledala“, leksikoni i prijevodi starih crkvenih tekstova, razne pobožne crkvene pučke knjižice, pučki oblikovana djela (u prozi i u stihu) o životima svetaca, dramsko-scenska kazališna djelatnost što su je u školama organizirali isusovci i franjevci, značajnija pjesnička djela s naglašenom religiozno-kršćanskom tematikom, primjerice *Sveta Rožalija* (Beč, 1780) Antuna Kanižlića (1699-1777), Ivanošićev (1748-1800) *Svemogući neba i zemlje stvoritelj* (Zagreb, 1788) te *Aždaja sedmoglava* (Zagreb, 1762) Vida Došena (1720-1778) (Bogišić, 1987: 167-168).

U drugu kategoriju Rafo Bogišić uvrštava poučno-prosvjetiteljske tekstove pisane kao upute za svakodnevni praktični život slavonskog čovjeka, poglavito seljaka i krajišnika. U tim tekstovima daju se savjeti Slavoncima kako se osloboditi mnogih predrasuda i loših običaja odnosno zaostalosti u kojoj su se našli zbog jadnog višestoljetnog života te dugotrajne turske okupacije. Dakle, riječ je o savjetima primjerice kako se ponašati u kući i izvan kuće, o organizaciji svojega gospodarstva, načinima očuvanja zdravlja i slično. Bogišić naglašava kako je riječ o tekstovima na novoj prosvjetiteljskoj poučnoj razini bez naglašene ćudorednoreligiozne, pobožne tendencije. Toj kategoriji književnosti pripadaju: razna „pamtenja“ i „razloženja“, razni „kućnici“ i „nauci“, ali i djela s *naglašenijom književnom ambicijom*, primjerice: *Jeka planine* (Zagreb, 1767) Vida Došena, *Pjesnik putnik* (Beč, 1771) Adama Tadije Blagojevića (1745-1800), *Satir aliti divji čovik* (Drezden, 1762) Matije Antuna Relkovića (1732-1798) te Relkovićeve prijevodi Ezopovih, Fedrovih i Pilpajevih basni (Bogišić, 1987: 168).

Prema Bogišiću treća kategorija književnoga usmjerenja slavonskih autora 18. stoljeća uključuje različite prigodne sastave odnosno sastave koje je izazvala neka pojedinačna suvremena prigoda, primjerice politička i ratnička zbivanja, ili neki posebni događaj, primjerice prigode iz života pojedinoga čovjeka. U takva djela spadaju „pisme od junaštva“ i *Sličnorični natpis groba Zvekanova* Antuna Ivanošića. O suvremenim ratnim događajima pisali su Josip

Pavišević (1734-1808), Blaž Bošnjak (1743-1807), Šimun Štefanac (u 1799) i drugi. Bogišić navodi da su prigodnošću označeni i „pastirski razgovori“ Matije Petra Katančića (1750-1825) (Bogišić, 1987: 168-169).

Četvrtoj kategoriji pripadao bi znanstveni rad različitih usmjerenja, disciplina i razina: povijesni, kroničarski, književno-povijesni, književno-teorijski radovi te zanimanje za jezik i pravopis. Ističe se u tom pogledu teorijski rad Matije Petra Katančića *De poesi illyrica libellus* (1817), a zapaženi su književno-historijski pregledi Emerika Pavića (1716-1780) *Ramus viridantis olivae (...)* (Budim, 1766); Josipa Paviševića (1734-1803) *Recensio conventum (...)* (Osijek, 1783), *Fragmenta poetica* (Osijek, 1783) te *Carmina inscriptiones epitapfia* (Osijek, 1794); Grgura Čevapovića (1786-1830) *Synoptico memorialis catalogus (...)* (Budim, 1823) i Josipa Jakošića (1738-1804) *Scriptores Interamniae (...)* (1795). Nadalje, Bogišić ističe i kućne kronike, dnevnik i arhivske spise crkvenih redova i škola koje u znatnoj mjeri pridonose upoznavanju kulturnog života u Slavoniji 18. stoljeća (Bogišić, 1987: 169).

Međutim, Rafo Bogišić naglašava kako je navedena podjela uvjetna stoga što se kvalitete pojedinih kategorija međusobno isprepliću i zadiru jedna u drugu. Naime, kvalitete odnosno aspekti religioznog, poučnog i prigodnog u slavonskoj književnoj praksi 18. stoljeća redovito se dopunjuju i uvjetuju (Bogišić, 1987: 169). Stoga Bogišić kaže: „Književnih tragova i elemenata, trenutaka, slojeva i segmenata nalazimo i u djelima bez naglašenih književno-umjetničkih ambicija. Zato sva formalno-književno oblikovana djela zaslužuju i izazivaju pažnju.“ (Bogišić, 1987: 172)

Iako se književnost nastala u Slavoniji 18. stoljeća najčešće klasificira tematski u novije vrijeme Dunja Fališevac daje i žanrovsku klasifikaciju posebice u odnosu na epiku (Fališevac, 1997). Naime, u radu *Epika na razmeđu 18. i 19. stoljeća* (1997) autorica piše i o književnosti u Slavoniji u razdoblja koje obuhvaća dvadesetak posljednjih godina 18. i prvih dvadesetak godina 19. stoljeća te kaže kako slavonska regija upravo u promatranom razdoblju „(...) zadobiva vrlo istaknuto mjesto u književnoj kulturi Hrvatske. Niz inovativnih poetoloških osobina, niz novih epskih vrsta i podvrsta, a osobito suvremene i moderne idejne i ideološke koncepcije mogu se, naime, uočiti upravo u ovom segmentu hrvatske epske književnosti.“ (Fališevac, 1997: 62-63) Prema Dunji Fališevac žanrovsku strukturu slavonske epike čine epska djela u stihu te izrazito svjetovni prozni žanrovi. Kada je riječ o epskim djelima u stihu žanrovsku strukturu čine: povijesno-ratnička epika odnosno, preciznije, ratna stihovana epika, epske (junačke) pohvalnice i politička epika, narativna djela u stihu sa suvremenom povijesnom tematikom; stihovane kronike s religioznom i biblijskom tematikom; stihovane legende i životi svetaca; prosvjetiteljska satira;

prigodnice te književne vrste s elementima komike, smiješnog i humora (Fališevac, 1997: 73-77).

Kako je već rečeno, žanrovsku strukturu slavonske epike u razdoblju koje obuhvaća dvadesetak posljednjih godina 18. i prvih dvadesetak godina 19. stoljeća čine i izrazito svjetovni prozni žanrovi. Naime, Dunja Fališevac piše: „(...) na kulturnom se prostoru Slavonije u ovom razdoblju počinje odvijati i proces koji je od ne mala značenja ne samo za ovu regiju, nego i za svekoliku hrvatsku književnu kulturu: počinju se njegovati i izrazito svjetovni prozni žanrovi, čime ova regija dobiva stanovitu prednost pred književnom kulturom dubrovačke regije.“ (Fališevac, 1997: 77) Riječ je o prijevodima pripovijetki-romana, primjerice: Adam Tadija Blagojević, *Khinki, nikoji kokinkinezijanski događaji drugim zemljama hasnoviti* (Beč, 1771), riječ je o prijevodu djela *Chinki, histoire cochinchinoise* (1768) francuskog opata Gabriela François Coyer (1707-1782); prijevodima i preradama priča i anegdota, primjerice: Matija Antun Relković, *Nek je svašta iliti sabranje pametnih ričih* (Osijek, 1795); prijevodima basni te prijevodima političkih biografija, primjerice: Aleksandar Tomiković, *Život Petra Velikoga, cara Rusije, izpisan od arkimandrije Antonija Katifora* (1794), riječ je o prijevodu s talijanskog djela Antonija Katifora; Antun Nagy, *Izpisivanje življenja i čini Napoleona, cara Francuza i kralja od Italije* (Zagreb, 1811), riječ je o prijevodu popularnog povijesnog i biografskog djela o Napoleonu i tako dalje (Fališevac, 1997: 77-80).

Prema Milovanu Tatarinu činjenica da slavonski pisci, krajem 18. i početkom 19. stoljeća, prevode ili adaptiraju djela pisana prozom ukazuje na polagani prestanak dominacije naracije u stihu ali i na to da je stvorena, pa već i raslojena čitateljska publika (Tatarin, 2009: 501). „Jedno je, međutim, i dalje isto: proces izobrazbe koji su započeli isusovci i franjevci, a bitno preusmjerio Relković, nastavio se i dalje, afirmacija znanja, koje ne isključuje teleogiziranu sliku svijeta, i dalje je *zaštitni znak* slavonske književnosti.“ (Tatarin, 2009: 501)

3. *Kratkopis Antuna Josipa Knezovića*

Reći nešto o životu i književnom stvaralaštvu Antuna Josipa Knezovića pokazalo se ne baš jednostavnim naumom. Naime, leksikoni i enciklopedije te ostala proučavana relevantna literatura o Antunu Josipu Knezoviću ne donose obilje životopisnih podataka. Možda o tome najbolje svjedoče riječi Zlate Šundalić u radu “*Molitvena knjiga pod imenom Put nebeski*” *Antuna Jozipa Knezovicsa*: „Tekst o Antunu Josipu Knezoviću namjerno započinjemo *kratkopisom*, a ne *životopisom*, i to iz dva razloga: prvi – ova je riječ (u značenju biografije!) u 18. stoljeću, kada je i Knezović živio, bila često rabljena (npr. Kanižlić piše *Kratkopis xivota Divice Marie iz S. Ambroxia*¹, zatim *Kratkopis xivota S. Francescka Saverie*² itd.), a drugi je razlog tomu taj što škrtost životopisnih podataka i ne dozvoljava pisanje nečega što bi bilo dulje od kratkopisa.” (Šundalić, 1996: 135)

U Knezovićeve *kratkopis* hrvatski su znanstvenici i književni povjesničari upisali određene bio-bibliografske podatke, ne slažući se ponekad oko određenih detalja.

U odnosu na godinu rođenja svi su suglasni da se ne zna točna godina. Josip Forko stoga kratko konstatira: „Koje se je godine rodio, koje li umro, nije mi poznato, nu literarno je djelovao polovicom 18. stl.” (Forko, 1994: 12)

Iako je Josipu Forku godina Knezovićeve smrti nepoznata, u literaturi se navodi da Knezović umire 1764. godine (Kukuljević Sakcinski, 1860: 71; Ljubić, 1869: 482; Sekulić, 1993: 165; Šundalić, 1996: 135; Tatarin, 1997: 85; Čošković, 2009: 420), a kao mjesto smrti navodi se Kalocsa (Kaloča) u Mađarskoj (Tatarin, 2000: 355; Tatarin, 2010: 313).

U odnosu na mjesto rođenja svi su suglasni da je Antun Josip Knezović rođenjem Osječanin (Jakošić, 1994: 10; Matić, 1945: 62; Sekulić, 1993: 165; Kombol, 1945: 336; Zečević, 1978: 498; Ježić, 1993: 170; Marijanović, 1996: 103; Novak, 1999: 898; Tatarin, 2010: 313; Čošković, 2009: 420), odnosno kako to vrlo precizno zapisuje Antun Josip Turković u spjevu *Život svetoga Eustakije* (Osijek, 1795) da je Knezović: „rodom iz osičke Gornje varoši” (citirano prema: Tatarin, 2000: 355).

O roditeljima Antuna Josipa Knezovića doznajemo samo posredno, primjerice iz rada Stanislava Marijanovića *Šimun Mecić i Antun Josip Knezović – preusmjeritelji hrvatske književnosti u Slavoniji 18. stoljeća*: „Rođen je u plemićkoj obitelji [Martina?] K n e z o v i ć a,

¹ “Antun Kanislich, Utocsiscte Blaxenoj Divici Marii (...) (Mneci 1759.; Pritiskano od Antona Bašfaneša; str. 629).“ (Šundalić, 1996: 135)

² “Antun Kanislich, Bogolyubstvo Na poŕctenye Svetoga FRANCESCKA SAVERIE (...) (Trnava 1759; str. 16).“ (Šundalić, 1996: 135)

bunjevačkih plemenitaša, upisanih u slavonsko plemstvo 1747. (...) Sve do 1748. nosio je majčino prezime Černović.” (Marijanović, 1996: 103)

O Knezovićevom školovanju nalazimo samo jednu, vrlo oskudnu, informaciju zapisanu u *Hrvatskom biografskom leksikonu*: „Bio je učenik kaločkoga sjemeništa i poslije svećenik Kaločke nadbiskupije.” (Ćošković, 2009: 421)

Antun Josip Knezović bio je prvi priznati svjetovni svećenik među piscima franjevcima i isusovcima osamnaestostoljetne Slavonije (Drechsler, 1994: 5; Marijanović, 1996: 104) Pripadao je kaločkoj nadbiskupiji.

Kada je riječ o službama koje je Antun Josip Knezović obnašao, u literaturi se navodi da je od 1735. godine bio župnik u Gari i Baji, naseljima Bunjevaca (Marijanović, 1996: 104; Šundalić, 1996: 135; Tatarin, 2000: 355; Ćošković, 2009: 421; Tatarin, 2010: 313).

Prepošt prepoziture sv. Ireneja bio je od 1738. godine (Marijanović, 1996: 104; Tatarin, 2000: 355; Ćošković, 2009: 421; Tatarin, 2010: 313).

Župnikom u Novom Sadu, odnosno „Šanca Varadinskoga od duša pastir i notarij apoštolski“ bio je od 1746. godine (Šafařík, 1865: 63; Ljubić, 1869: 482; Matić, 1945: 152; Sekulić, 1993: 165; Marijanović, 1996: 104; Šundalić, 1996: 135; Novak, 1999: 898; Tatarin, 2000: 355; Ćošković, 2009: 421; Tatarin, 2010: 313).

Za kanonika je izabran 1748. godine (Ćošković, 2009: 421).

Od 1752. godine do smrti bio je kanonik kaločke nadbiskupije u Kaloči (Marijanović, 1996: 104; Šundalić, 1996: 135; Ćošković, 2009: 421). Međutim, u literaturi je moguće pronaći i drugačije podatke te čitamo da je Knezović bio kanonik Kaločke nadbiskupije od 1759. godine pa do smrti (Tatarin, 2000: 355; Tatarin, 2010: 313).

U knjizi *Hrvatski pisci u ugarskom Podunavlju od početaka do kraja XVIII. stoljeća* iz 1993. godine u poglavlju pod naslovom *Antun Josip Knezović - Životopis svetačkih života* Ante Sekulić navodi da je Knezović nakon 1759. godine postao prepožit/infultatus (sv. Irinije – s. Irinaci) (Sekulić, 1993: 165).

Antun Josip Knezović obnašao je i druge službe, pa je tako ostalo zabilježeno da je bio i bilježnik apostolskoga stola, kustod te kanonik kantor (Ćošković, 2009: 421).

4. Knezovićev književni opus

Kada je riječ o književnom opusu Antuna Josipa Knezovića kao njegovo prvo tiskano djelo u literaturi se navodi molitvenik *Duhovno nemoj se zaboravit od mene iliti knjižica molitvena koja se zove Put nebeski* objavljen 1746. godine u Budimu (Kukuljević Sakcinski, 1860: 71; Šafařík, 1865: 264; Ljubić, 1869: 493; Jakošić, 1994: 10; Matić, 1945: 152; Kujundžić, 1969: 682-683; Sekulić, 1993: 166; Kravar, 1993: 132; Marijanović, 1996: 104; Šundalić, 1996: 135; Tatarin, 1997: 87; Tatarin, 2000: 355; Čošković, 2009: 421; Tatarin, 2010: 313).

Drugo izdanje Knezovićeve molitvenika objavljeno je 1818. godine u Budimu pod naslovom *Molitvena knjiga pod imenom Put nebeski* (Šafařík, 1865: 264; Matić, 1945: 152; Kujundžić, 1969: 694; Sekulić, 1993: 167; Šundalić, 1996: 136; Tatarin, 1997: 87; Tatarin, 2000: 355; Čošković, 2009: 421; Tatarin, 2010: 313).

O trećem izdanju toga molitvenika Milovan Tatarin navodi: „O trećem izdanju iz 1845. doznajemo u *Zborniku o Vidu Došenu i Blažu Tadijanoviću* (Osijek, 1981, str. 168.). Budući da taj primjerak nisam imao u rukama, ne mogu čvrsto potvrditi ispravnost obavijesti. Vjerujem, međutim, da je podatak točan jer se navodi dio naslova, mjesto tiskanja i godina.“ (Tatarin, 1997: 88)

Međutim, u literaturi je moguće pronaći i drugačije podatke kada je riječ o broju izdanja molitvenika Antuna Josipa Knezovića *Duhovno nemoj se zaboravit od mene iliti knjižica molitvena koja se zove Put nebeski*, ali i o broju molitvenika za koje se navodi da ih je Knezović napisao. Tako Ivan Kukuljević Sakcinski u djelu *Bibliografija hrvatska. Dio prvi* iz 1860. godine navodi izdanje Knezovićeve molitvenika *Duhovno nemoj se zaboravit od mene* iz 1746. godine. Ali navodi kao posebno Knezovićevo djelo i *Molitvenu knjigu pod imenom: „Put nebeski“* za koje piše da prvi put izlazi u Budimu oko 1758. godine. Kao godinu drugoga izdanja navodi 1818., a kao mjesto izdanja Budim. Za treće izdanje nema podataka. A za četvrto izdanje kao godinu tiskanja navodi 1856. te kao mjesto izdanja Budim (Kukuljević Sakcinski, 1860: 71).

Na netočnost podataka o postojanju dvaju molitvenika kojima je Knezović autor upozorava Ivan Kujundžić. Naime, Ivan Kujundžić u *Bunjevačko-šokačkoj bibliografiji: prilog kulturnoj povijesti bunjevačko-šokačkih Hrvata* iz 1969. godine navodeći djela Antuna Josipa Knezovića kratko se osvrće na prethodno navedeni zapis Ivana Kukuljevića Sakcinskog: „U svojoj *Bibliografiji hrvatskoj I* (str. 71) Kukuljević navodi da postoji djelo *Duhovno nemoj se zaboravit od mene*, tiskano u Budimu 1746. i „Molitvena knjiga *Put nebeski* tiskana u Budimu

prvikrat oko 1758“. Kukuljevićeve krive navode preuzeo je i Rudolf Strohal u svom članku *Stariji hrvatski molitvenici* („Katolički list“, br. 46/1909).“ (Kujundžić, 1969: 683)

Čini se da krive navode o postojanju četiriju izdanja Knezovićeve molitvenika, ali ne o postojanju dvaju molitvenika, preuzima i Šime Ljubić u *Ogledalu književne poviesti jugoslavjanske na podučavanje mladeži* iz 1869. godine kada bilježi sljedeće: „*Duhovno: nemoj se zaboravit od mene, iliti knjižica molitvena, koja se zove put nebeski*, u Budimu 1746. 8, opet oko g. 1758, a g. 1818. 4 popravljena po A. Nagju i s naslovom: *Molitvena knjiga pod imenom: put nebeski*, te napokon 1856. 8.“ (Ljubić, 1869: 493)

Slično čitamo i kod Josipa Bösendorfera koji, također, piše o četirima izdanjima Knezovićeve molitvenika. Kao godinu četvrtoga izdanja navodi 1818. Međutim, navodeći kao godine izdanja 1758. i 1760. ne precizira o kojim je izdanjima po redu riječ (Bösendorfer, 1994: 419-420).

U literaturi je moguće pronaći i različite podatke o tome tko je priredio drugo izdanje Knezovićeve molitvenika *Duhovno nemoj se zaboravit od mene*. Kukuljević Sakcinski piše da je drugo izdanje Knezovićeve molitvenika *popravljano* po A. Nagju (Kukuljević Sakcinski, 1860: 71), a isto čitamo i u knjizi Šime Ljubića (Ljubić, 1869: 493). Šafařík navodi samo inicijale N. A. (Šafařík, 1865: 264). Ivan Kujundžić ispravno navodi da je drugo izdanje Knezovićeve molitvenika priredio „budimski knjigovežac Blaž Subotić uz novčanu pomoć „*slavnoga magistrata i odabrane subotičke općine*«.“ (Kujundžić, 1969: 694) Zlata Šundalić u radu „*Molitvena knjiga pod imenom Put nebeski*“ Antuna Jozipa Knezovića o tome tko je popravio drugo izdanje Knezovićeve molitvenika piše: „Podaci koje nalazimo u knjizi navode nas na zaključak da ju nije popravio N. A. (Nagj Antun), jer se njegovo ime ne pojavljuje ni u kakvom kontekstu. Ta je uloga mogla pripasti potpisniku posvete, u kojoj stoji: *priponizni BLAZIUS SUBBOTICH. i velle zafalni Sluga, Knyigo Vezac Budimski. (XIII.)*.“ (Šundalić, 1996: 136)

Godine 1759. objelodanjeno je i drugo po redu djelo Antuna Josipa Knezovića. Riječ je o njegovu prvom hagiografskom spjevu *Život svetog Ivana od Nepomuka* tiskanom u Pešti 1759. godine (Kukuljević Sakcinski, 1860: 72; Šafařík, 1865: 164; Ljubić, 1869: 482; Jakošić, 1994: 10; Forko, 1994: 12; Bösendorfer, 1994: 420; Kombol, 1945: 336; Matić, 1945: 152; Georgijević, 1969:217; Kujundžić, 1969: 684; Sekulić, 1993: 166; Marijanović, 1996: 104; Šundalić, 1996: 135; Tatarin, 1997: 88; Novak, 1999: 898; Tatarin, 2000: 356; Čošković, 2009: 421; Tatarin, 2010: 313).

Potpuni naslov toga Knezovićeve djela glasi: „*KRUNA / OBDERXAVAIUCSIU STANIE / APOSTOLSKO. / IZPOVIDNIKA SVIU / OGGLEDA-LO. / XIVOT SVETOG / IVANA / OD /*

NEPOMUKA / OD TAINOSTI SVETE / ISPOVIDI UZDERX-ITELJA, ISARANITELJA / KLUCSIA, NAVLAZTITO POKORNICE JOANNE / ILLI IVANICE KRALICE NAPITANIE VENCESLAVA / KRALJA OVOG IMENA IV. ZA UZROK KOI OD IZTOg BI / mucsit, i nai posli, u Moldavu Vodu bacit; zato postade / Veliki Mucsenik. / KOIEGA IZ HOD ROGIENIA I SVERU / TERPLENIA NASSKIM TO IEST SLAVNIM ILLI- / RICKIM JEZIKOM NA VERSSE DOMORODCEM ZA /Slavu, i poznanie ovog Velikog Svetog u iedno skupi, / i Sastavi. Plemenito Rodni Gospodin / ANTUN JOSIP KNEZOVICS, CERKVE / METROPOLITANSKE KOLOCSKE KANONIK, I CUSTOD. / Praepost Insulat. Svetog Irenaea, i Stola Apostolskog / Notarius. Dneva 20. Octobra. Godine / Gospodinove 1759. / U PESTI Stampano po FRANCISKU ANTUNU EITZENBER- / GERU Stampaturu, illi Tlacniku, Arci- Biskupa Kolocskoga.” (navedeno prema Tatarin, 1997: 95)

U dodatku spjeva *Život svetoga Ivana od Nepomuka* nalaze se pod posebnom paginacijom 1-52. „*VERSSI, / OD / HIMBENOG I LAXLIVOG / SVITA / IZ KOI /MOXESS POZNATI STANIE / SVE / KOLIKO I TAKO SVAK SEBE U-PRAVLIAI / PUTU OD SPASENIA*”. (navedeno prema Tatarin, 1997: 135) A da *Verši od himbenog i lažljivog svita* jesu posebnom paginacijom dodani Knezovićevu spjevu *Život svetoga Ivana od Nepomuka* navode i drugi proučavatelji Knezovićeva djela (Šafařík 1865: 164; Ljubić, 1869: 482; Forko, 1994: 23; Matić, 1945: 152; Sekulić, 1993: 167; Marijanović, 1996: 104).

O navedenom Knezoviću spjevu u literaturi je moguće pronaći i drugačije podatke. Tako Kukuljević Sakcinski bilježi dva različita djela Antuna Josipa Knezovića:

„825 Knezović Ant. Izpovidnikah sviuh ogledalo. (m. i g.)

826 » Život sv. Ivana od Nepotrpljenja naškim, t. j. davnim iliričkim jezikom u verše sastavljen.

U Pešti pri F. A. Eizenbergeru 1759. 4. str. 281.” (Kukuljević Sakcinski, 1860: 72)³

Na navedene se bibliografske podatke Ivana Kukuljevića Sakcinskog kratko osvrnuo Ivan Kujundžić riječima: „I. Kukuljević u svojoj *Bibliografiji hrvatskoj I* (str 71-72) navodi da postoje dva različita djela Knezovićeve: „1. *Izpovidnikah sviuh ogledalo* [mjesto i godina ?] i 2. *Život sv. Ivana od Nepotrpljenja* naškim, t. j. davnim iliričkim jezikom u verse sastavljen. U Pešti pri F. Eitzenbergeru 1759. u 4° str. 281.“ Kukuljevića na krivom putu slijedi i Strohal u članku *Stariji hrvatski molitvenici* („Katolički list“, br. 46/1909, str. 501).” (Kujundžić, 1969: 684)

No, slično čitamo i u Josipa Jakošića koji također navodi da postoje dva različita Knezovićeva djela:

³ Treba napomenuti da Ivan Kukuljević Sakcinski donosi ispravak koji glasi: „K n e z o v i ć A n t. Život sv. Ivana od Nepomuka, ne pako od Nepotrpljenja, kako stoji pod br. 826.“ (Kukuljević Sakcinski, 1860: 205)

„2. *Kruna obdržavajuču stanje apostolsko*, Pešta 1759.

3. *Prerogative sv. Ivana Nepomuka u stihovima* u 4°.“ (Jakošić, 1994: 10)

Sljedeće je Knezovićevo djelo hagiografski spjev *Život svete Olive kćere Julijana cesara rimskoga* objelodanjeno u Pešti 1761. godine (Kukuljević Sakcinski, 1860: 72; Ljubić, 1869: 482; Kombol, 1945: 336; Matić, 1945: 152; Kujundžić, 1969: 685; Georgijević, 1969: 217; Tatarin, 1997: 88; Novak, 1999: 898; Tatarin, 2000: 356; Čošković, 2009: 421; Tatarin, 2010: 313).

U literaturi je moguće pronaći i drugačije podatke o godini tiskanja *Života svete Olive kćere Julijana cesara rimskoga*. Tako 1760. kao godinu tiskanja toga Knezovićeova spjeva navode Zoran Kravar (Kravar, 1993: 132), Stanislav Marijanović (Marijanović, 1996: 104) i Zlata Šundalić (Šundalić, 1996: 135).

Nedoumice u literaturi vezane su i uz broj izdanja toga Knezovićeova spjeva. Naime, Kukuljević Sakcinski navodi u *Bibliografiji hrvatskoj. Dio prvi* iz 1860. godine sljedeću zabilješku: „826 » Život sv. Olive, kćeri Juliana Cesara. I. izd.? Drugiput na svjetlo dat, s više versih novih uresit i iliričkim slavnim izpisat jezikom.” U Pešti 1761. 8. str. 144.” (Kukuljević Sakcinski, 1860: 72) Dakle, Kukuljević Sakcinski za godinu 1761. pretpostavlja da je godina drugoga izdanja, dok mu je godina prvoga izdanja nepoznata. Milovan Tatarin o ovom zapisu Ivana Kukuljevića Sakcinskog kaže: „Njegovi su podaci uglavnom točni, on navodi ispravno mjesto i godinu tiskanja, format i broj stranica. Kukuljević će, međutim, unijeti zabunu kad je riječ o broju izdanjâ. On se, naime, povodi za vjerojatno u naslovu upisanim podatkom da je Knezovićeov spjev drugi put izdan, pa će pretpostaviti da je moralo postojati i prijašnje njegovo izdanje koje on nije vidio.” (Tatarin, 1999: 190-191) Nadalje, Milovan Tatarin kaže da će tek Tomo Matić upozoriti da je taj zaključak pogrešan: „Matić ispravno zaključuje da „drugi put“ za Knezovića ne znači da je njegova knjiga 1761. ponovljena, nego da je ona druga po redu samo u odnosu na predložak po kojemu je spjev rađen, a to je onaj, danas nepoznat, iz 1698. godine.” (Tatarin, 1999: 197)

Godine 1761. izlazi četvrto Knezovićevo djelo. Riječ je o trećem po redu hagiografskom spjevu Antuna Josipa Knezovića kojemu naslov glasi *Život svete Genuveve rodite Hercegovice od Brabant*. Djelo je tiskano u Pešti 1761. godine (Kukuljević Sakcinski, 1860: 72; Ljubić, 1869: 482; Kombol, 1945: 336; Matić, 1945: 152; Georgijević, 1969: 217; Kujundžić, 1969: 684; Zečević, 1978: 498-499; Sekulić, 1993: 167; Marijanović, 1996: 104; Šundalić, 1996: 135; Tatarin, 1997: 88; Novak, 1999: 898; Tatarin, 2000: 356; Čošković, 2009: 421; Tatarin, 2010:

313). Oko godine objavljivanja kao i o broju izdanja toga djela Antuna Josipa Knezovića slažu se gotovo svi hrvatski znanstvenici i književni povjesničari. No, Zoran Kravar za spjev *Život svete Genuveve* navodi 1760. kao godinu njegova objavljivanja (Kravar, 1993: 132).

Ante Sekulić u knjizi *Hrvatski pisci u ugarskom Podunavlju od početaka do kraja XVIII. stoljeća* iz 1993. godine, u poglavlju pod naslovom *Antun Josip Knezović - Životopis svetačkih života*, u popisu djela Antuna Josipa Knezovića navodi i dva Knezovićeve rukopisa koji se ne spominju u literaturi o Knezoviću, a riječ je o sljedećim naslovima:

„– *Lilian od nebesa i liparuxica, nasvituosta visse razkossnog mirisa knixica miseca aprila ili travan... prinesseno iz nimacski kniga Friderika Herleta reda praemonstr. u slavni slavinski iezik po nedoztoinome slugi plemenito rodnome Antunu Josipu Knezovicsiu kanoniku Kalocs. etc. 1760. god.*

– *Lilian i Liubica plemenitog mirisa koiega svitu ostavisse i naresisse knixica. Miseca februara ili velicse imaiucs dvaboxi... osam u koimose xivota zaderxava dvadeset i osam svetiu deset iz nimacske knjige occa postovanoga Friderika Herleta reda Plemen. Praemons, privedena u slavni slavinski Illiriscki jezik po slugi nedoztoinome boxiemu plemenito rodnomu Antunu Jozipu kanoniku... Godine gospodinove 1754.*” (Sekulić, 1993: 166)

Za oba rukopisa Ante Sekulić naznačuje da se čuvaju u pismohrani Sveučilišne knjižnice u Budimpešti (Sekulić, 1993: 166-167).

5. Vrednovanje Knezovićevih djela

O književnom radu Antuna Josipa Knezovića iz hrvatske se književnopovijesne literature ne doznaje se mnogo. Ako se i piše o njegovim djelima, onda je u većini slučajeva riječ o njegovim hagiografskim spjevovima.

Tako već Šafařík 1865. godine o Knezovićevu spjevu *Život svetoga Ivana od Nepomuka* zapisuje: „... dramatisirt, in elenden Versen.” (Šafařík, 1865: 164)

U *Ogledalu književne poviesti jugoslavjanske na podučavanje mladeži* iz 1869. godine Šime Ljubić bilježi samo nekoliko osnovnih podataka o životu te nabroja Knezovićeva djela, ali ih ne vrednuje. (Ljubić, 1869: 482; 493) Slično će postupiti i Ivan Kukuljević Sakcinski (1860: 71-72), Josip Jakošić (Jakošić, 1994: 10) te Ivan Kujundžić (Kujundžić, 1969: 682-683; 684-685; 694)

Josip Forko navodi samo jedno Knezovićevo djelo - *Život svetoga Ivana od Nepomuka* za koje kaže: „Ne odlikuje se niti pjesničkim poletom niti ljepotom stihova; ali ipak postiglo je svoju svrhu u ono doba i čitalo se, a čitaoci mogoše se i zabaviti i naučiti se na krepost, veću pobožnost, pravednost i bogoljuban život. Bolje bi i dan danas bilo za naš puk, da čita ovakve i ovim slične stvari uz druga popularna ali poučna djela, nego što ne čita ništa; ako pako kada što čita, to se hrani tuđim kukoljem, a svoje liepo i čisto žito sasvim zanemaruje i odbacuje.” (Forko, 1994: 22-23) Nadalje, Forko se kratko osvrće i na *Verše od himbenog i lažljivog svita*, koji su posebnom paginacijom dodani Knezovićevu spjevu *Život svetoga Ivana od Nepomuka*, te ističe da je to Knezovićevo djelo slično *doneklen* Došenovoj *Aždaji sedmoglavoj* (Forko, 1994, 23). O posebno paginiranom dodatku autor kaže: „Naravno da nećemo ni tu tražiti pravoga pjesništva, a baš ni liepih stihova; ali ipak vidimo svrhu piščevu: želi naime poučiti svoj puk, a tu pouku zaodjeo je u kojekakve stihove.” (Forko, 1994: 24) I na kraju Forko bilježi i kratku napomenu o jeziku Knezovićevu: „Bunjevac Knezović slabiji je u jeziku, nego što su naši istodobni pravi Slavonci.” (Forko, 1994: 24)

Branko Drechsler (Vodnik) u studiju *Slavonska književnost u XVIII. vijeku* iz 1907. godine kratko uključuje i Antuna Josipa Knezovića navodeći ga kao jedinog svjetovnog svećenika uz franjevce koji su udarili „biljeg slavonskoj književnosti do izdanja Reljkovićeve „Satira” (1761), a oni i poslije toga, u doba bujanja slavonske knjige, pišu veoma mnogo, dapače najviše, ...” (Drechsler, 1994: 4-5) Slično Vodnik piše o Antunu Josipu Knezoviću i u *Povijesti hrvatske književnosti, Knjiga I.: Od humanizma do potkraj XVIII. stoljeća* iz 1913. godine (Vodnik, 1913: 342).

Slavko Ježić u *Hrvatska književnost od početka do danas 1100 – 1941.* iz 1944. godine (pretisak 1993) Antuna Josipa Knezovića samo imenom spominje u vrlo sličnom kontekstu poput Branka Vodnika (Ježić, 1993: 169-170).

Josip Bösendorfer vrlo je kratak u negativnoj ocjeni Knezovićeve spjeva *Život svetoga Ivana od Nepomuka* te zapisuje: „Sveti Ivan od slabe je vrijednosti.“ (Bösendorfer, 1994: 420)

Mihovil Kombol u *Povijesti hrvatske književnosti do narodnog preporoda* iz 1945. godine navodi Antuna Josipa Knezovića *zbog podpunosti slike*. U poglavlju *Književnost bez obnavljanja* kaže: “Jedva su spomena vrijedni zbog podpunosti slike pobožni spjevovi slabih stihotvoraca Josipa Knezovića, Osječanina i kanonika u Koloči (*Život sv. Ivana Nepomuka*, Pešta, 1759., *Život sv. Genuveve*, Pešta, 1761., *Život sv. Olive*, Pešta, 1761.), Antuna Turkovića, Osječanina i osječkog župnika (*Život sv. Eustahije*, Osiek, 1795.) i sličnih.” (Kombol, 1945: 335-336)

Tomo Matić u svoju studiju *Prosvjetni i književni rad u Slavoniji prije preporoda* iz 1945. godine uklapa i Antuna Josipa Knezovića za kojega kaže: „Ponajplodniji pisac svetačkih života s jako iztaknutim vjersko-asketskim momentom...” (Matić, 1945: 62) Za Knezovićeve hagiografske spjeve (*Život svetoga Ivana od Nepomuka*, *Život svete Olive kćere Julijana cesara rimskoga* te *Život svete Genuveve rodite Hercegovice od Brabant*) kaže: „Knezovićeve stih i dikcija su slabašni, a pripovijedanje mu je neokretno, suho i razvučeno, pa tako i nisu njegovi svetački životi imali u narodu jačega odjeka, iako im je predmet, osobito motiv Olive i Genuveve, sam po sebi takav, da bi bio lako mogao zainteresirati šire krugove čitalaca.”⁴ (Matić, 1945: 62)

Krešimir Georgijević u knjizi *Hrvatska književnost od XVI do XVIII stoljeća u sjevernoj Hrvatskoj i Bosni* iz 1969. godine u poglavlju *Književnost u Slavoniji* za Knezovićeve hagiografske spjeve, slično kao Tomo Matić, navodi: „... ali je pripovijedanje neokretno, suho i razvučeno.” (Georgijević, 1969: 217)

Divna Zečević u *Pučkom književnom fenomenu* iz 1978. godine spominje dva Knezovićeve spjeva te kratko kaže: „Osječanin Antun Josip Knezović ispjevao je na pučki način priču o Genovevi i priču o Olivi ...” (Zečević, 1978: 498).

Ante Sekulić u knjizi *Hrvatski pisci u ugarskom Podunavlju od početaka do kraja XVIII. stoljeća* iz 1993. godine u poglavlju pod naslovom *Antun Josip Knezović - Životopis svetačkih života* o književnom radu Antuna Josipa Knezovića kaže i: „Spisateljski rad A. J. Knezovića nije neznatan opsegom, ali je sadržajem omeđen piščevom željom da prikaže svetačke kršćanske uzore te da pouči vjerničko čitateljstvo. No, naslovi Knezovićeve djela, poglavito pak njihov

⁴ „Forko o. c. III., 12-24.“ (Matić, 1945: 62)

sadržaj, kao da svjedoče piščevu zauzetost za pobjedu dobrote, pravde i postojanosti.” (Sekulić, 1993: 165)

Milovan Tatarin piše o Knezovićevim hagiografskim spjevovima *Život svetoga Ivana od Nepomuka* i *Život svete Genuveve rodite Hercegovice od Brabant* u knjizi *Od svita odmetnici: rasprave o nabožnim temama u Slavoniji u 18. stoljeću* (1997) i to u poglavlju pod naslovom *Nabožni spjevovi Antuna Josipa Knezovića*. O Knezovićevu hagiografskom spjevu *Život svete Olive kćere Julijana cesara rimskoga* Milovan Tatarin piše u knjizi *Zaboravljena Oliva: rasprave o hrvatskoj nabožnoj književnosti 18. stoljeća* (1999) i to u poglavlju pod naslovom *Život svete Olive Antuna Josipa Knezovića*. Milovan Tatarin za Antuna Josipa Knezovića, između ostaloga, kaže: „...nije vješt stilst, nesklon je naglašeno artificijelnom, figuralnom izrazu. Njegovi su verzi jednoznačni i „očišćeni” od izvanjskih ukrasa. Knezoviću je prvenstveno stalo do ostvarenja pragmatičkih vjerskih ciljeva, to jest do odgoja puka putem nabožne knjige. Te su njegove intencije u *Životu svetog Ivana od Nepomuka* osobito vidljive. Od svih njegovih spjevova taj je događajno najsiromašniji, no zato je upravo prenapučen eksplicitnim duhovnim preporukama i receptima, beskrajnim varijacijama na temu prolaznosti života, molitvama, iskazima o Nepomukovoj veličini, Božjoj svemoći i sl.” (Tatarin, 1997: 133) Nadalje, za Knezovićev spjev *Život svete Olive* piše da je prerada danas nepoznatoga mletačkog izdanja iz 1698. godine. Fabularno je razvedeniji s opsežnim monološko-dijaloškim partijama i molitvama. (Tatarin, 1999: 215) Za spjev *Život svete Genuveve* Tatarin ističe drugačiju Knezovićevu strategiju: „...izostavlja različite refleksije, lamente, i duhovna promišljanja, minimalizira monologe i dijaloge, a pozornost usmjerava na bizarna zbivanja zgodno zapletena.” (Tatarin, 1999: 215) Nadalje, Milovan Tatarin naglašava da su sva tri hagiografska spjeva Antuna Josipa Knezovića po svojim strukturnim odrednicama identični, nastavak su srednjovjekovne poetike koja je živjela i u 18. stoljeću. (Tatarin, 1999: 217) O poetičkim principima na kojima su građeni svi Knezovićevi spjevovi čitamo: „Vjersko-prosvjetiteljska zadaća koja se ukazivala pred slavonskim piscima 18. stoljeća najbolje se mogla ostvariti upravo tekstovima u kojima je kompozicija linearna, u kojima je pripovjedač kršćanski angažiran i neprekidno prisutan u pripovjednom svijetu, u kojima su likovi jasno polarizirani na dobre i zle, u kojima se stilska sredstva ne gomilaju u kićene fraze koje prijete jasnoći poruke, a kojima ondašnji čitatelji nisu bili vični.” (Tatarin, 1999: 215-216)

Slobodan Prosperov Novak u knjizi *Povijest hrvatske književnosti: od Gundulićeva “poroda od tmine” do Kačićeva “Razgovora ugodnog naroda slovinskoga” iz 1756* pod naslovom *Hagiografske poeme Antuna Josipa Knezovića*, zapisuje i sljedeće: „Kompozicije Knezovićevih hagiografskih spjevova pravolinijske su i poznaju rijetke digresije. Nesklon

figuralnom izrazu Knezović je u njima ispisao tisuće jednostavnih i od ureha posvema lišenih stihova. Njemu kao da je jedino stalo do odgoja svojih čitatelja. Pragmatični sloj Knezovićevih inspiracija najudobnije se osjećao u *Životu svetoga Ivana od Nepomuka* koji je događajno najsiromašnija piščeva tvorba, ali je i spjev u koji je upisano i nešto refleksivnih naputaka. *Život svete Genuveve* jednako kao i *Život svete Olive* narativne su poeme koje obiluju čudesnim zbivanjima, patosom i sentimentalnošću.” (Novak, 1999: 898-899) Novak je vrlo oštar kada govori o Antunu Josipu Knezoviću: „Bio je Knezović pisac razvučenih i nezanimljivih rečenica, kovač dosadnih stihova, autor koji nikada u ruci nije imao ni jedne knjige suvremenih zagrebačkih propovjednika, pisac koji nije poznao stihovanih narativnih tekstova prethodnika, a ni starije hrvatske epike. Bio je pionir u slavonskoj hagiografiji, ali je htio biti i pionir u stihotvorstvu, dakle u onomu u čemu to uopće nije mogao biti.” (Novak, 1999: 899)

Zoran Kravar u studiju *Barok u slavonskoj književnosti* uklapa i Antuna Josipa Knezovića. Među djelima kojima izvanestetička namjena nije posve isključivala upotrebu književnih sredstava, a koja su se pojavljivala na rubu slavonske nabožne književnosti prije Kanižlića, navodi i *tri verzificirane legende Josipa Knezovića*: „Život svetoga Ivana Nepomuka“, „Život svete Genuveve“, „Život svete Olive“ objavljene g. 1760. te molitvenik *Put nebeski* objavljen 1746. godine u Budimu. (Kravar, 1993: 132) O tom molitveniku kaže: „Uz mnogo uzornih molitava sastavljenih u prozi, Knezovićev molitvenik, na str. 630 i d., donosi i dvije pjesme („Slide dvi pisme od promišljanja života čovičanskoga”). Prva je od njih vidljivo protkana pojednostavljenom i izbljedjelom figuracijom kasnobarokne nabožne pjesme, kakvu, na primjer, poznajemo iz kajkavske liturgijske lirike...“ (Kravar, 1993: 132-133) Za drugu pjesmu *Zalud ptica leti u zrak /Kad ju drži konac jak* piše da je slobodna od baroknoga ornatusa te da je doslovno preuzeta iz *Historija* Štefana Fučeka objavljenih 1735. godine. (Kravar, 1993: 133) Na kraju, Zoran Kravar zaključuje: „Bez obzira na svoju mjestimičnu prožetost baroknim figurama, proizvode Knezovićeve pjesme tugaljiv dojam. Posvuda je njihov sastavljač ostavio u njima tragove svoje stihotvoračke nespretnosti i diletantske pomirljivosti prema gramatičkim i jezično-stilskim pogreškama. Ipak, kakvi-takvi, Knezovićevi stihovi bili su najzanimljivije što je stara slavonska književnost u svojoj prvoj fazi proizvela na području pjesništva.“ (Kravar, 1993: 133)

O pjesmama prezetim iz djela drugih pisaca koje je Antun Josip Knezović unio u molitvenik *Duhovno nemoj se zaboravit od mene iliti knjižica molitvena koja se zove Put nebeski* iz 1746. godine piše i Milovan Tatarin u prethodno spomenutoj knjizi *Zaboravljena Oliva: rasprave o hrvatskoj nabožnoj književnosti 18. stoljeća* (1999) i to u poglavlju pod naslovom „Jesu li neke pjesme u Mulihovim *Bogoljubnim pismama* (1736) doista Kanižlićeve?”. Dakle,

čitamo: „Poznato je da je Antun Josip Knezović posuđivao za svoj molitvenik pjesme iz djela drugih pisaca. Zoran Kravar već je konstatirao da je pjesma *Zalud ptica leti u zrak* (str. 633-634) preuzeta iz *Historijâ Štefana Fučeka*.⁵ Dodati je, međutim, da je i prepjev pjesme *Dies irae* pod naslovom *Dan srdit strašnom silom* (str. 790-792) preuzet, i to iz knjige *Cvitak pokornih* (Budim, 1726) Šimuna Mecića.” (Tatarin, 1999: 80) Nadalje, Tatarin navodi da je Antun Josip Knezović preuzeo u svoj molitvenik i četiri pjesme iz pjesmarice Jurja Muliha *Bogoljubne pisme*, Trnava 1736. Riječ je o sljedećim pjesmama: *Ljudi umrli što činimo?* (str. 751-756), *Od suda strašnoga* (str. 762-766), *Od muka pakleni* (str. 773-780) i *Od raja nebeskoga* (str. 782-785) (Tatarin, 1999: 79-80).

O književnom radu Antuna Josipa Knezovića i njegovim djelima piše i Stanislav Marijanović u prethodno već spomenutomu radu *Šimun Mecić i Antun Josip Knezović – preusmjeritelji hrvatske književnosti u Slavoniji 18. stoljeća*. Za samoga Antuna Josipa Knezovića Marijanović kaže: „Kao drugi preusmjerivač slavonske književnosti u barok, on je to više govorničkim verbalizmom, vezanošću za precatores – žanr, formalnim očitovanjima za eshatološke teme, devocione i „ognjena kola”, u kojima „iesmo sad”, više izvanjskom ornamentikom i parafraziranjem općih mjesta Gundulićeva pjesništva „priprostim načinom”, nego stihom i kreacijom.” (Marijanović, 1996: 103) Nadalje, Marijanović ističe da Knezović u molitveniku *Put nebeski* „...donosi idejno-tematske, žanrovske i versifikacijske predloške baroknoga, pobožnog, polemičkog i propagandističkog nabožnog pjesništva, onoga koje bi da najbrže prodre do puka, a koje je upravo u molitvenicima iznašlo sredstvo efikasnog komuniciranja s posrnulim vjernikom, ...” (Marijanović, 1996: 104) Poput Josipa Forka koji ukazuje na sličnost između Knezovićeve djela *Verši od himbenog i lažljivog svita* te Došenove *Aždaje sedmoglave* (Forko, 1994, 23), Stanislav Marijanović ide korak dalje pa kaže: „... iz *Putu Nebeskog* izvire i Došenova „Aždaja sedmoglava”, a najbolje se ogleda u *Veršima od himbenoga i lažljivog svita* i pjesmama u osmeračkim distisima:

- *Od lakomosti; Od Suda; Od licumerstva; Od smrdlive oholosti; Od nenavidnosti* itd.” (Marijanović, 1996: 104-105)

O drugom izdanju Knezovićeve molitvenika iz 1818. godine piše Zlata Šundalić u prethodno spominjanome radu pod naslovom “*Molitvena knjiga pod imenom Put nebeski*” *Antuna Jozipa Knezovicsa* (1996).

Za kasnija izdanja Knezovićeve molitvenika (drugo izdanje iz 1818. godine i treće izdanje iz 1845. godine) Milovan Tatarin kaže: “... no, priređivači su prigodom priređivanja

⁵ „Barok u slavonskoj književnosti, str. 133.” (Tatarin, 1999: 80)

unosili mnogo različitih intervencijâ, barem kada je riječ o izdanju iz 1818. koje sam pregledao i usporedio s prvotiskom, tako da novija izdanja više ne mogu biti relevantna za oblikovanje vjerodostojne slike o Knezovićevu književnom radu.” (Tatarin, 1999: 78)

Ostali povjesničari hrvatske književnosti ne bilježe niti ime Antuna Josipa Knezovića (Šurmin, 1898.; Prohaska, 1919.; Bogišić, 1974.; Frangeš, 1987.; Jelčić, 2004.).

6. Uvodno o molitveniku „Duhovno nemoj se zaboravit od mene“ (1746)

U središtu pozornosti diplomskoga rada je molitvenik Antuna Josipa Knezovića kojemu potpuni naslov u transkribiranome obliku glasi:

DUHOVNO / NEMOJ SE ZABORAVITI / OD MENE / iliti / KNIŽICA MOLITVENA / koja se zove / PUT NEBESKI / iz različiti knjižica izabrana i u jedno / sastavita / koja ukazuje svakom griš- / nom čoviku put dobrog življe- / nja, a slidećim milost vikovičnjeg / spasenja / čin također svako jutro Bogu se pri- / poručiti, svetoj se ispovidi pravo pripraviti, / prisvetoga križa činiti, Rosario B. D. Mari(j)e moliti i mloge / druge različite molitve Bogu svemogućemu i svetim / njegovim prikazivati / [ko]⁶ je su ovde u jedno po jednom devotomu slugi i namis- / niku Božjemu, stanje popovsko obdržavajućemu mlogo poš- / tovanomu i plemenito rođenomu gospodinu / ANTUNU JOSIPU / KNEZOVICU / kaločkome arcibiskupatu Šanca Va- / [r]adinskoga od duša pastiru i notari(j)u apostols- / komu, iz mlogi i različiti od bogoljupstva i molenja knjižica skupite. [1]⁷

Riječ je o prvom izdanju molitvenika iz 1746. godine, tiskanom u Budimu. Ipak, potrebno je napomenuti da je upravo ovaj molitvenik i prvo tiskano Knezovićevo djelo.

Nakon naslovne stranice nalazi se *Pokazanje bogoslovca iliti teologa*. Slijedi predgovor koji je naslovljen *Dragi štioče*. Nakon predgovora slijedi *Tabula vrimenita*, zatim *Svetkovine koje se primištaju* i *Od godišta*. Potom slijedi središnji molitvenički dio (str. 1-794), a zatim kazalo, odnosno *Uzdržanje svihukolici devociona*. Nakon toga slijede nenaslovljeni ispravci pogrješaka, a na samom kraju molitvenika nalazi se *Nadometak*.

Kako je već rečeno, predgovor je Knezović naslovio *Dragi štioče* što znači da ga oblikuje u duhu izravnoga obraćanja čitatelju. Na početku se predgovora Antun Josip Knezović kratko predstavlja *štioču* te kaže da su ga roditelji dali na *nauk* “(...) u kojem putujuć doveden sam, da budem nedostojni sin ili sluga stanja popovskoga, pravo govoreći apoštolskoga, (...)“ [3]. Povrh toga saznajemo i da je otišao *drugima službu i rič Božju prikazivati i navištivati*. Nadalje, autor u predgovoru progovara o poticaju i svrsi pisanja knjige, o izvorima kojima se služio pri njezinu

⁶ Zbog oštećenosti neki su dijelovi u knjizi nečitki. Rekonstruirani dio teksta naznačen je uglatim zagradama.

⁷ Naslov djela i citati iz molitvenika donose se prema Knezović, Antun Josip, 1746. „Duhovno nemoj se zaboravit od mene“, Budim, u transkribiranu obliku, i to tako da se u obloj zagradi nalazi broj stranice na kojoj se odnosni citat nalazi. Za citate koji se nalaze na nepaginiranim stranicama molitvenika broj je stranice naveden u uglatoj zagradi.

pisanju, o jeziku, o njezinim čitateljima te ukratko predstavlja sadržaj knjige. Naime, autor navodi da ga je na čin pisanja potaknulo *bogoljupstvo* njegovih *domorodaca* te se odlučio sastaviti *knižicu*. Međutim, ne precizira izvore kojima se u pisanju služio nego općenito kaže kako je knjiga sastavljena *iz različni knjižica*. O jeziku kojim je *knižicu* pisao Knezović kaže da je *naš pravi slavni slovinski jezik*. Nadalje, o svrsi pisanja knjige, o njezinim čitateljima te o samom sadržaju knjige Knezović piše: „(...) gdi (u knjizi – op. M. K.) možete bratjo, sestre, domoroci, pri(j)atel[j]i i komši(j)e sebe i dušu vašu s duhovnom napitati ranom i put nebeski dostignuti, gdi i ti tvo[j] postavljam: *Put nebeski*, ovde ćeš način naći sebe u jutru Bogu priporučiti, pod misom devote molitvice moliti, molitve prid i posli ispovidi govoriti, a najviše način svetoj se pripraviti ispovidi, najposli *put križa*, jurve dobro ti poznan; da svoje ne potlačiš u svetkovine u budalaština vrime, mećem nakratko četiri stvari, da se možeš zadržavajuć u n[j]ima naslađivati, to jest od *smrti, suda, pakla i raja*.“ [4-5]

U predgovoru Knezović, između ostaloga, svojim *dragim štiocima* naglašava vrijednost življenja u ljubavi, pravdi i čistoći.

Na samom kraju predgovora Antun Josip Knezović za *ovi mali trud* (knjigu) od dragih čitatelja skromno traži: „(...) ovi mali trud, kojega dobrovoljno primite, a za me Boga molite, a ja ću za vas.“ [7] Predgovor autor potpisuje inicijalima A. J. K.

Proučavajući Knezovićev molitvenik „Duhovno nemoj se zaboravit od mene“ (1746) posebna se pozornost pridaje istraživanju dvaju međusobno suprotstavljenih motiva: motiva ljubavi i motiva mržnje, što je i središnja tema diplomskoga rada.

6.1. Motiv ljubavi u Knezovićeve molitveniku „Duhovno nemoj se zaboravit od mene“ (1746)

U *Općem religijskom leksikonu* ljubav se definira kao “stav naklonosti, odanosti i poštovanja prema nekome ili nečemu što se priznaje dobrom ili vrijednošću.” (Opći religijski leksikon, 2002: 531) Tri su teološke krjeposti u čovjeka ulivene od Boga: vjera, nada (ufanje) i ljubav, ali prva je među njima ljubav. To poučava sveti Pavao apostol u *Prvoj poslanici Korinćanima*: “A sada: ostaju vjera, ufanje i ljubav – to troje – ali najveća je među njima ljubav. Težite za ljubavlju (...)” (1 Kor 13, 13; 14, 1). Međutim, sveti Pavao apostol govori i kakva je ljubav za kojom se treba težiti: “Ljubav je velikodušna, dobrotivna je ljubav, ne zavidi, ljubav se ne hvasta, ne nadima se; nije nepristojna, ne traži svoje, nije razdražljiva, ne pamti zlo; ne raduje se nepravdi, a raduje se istini; sve pokriva, sve vjeruje, svemu se nada, sve podnosi. Ljubav nikad ne prestaje. (...)” (1 Kor 13, 4-8)

Da je ljubav punina Zakona rečeno je u *Poslanici Rimljanima* (Rim 13, 10). U *Poslanici Kološanima* svetoga Pavla apostola čitamo da je ljubav sveza savršenstva (Kol 3, 14). Da ljubav jest zapovijed govore riječi Isusa Krista i u *Evandjelju po Mateju*: “A on mu reče: »Ljubi Gospodina Boga svojega svim srcem svojim, i svom dušom svojom, i svim umom svojim. To je najveća i prva zapovijed. Druga, ovoj slična: Ljubi svoga bližnjega kao sebe samoga.” (Mt 22, 37-39) Moglo bi se zaključiti da se u ljubavi stapaju dva načina njezine iskazivosti raspoloživa čovjeku, dva neodvojiva načina njezine realizacije: ljubav prema Bogu i ljubav prema bližnjemu.

O ljubavi prema Bogu u *Općem religijskom leksikonu* kaže se: “(...) u kršćanstvu, aspekt treće bogoslovne krjeposti usmjerene na Boga kao vrhunsku vrijednost i vrhunsku brigu. Plod je božanske milosti i vlastite raspoloživosti. (...)” (Opći religijski leksikon, 2002: 531) U istom leksikonu o ljubavi prema bližnjemu kaže se sljedeće: “(...) u kršćanstvu, stav dobrohotnosti i poštovanja prema svakome ljudskom biću; ljudski je odraz božanske ljubavi prema čovjeku; treća bogoslovna krjepost, agapa. (...)” (Opći religijski leksikon, 2002: 531)

Prema *Suvremenoj katoličkoj enciklopediji* milosrdna ljubav (*caritas*) u kršćanskoj se tradiciji promatra kao cjelina autentičnog ljudskog povezivanja s Bogom i drugima, ili, u užem smislu kao jedna od triju teoloških krjeposti. Dakle, kako Monika Hellwig naglašava “(...) milosrdnu ljubav smatramo darom milosti koja osposobljava ljudska bića da nadilaze svoju narav kako bi uzimali udjela u Božjem stvaralaštvu i sebedarju. To je uzdignuće ljudske volje da djeluje u izvjesnom smislu na božanski način.” (Suvremena katolička enciklopedija, 1998: 592)

Ili kako čitamo u *Prvoj Ivanovoj poslanici*: “Ljubljeni, ljubimo jedni druge jer ljubav je od Boga; i svaki koji ljubi, od Boga je rođen i poznaje Boga. Tko ne ljubi, ne upozna Boga jer Bog je ljubav.” (1 Iv 4, 7-8)

Usmjereno čitanje Knezovićeve molitvenika „Duhovno nemoj se zaboravit od mene“ pokazalo je veliku piščevu usmjerenost na motiv ljubavi (čak 514 potvrda). Sukladno rezultatima istraživanja [v. *Tablicu 1 – Motiv ljubavi u Knezovićeve molitveniku „Duhovno nemoj se zaboravit od mene“* (1746)] imenica ljubav pojavljuje se čak 294 puta na 794 stranice središnjega dijela molitvenika. Tom broju potrebno je dodati i dvije potvrde imenice ljubav u samom predgovoru koji Knezović naslovljava *Dragi štioče*. Pored imenice ljubav javljaju se i imenice: *neljubavi*, *ljubitel*, *ljubitelj*, *poljubljenje*, *ljubezljivost*, *ljubeznivost*, *ljubežljenik*, *bogoljupstvo*, *ljubovnik* te *ljubioče*. Javljaju se i glagolski oblici: *ljubiti* [*ljubi*, *ljubim*, ne *ljubim* (...)], *poljubio*, *poljubi*, *obljubio* kao i glagolska imenica *ljubljenje*. Nadalje, provedeno istraživanje motiva ljubavi pokazuje da se pridjevi izvedeni od imenice ljubav vrlo često pojavljuju (129 potvrda): *poljubljeni* / *poljubljen*, *poljubljena*, *poljubljene*, *poljubljenju*, *poljubljeno*, *ljubeznivi*, *ljubeznive*, *ljubeznivi(j)a*, *ljubećim*, *bogoljubni*, *bogoljubna*, *bogoljubne*, *bogoljubno*, *pripoljubljeni*, *pripoljubljenju*, *priljubljeni*, *priljubljena*, *pogoljubna*, *pogoljubno*, *ljubežl(j)iva*, *ljubesljiva*, *ljubezl(j)ivi*, *ljubežl(j)ivi*, *ljubezliivi*, *ljubezlivom*, *ljubežl(j)ivo*, *ljubezl(j)ivo*, *ljubezливо*, *ljubljeni*, *ljubljeno*, *ljubljena*, *priljubežl(j)ivi*, *priljubeznivi*, *priljubezniva*.

Dakle, moglo bi se zaključiti da je ljubav jedna od temeljnih ideja Knezovićeve molitvenika, ljubav Boga prema čovjeku te ljubav čovjeka prema Bogu ali i čovjekova ljubav prema svim ljudima koji ga okružuju: prijateljima i neprijateljima. A kako Knezović ljubav kao posebnu, moglo bi se reći stožernu krjepost kršćanskoga života promišlja, oslikava i poučava pokušat će se prikazati u tekstu koji slijedi.

U književnosti baroka, s prodorom duhovne lirike, morao se revidirati pojam ljubavi koji i u baroku ostaje glavnim motivom lirike (Pavličić, 1979: 11). “Pojam ljubavi revidiran je u tim pjesmama u tome smislu da je ljubav prema božanstvu neobično slična zemaljskoj ljubavi, premda zemaljska ljubav predstavlja negativan pol.” (Pavličić, 1979: 12) Stoga, Pavličić ističe, da je duhovna ljubav, kao i zemaljska, opisana najčešće petrarkističkim načinom (Pavličić, 1979: 12).

Na sličan način opisuje Knezović čovjekovu ljubav prema Bogu i bližnjemu u *Molitvi od ljubavi prima Bogu i iskrnjemu*. Ova molitva je oblikovana uobičajenim baroknim stilskim figurama: paremenonom, apostrofom i poliptonom. Naime, već u samom naslovu te u svega tri rečenice, kojima je molitva izrečena, javlja se deset riječi koje sadrže korijenski morfem -ljub-

te tvore stilsku figuru paregmenon. Na taj se način ističe temeljna ideja molitve: ljubav i ljubiti Boga i bližnjega. Stilska figura poliptoton iskazana je učestalim pojavljivanjem osobne zamjenice za drugo lice jednine i zamjениčkog oblika za prvo lice jednine u različitim padežnim oblicima, čime se naglašava bliskost između onoga koji moli te apostrofiranoga Boga kao onoga komu se moli i komu je upućen vrlo intiman molitveni sadržaj. Dakle, govor onoga koji moli pretapa se u vrlo poosobljen iskaz ljubavi prema Bogu radi kojega se ljube i prijatelji i neprijatelji, govor kojim se u konačnici ističe želja za još više ljubavi Božje:

Molitva od ljubavi prima Bogu i iskrnjemu

“O pridragi Bože moj, ljubim te i milujem te sa svim srcem, dušom i kripošćom mojom, ljubim te većma nego sve stvari od svita ovoga i više nego mene, ljubim te sada i vas moj život, u tvojoj ljubavi želim provest i tako svršiti, da te mogu uvik ljubiti. I ljubim te radi samoga tebe, jerbo si ti najveće i neiskazano dobro moje i vridan sve ljubavi, od svake stvari i radi tebe, ljubim iskrnje moje, pri(j)atelje i nepri(j)atelje, ko(j)im iz srca želim svako dobro i spasenje duše kako i meni. Dakle, molim te Bože moj, još višje užeži u tvojoj ljubavi srce moje, da u svemu životu momu ovu ljubav tebi ukažem i druge mnoge na nju navedem i u život vični dovedem. Amen.” (299-300)

Da je Bog ljubav poučava Knezović i kroz opomenu *dragom štioču* u kojoj kaže:

Pričesti se ovde duhovno s redovnikom i uči po ljubavi načina Isusa u srce tvoje metnuti, žestoko njega moli da po milosti uniđe u tebe i reci.

“O Gospodine, ko(j)i vas jesi ljubav i ko(j)i doli iz drugoga uzroka ne silaziš nego da te pridadeš općenskim načinom ljudma dobre volje. Dođi, o Gospodine, dođi u me i sveti očigled tvoj srce moje nek pripravi da te primi ko(j)i najbolje znadeš da nisam moguć pripraviti dostojni stan tebi, ali neka milost tvoja sve duše moje stanje bude. Pokri štogod ondeka skvarno nađeš, neka se priokrene srce moje i satire, štogod može oči mogućstva svetog tvoga uvriniti. Nakiti pamet moju i dobrim tvo(j)ima nju naresi, rasvitli nju svitlinom bogastva tvoga. Zašto ništa ne imam iz mene samog, nego odbačenje, ništa negoli nedostojanstvo. O Bože moj, mene poznaj u duhu ljubavi tvoje i zakona svetoga tvoga jer tebe u ovomu prosi smi(j)em (budući veoma moguć i mek) da mi ovi dar u odhotku tvome dopustiš da toliko češće tebe u dušu moju pribavljam i da ona domovina bude na Zeml(j)i, a svoju tebe u nebesi dostigne domovinu. Amen.” (97-99)

A što zapravo znači Isusa u srce postaviti, iskazuje Knezović polisindetonom u *Načinu željenja*:

“Ko(j)i hoće meni dopustiti virnoga ljubeznivog moga zaručnika, mog poljubljenog, da njega obufatim, da njega imam i posidujem, da njega uvedem u potajna srca moga i onda s božanstvenom očiglednošćom veselim se i njega vidim, čujem, prosto i slobodno njemu govorim, sva i najmanja mišljenja moja otvorim i priporučim i dobrovojlno š n(j)im se uzdržavam i njega milujem što s najvišim užganjem ljubavi da njega primiti mogu.” (112-113)

U *Promišljavanju dobrote i lipote Božje* kroz antitezu dobrote Božje, dakle Boga koji je *svi(j)u dobara ishod i početnik*, te svih stvorenja koja su *iz sebe zla* izvire pouka o nepredočivosti Božje ljubavi čovjeku te njegove nemogućnosti djelovanja i življenja bez Njegove ljubavi:

Promišljavanje dobrote i lipote Božje

“O Bože moj, kako si vas dobar, Ti si sam stanovita sama dobrota i ništa osim Tebe dobro jest, sva stvorenja iz sebe su zla ili ako što dobroga imadu, sve to potribno jest da iz tebe izlaze, koji si svi(j)u dobara ishod i početnik.

Kako je indi moguće da štogod drugo osim tebe milujem, buduć da izvan tebe ništa ni(j)e poljubljeno. O, dušo moja, da je tebi dopušteno viditi Isusovu lipotu i dobrotu, nigda ne bi se uvela za ljubiti ko(j)i drugi pogled. O, Bože moj, učini moguće slađma milostima tvojega krenuća da mogu vazda slidit u ljubavi tvojoj i dobroti pribivati. O, Gospodine, što god na svitu imade, u napridak hoću prid ljubavjom tvojom zabaciti, ti ćeš sam biti zelenje i ljubav cila jere ništa nego li tebe poslim ovog hoću ljubiti, sva za ljubav tvoju hoću ostavit i štogod uzdržavam imam, tilo, dušu, poštenje i život, mene samoga da te ljubiti mogu. Postavljam ovo činiti, ali mi milost ukaži, o Gospodine, jerbot ništa ne mogu brez tebe.” (116-118)

Nepredočivost ljubavi Božje čovjeku još je izrazitije iskazana kroz opise i razmišljanja o prirodi Božje ljubavi u kojima Knezović vrlo zorno oslikava čovjekov položaj u odnosu na Božju veličinu pa čovjek nije ništa drugo negoli *črvak zemlje* ili jednostavno rečeno čovjek je *ništa, ništa ne znajuć i ništa nemoguć* bez Boga i ljubavi Božje. Dakle, da spoznaja ljubavi Božje jest nedostižna čovjeku dodatno naglašava prikaz čovjeka kroz metaforu *črvaka zemlje* u molitvi koja slijedi:

Molitva

“O, ljubavi nedostignuta i vikovita Božja! O, pristupljenje ljubavi bez mire! Ono što nigda pod misao kralja zemaljskoga unilaziti moglo bi, ko(j)i drugo ništa ni(j)e nego li čovik i črvak zemlje. Svaki se dan od tebe to čini kad s nebesa na zemlju silaziš. Tilo istraženo što u časti nebeskoj nahodit se može, tilo to jest svoje. Dušu i božanstvo čoviku siromau nevojlnome ovde na zeml(j)i slabu i bolesnome, u ovo misto nevojlni i puno jada i tuga sam donosiš i pridaješ da ga od tvoje nebeske trpeze nasititi možeš. Amen.” (126)

A da čovjek jest *ništo*, *ništa ne znajuć* i *ništa nemoguć* bez Boga i ljubavi Božje dodatno naglašava metafora čovjeka kao *kalupa volje Božje* odnosno kako Knezović u *Načinu poniženstva* kaže:

Način poniženstva

“O Bože i sva moja, dohodim k tebi da budem kalup volje tvoje. Kako sam podložnik mogućstva, poznajem da ništa ni(j)e što do smrti činiti mogao bi. Zaklinjam iz dubl(j)ine srca da ti užežeš u meni štogod najviše na slavu tvoju sliditi mogao bi. Oh, slatki i poljubljeni moj, ako hoćeš da te gledam, mene prvo pogledaj i s duhom tvo(j)im, moj k tebi uzvuci, ko(j)i sebe do tebe uzvisiti ne bi se mogao, negoli ti k njemu pridadeš se, zarad čega ponizujem mojega srca, ponizno poznajuć da sam ništo, ništa ne znajuć i ništa nemoguć brez tebe, nemoj indi učinit ovde samog mučit se u neznanju vojlnome i živiti brez ploda toliki milošća i dobara koja u mene ulivat dosto(j)i se, tebi mene svega i brez svakoga otežanja prikazu(j)em i posvećujem, tebi razum moj, mišljenja moja, volju s ljubavjom, Tilo sa svim ganućem uzmi od mene (ako sudiš) svi(j)u radosti čutećim na spasenje moje nepotribita, prostri mene sramotom prid ljudma, napastuj mene bolešćom i s visinom dobara, smrćom roditelja i rodbine ili s ko(j)im tebi volja činenjem, samo nek ja tebe zadobit mogu i imat bogat i srićan dobitak, jere si ti zadovoljno samo jedino dobro moje, Ti jesi kojega tražit imam. Hodi indi, o Raskošje moje, čini o, Bože moj, da te primim u jasnome ovom sakramentu moje ovo najveće želenje, da ja mene tebi tako cilokupno ujedinem, da se od tebe u vike ne rastavim. Amen.” (118-120)

Međutim, ono što Knezović kao konstantu provlači kroz promišljanja i molitve jest spoznaja da Bog svoju ljubav daje svakom čovjeku na ovom svijetu odnosno kako kaže:

“(…) Dušu i božanstvo čoviku siromau nevojlnome ovde na zeml(j)i slabu i bolesnome, u ovo misto nevojlno i puno jada i tuga sam donosiš i pridaješ da ga od tvoje nebeske trpeze nasititi možeš. Amen.” (126)

Ili kako to, još jasnije i izravnije, iskazuje u *Načinu ufanja* u kojem kaže:

Način ufanja

“O, kako je dobro čekanje od pogledanja i muke najveće želeće sveto tilo i krv Gospodina i spasitelja mojega Isusa Isukrsta! O, kako ufam da će moje teškoće svetim i spašenima njegovim rukama biti dodirnite i po n(j)iovim dodirnućem bit ozdravite! O, kako se ufa njegovim prilipim očima, milostivno da me hoće pogledati i usta poljubljena njegova Božanstvena meni reći: *Veselja, blagosova, milosti i života napunjam tebe*. Ufam da sveta njegova duša moju hoće posvetiti, njegovo spomenuće nju hoće pomoći i ojačati. Njegov razum mojega rasvitliti i voljom njegovom i s ljubavjom k meni temel(j)ito gorućom i užganom užgati, a zašto ne bi ufao u dobrotu i ljubav njegovu, sva ova dobra i još više, budući da virujem kako je bogat i kako je moguć ko(j)i k meni dolazi i koje svrhe zarad koje dolazi! O, ljubav, o razmetnuta ljubav, ne daješ li pridružene ljubavi meni svidočanstva kad k meni dolaziš siromau i nevojlnome, oh, moje nedostojanstvo!” (110-111)

Pa ipak, u *Načinu zafalenja* Knezović poučava da se ljubav odnosno ljubiti uči, a postoji li bolji učitelj od Boga koji jest ljubav. Želja za spoznajom ljubavi vodi želji za sjedinjenjem s Bogom. Želja za Božjom poukom o ljubavi iskazana je metaforom vatre, vatre ljubavi u kojoj se grješnik želi *satrti i u ništo se učiniti!* Želja grješnika da se na neki način stopi, razlije te sjedini s Bogom subliminirana je u prošnji: *mene sakri u tebe*, a izrečena je omiljenom stilskom figurom u baroku poliptonom. Naime, učestalim pojavljivanjem osobne zamjenice za drugo lice jednine i zamjeničkog oblika za prvo lice jednine u različitim padežnim oblicima želja za Božjim naukom ljubavi stapa se u prošnju Bogu za spoznaju njegova neprocijenjenog i božanstvenog bogatstva te rezultira pronalaskom sigurnoga utočišta u samomu Bogu. Ta gotovo da bismo mogli reći igra ja-ti daje molitvi toplinu što omogućuje da ju onaj koji moli doživi kao svoje, posve intimno, obraćanje Bogu. Knezović kaže:

Način zafalenja

“(…) O, Bože, uči me zadovoljno da te ljubim i užeži mene s onom užganom ljubavjom i vatrom u kojoj vazda želim satrt se i u ništo se učiniti! O, visoko i čudnovato mogućstvo i mudrost Gospodina i Boga moga! Bar da bi ja iz svakoga stvorenja dušu učiniti mogao i iz svake duše, a najviše iz moje, kraljestvo nebesko tebi pripravit, u kojem s veseljem mogao bi pribivat, za poznanstvo bolesti i progonstva koja si za me trpio, učinio bi, o Stvoritelju moj! Zato otvori meni, prosim te, neprocinjena i božanstvena tvoja bogastva i mene sakri u tebe, da nigda se ne nađem kod čovika od ovoga svita, već vazda s tobom da pribivam. Amen.” (156)

Međutim, grješnik Boga moli i sljedeće: *da nigda se ne nađem kod čovika od ovoga svita*, te se može postaviti pitanje zašto tako moli. U *Prvoj Ivanovoj poslanici* rečeno je: “Ne ljubite svijeta ni što je u svijetu. Ako tko ljubi svijet, nema u njemu ljubavi Očeve. Jer što god da je svjetovno – požuda tijela, i požuda očiju, i oholost života – nije od Oca, nego od svijeta. Svijet prolazi i požuda njegova, a tko čini volju Božju, ostaje dovijeka.” (1 Iv 2, 15-17) Tu misao o prolaznosti zemaljskog života i ljubavi te spoznaji ljubavi Božje kao jedine konstante odnosno jedine vrijednosti koja stalna jest, pronalazimo i u baroku. Kako je već rečeno, u baroku pojam zemaljske ljubavi zadobio je značenje negativnog primjera. No, Pavličić ističe da je poimanje ljubavi u naših baroknih pjesnika posredovano i preuzeto od petrarkista. Naime, i u baroku je ljubav osjećaj koji nastaje odjednom, izazvan je izravno ljepotom i potiče patnju. Prema Pavličiću tomu najbolje svjedoči barokni pojam duhovne ljubavi, a u hrvatskih se autora to najbolje vidi u religioznim poemama, posebice u tzv. *plačevima*, u kojima se grješnici kaju te se opisuju trenutak njihova preobraćenja kao i prelazak s grešnoga na bogougodan život. (Pavličić, 1979: 194) Nadalje autor kaže: “Do toga preobraćenja uvijek dolazi tako da grešnik biva pogođen bilo zrakom božanske milosti, bilo božjim pogledom ili kakvom drugom strijelom koja je redovito božanskog podrijetla, i tada se u njemu javlja ljubav prema bogu. Ona nastaje trenutačno i duhovna je, ali je uvijek izazvana ljepotom bilo božjega lica, bilo vjere ili istine što grešniku u tome času puca pred očima. Ljubav, uz to, izaziva patnju, jer grešnik trpi zbog svoje nedostojnosti, te zbog želje i nemogućnosti da se sjedini s božanstvom; grešnice nazivaju boga svojim zaručnikom.” (Pavličić, 1979: 194-195)

Na sličan način opisuje Knezović trenutak spoznaje himbenosti ovoga svijeta te jasne spoznaje ljubavi prema Bogu u molitvi kojom se *promišlja kako Antun sveti, po milosti Božjoj sve privare paklenoga nepri(j)atelja poznade i pogrdivši njega sve himbenosti đavaoske otkri.* (506) U molitvi se apostrofira trenutak božanskog prosvjetljenja svetoga Antuna, predodčen

metaforom hitre munje božanske svjetlosti o spoznaji himbenosti ovoga svijeta. Za ovo prosvjetljenje, iskazano metaforom iskre ljubavi Božje, moli i grješnik. Himbenost raskošja svjetovnog, svih dobara i naslađenja tjelesnih predočuje se metaforom prolaznosti: *jedan dim i sina bižuća i noćni sni ko(j)i u jedno trenuće od oka i pameti salaze i više se ne povraćaju*. A poruka koju Knezović predočuje grješniku glasi da nema dobra, veselja ni pokoja na ovome svijetu odnosno u ovozemaljskom životu negoli u Bogu što dodatno naglašava oksimoronom *pak posli ovoga života umrloga*. Dakle, čitamo:

Molitva

“O neizmerna dubino od znanja, Isuse Spasitelju moj pridragi, ko(j)i hitrom munjom tvoje božanstvene svitlosti udari i rasvitli izabranu i svetu dušu sluge tvoga Antuna slavnoga tako obilno, da on mogadiaše otkriti i očito poznati sve privare i lažl(j)iva prikazanja nepri(j)atelja paklenoga. Dopusti meni, priblagi Gospodine, po isti način molim te ja nedostojno stvorenje tvoje, za plodna ona dila Antuna svetoga koja je on za tebe virno služeći dilovao, da ja obratim oči moje slabe pameti k tebi, ra(j)skoj i pravoj svitlosti i neka prosvitljenja i rastopita bude moja slabost s vrućinom Duha Svetoga koja se sada oledenita nahodi tako da me s tobom, pravim dobrom mo(j)im razlučiti ne pristaje, koju da pridobi(j)em rasvitljen i otkri(j)em himbenost i privaru vraga paklenoga i da poznam slipoću od oči(j)u moji s kojom on mene zaslipljuje i razloge vruće krije da ja ne poznadem izdajstvo njegovu i privare smrtne i grišne s ko(j)ima dušu moju on uloviti i pogubiti ište. I da poznam očito da sve raskošje svitovno, i sva dobra i naslađenja tilesna drugo nisu, nego jedan dim i sina bižuća i noćni sni ko(j)i u jedno trenuće od oka i pameti salaze i više se ne povraćaju. Kako gorka i otrovna trava različitim cvićem pokrivena i put od tužnoga i nenasitnoga raskošja koje u pakao vuče i sva ostala dobra neka mi takva budu da u momu srcu ne nađu se, već da vazda vapi(j)e: Nije dobra izvan Boga i nije veselja ni raskošja izvan tebe moga pridragoga Stvoritelja, dobra svrhu svi dobara. Nit je igdi na svitu pokoja, nego u tebi jedinomu pokoju svakoga. Za ko(j)i te po dostojanstvu sluge tvoga, Antuna svetoga, molim da ja prosvitljen iskrom tvoje ljubavi u tebi pokoj vazda imam i sve brime života moga, da po tvojoj svetoj vol(j)i nosim i slideći stope prisvete tvoje, zakon brez nikakve privare đavla paklenoga opslužim, pak posli ovoga života umrloga da se dostojan učinim lice tvoje božanstveno, slavim mo(j)im zaštititeljom svetim Antunom uživati u slavi nebeskoj u vike. Po Isukrstu Spasitelju momu. Amen.” (506-509)

Na sličan način, metaforom *ognjenog i primogućeg mača* te metaforom duhovne strijele prikazana je Božja ljubav u molitvi svetoga Augustina:

Molitva k ranam

“Gospodine Isukrste, za one spasene i svete rane tvoje koje si trpio i podneo na križu za naše spasenje, iz ko(j)i isteče ona priplemenita krv s kojom smo otkupljeni, rani molim te, pridragi i prislatki Isuse, ovu dušu koja se je u grihe zamela, za koju si se dostojao umriti. Rani nju ognjenim i primogućim mačem tvoje prislatke i priužežene ljubavi. Rani srce moje strilom ljubavi tvoje da reče tebi duša moja: Ljubavjom tvojom ranjena jesam, tako da od rane prvelike ljubavi tvoje teku priobilate suze dan i noć iz oči(j)u mo(j)i. Porazi molim te, Gospodine, i pritvrdu pamet moju božanstvenim i prijakim mačem ljubavi tvoje i jošter probi unutarinja s kripošćom jakosti tvoje. Ko(j)i živeš i kraljuješ Bog, po sve vike vika. Amen.” (222-223)

Knezović vrlo zorno predočuje čovjekov položaj između dvaju svjetova, onog zemaljskog, u kojem čovjek jest, i onog nebeskog kojem treba težiti i za koji ga Knezović potiče da moli jer: *O, blažen i svrhu blažen jest oni čovik kojega si ti (Bog – op. M. K.) u svoje kraljestvo primio.* (16) U ovome zemaljskom životu, predočenom metaforom prolaznosti: *Ovde ništa ni(j)e negoli tašta slava prolazećja, prah i pepeo,* potrebno je moliti Boga za *jedno užgano želenje, ne za onim svim što svit u veličanstvu drži, negoli samo za tvo(j)im (Božjim – op. M. K.) božanstvenim bogastvom, da bi ja k tebi kako mome Stvoritelju mogao doć i vikovičnjeg spasenja dionik postat.* (16) No, ono što je potrebno da se u ovozemaljskom životu *sva smućenja i progonstva* svladaju jesu: ufanje, vjera i naravno Božja ljubav. Stoga, grješnik moli:

Prva molitva

“O milosrdni Gospodine Bože! daj meni jedno užgano želenje, ne za onim svim što svit u veličanstvu drži, negoli samo za tvo(j)im božanstvenim bogastvom, da bi ja k tebi kako mome Stvoritelju mogao doć i vikovičnjeg spasenja dionik postat.

O, blažen i svrhu blažen jest oni čovik kojega si ti u svoje kraljestvo primio. Zato daj mi ovdi vrimenito što je tebi povojlno, o Bože moj, samo da mogu doći u tvoje pribivalište. Uzmi mene siroma[h]a grišnika (iliti grišnicu) gore u vikovičnjost. Ovde ništa ni(j)e negoli tašta slava prolazećja, prah i pepeo; tako dopusti mi trpljenje, da ja sva smućenja i progonstva pridobi(j)em u jakom ufanju, viri i ljubavi tvojoj, daj mi milost da me ni(j)edno vrimenito naslađivanje od tvojeg kraljestva ne odluča, već da ja dan i noć

tamo slidim i sva moja veselja, i ufanja, i naslađivanja tamo postavim u tebi, o Isuse, samu, i počivam u vike. Amen.” (16-17)

Predočuje Knezović *dragomu štioću* i snagu Božje ljubavi pa kaže: “(...) *Ona ljubav koja je ovamo dovela Spasitelja mojega priteže grihe svega svita, ona ista ljubav, o Bože i oče moj (...).*“ (122).

Da ljubav preteže sve grijeha svijeta kazuje Knezović i u *Molitvi pridragoj Majci i Braniteljici našoj*. Snaga ljubavi prikazana je antitezom neizrecive težine čovjekova grijeha i jakosti božanske ljubavi. Neizrecivost čovjekova grijeha dodatno se pojačava usporedbom zla koje je u njemu saliveno s morem i sa svim pijeskom koji se nalazi na ovome svijetu te u konačnici sa zvijezdama na nebu. Knezović kaže: “(...) u komu su salivena zla, kano more i vas pisak svita i naslagivaše u nakićenju n(j)iovima, kano nebo zvizdama (...)“ (371). Ponavljanjem vremenskoga priloga sada (*sad pogledaj, sad indi sad* i tako dalje) ulazi se, na neki način, u sadašnjost svakoga molitelja što čini ovu molitvu bezvremenom. Drugim riječima, ova molitva jednakom snagom dopire do srca vjernika danas kao i prije dvjesto sedamdeset i tri godine kada je molitvenik pisan. Dio molitve glasi:

Molitva pridragoj Majci i Branitel(j)ici našoj – Molitva III.

“(...) sad pogledaj o milostivna Majko, Isukrstova. Pričista svrhu nedostojnoga sluge tvoga, kojega je Bog iz ništa učinio, pak naresio i nakitio dušom, kano ti neprocinjnim dragim kamenom, pak u nemar jesam metnio dušu, koju mi (j)e dao kano amanet da čuvam, jesam izgubio, sad indi sad, pogledaj svrhu nedostojnoga sluge tvoga, kome je Bog za uzdržavanje svakolika na poslu postavio, a mene samo da služim njega. Ali evo daleko zabludio sam od službe njegove, više tlesnom naslađivanju i svitu himbenome i đavlu paklenome služio sam, nego li stvoritelju mome, od koga svakolika imam sad indi. Sad pogledaj svr[h]u svi(j)u milosti milostivna i svrhu svi(j)u ljubavi ljubežl(j)iva i svrhu svi(j)u dobrota dobra Majko Gospojo i Branitel(j)ice naša, svrhu nevrjednoga nedostojnoga i nevaljaloga sinka i sluge tvoga u komu su salivena zla, kano more i vas pisak svita i naslagivaše u nakićenju n(j)iovima, kano nebo zvizdama, ovo je oni sluga tvoj nedostojni ko(j)i k tebi sad vapi(j)e ko(j)i je Sinka tvoga s Judom lažl(j)ivo poljubio i žudjom za trideset dinari prodao, ovo je oni sluga tvoj ko(j)i je sinka tvoga s vuzi i verigama vezao, prid Anu Caiphu, Pilata i Hiruda vodio, krivo svidočio, ovo je oni sluga tvoj ko(j)i je obraz Sinka tvoga popljuvao zaušnicu dao, trnovu krunu na glavu metnuo,

plaštom ga zaogrni, stupu privezao, fruštao, pljuvao, podsmi(j)avao se, na smrt odsudio, križ težak načinio i na pleća mu postavio, čavle kovao i ruke i noge š n(j)ima probo židom, prsa otvorio, svrhu njegove odiće kocke mećao, ovo reko jeste oni, ovo ko(j)i sva zla koja se svrhu Isusa jesu učinila jest učinio i sve grihe svita u se ulio i u n(j)ima se naslađivajuć veselio, dolazi k tebi kanoti majci od milosrđa plačući i kajući se za sva zla koja jesam učinio i s ko(j)im sam tebe i sinka uvridio moleć i proseć, premda sam nedostojan, ali (j)e veća ljubav i milosrđe tvoje, nego su sva zla moja da me pod obranjenje primiš i da me u napridak u pravom uzdržiš putu, da ne hodim po taštini slave svitovnje negoli po putovi Sina tvoga i na čas od smrti pokri me plaštom tvo(j)im, da me đavli ne privladaju, da po ovoj tvojoj ljubavi lice Sinka tvoga u slavi mogu viditi i s anđeli kantati. Amen.” (370-373)

Prikazuje Knezović i ljepotu ljubavi Božje na primjeru svetoga Antuna u molitvi za koju kaže: *Ovdi se promišlja kako sveti Antun s Isusom Isukrstom u prilici malana ditešca općeci bi od njega ljubezl(j)ivo grljen i ljubljen.* (514) Isusov zagrljaj predočen je metaforom *đerdana ne od zlata koje se rastapa, ni od bisera koje tavnj, nego od isti ruku neprocinjenoga Jaganca Isusa Isukrsta*, a radost srca svetoga Antuna opisana je tolikom *da ne razbira se ili zemlja na nebo bi(j)aše uzvišena ili nebo na zemlju bi(j)aše sašlo*. To je jedan od opisa ljubavi kojoj grješnik treba težiti i za koju u konačnici i moli:

Molitva

“(…) A moj ljubljeni i slavni Antune, ti osvo(j)i ono što Pismo sveto od zaručnice govori: *Ljubljeni moj na mo(j)i će prsah počivati*. Osobito onda kada bi na vrat tvoj postaviti oni pripleminjeti *đerdan ne od zlata koje se rastapa, ni od bisera koje tavnj, nego od isti ruku neprocinjenoga Jaganca Isusa Isukrsta ko(j)ima te ljubezljivo grljaše, s ko(j)im se učini ljubovnik rajske slave, koja te tako užeže s velikom radošću od srca tvoga da ne razbira se ili zemlja na nebo bi(j)aše uzvišena ili nebo na zemlju bi(j)aše sašlo*, slovima od ljubljenja *štampaše darove tvoje i pisaše ljubovniku tvomu*. Ufanje moje, o sveti Antune, za te tvoje radosti i ljubav tako goruću ponizno te molim, da priporučiš mene nevojlnoa pridragomu Isusu od tebe na ruke primljenu i od istoga mi milost isprosi, da ja njega čistim i gorućim u ljubavi srcem, u prisvetomu sakramentu vazda, a navlastito na čas od moje smrti primiti mogu. Pak potlam da duša moja učini se dostojna grliti ga i ljubiti u slavi zajedno s tobom po milosti ljubovnika tvoga Isusa

Isukrsta, ko(j)i žive i kraljuje s Ocem i s Duhom Svetim, Bog po sve vike vikom. Amen.”
(515-517)

Na kraju moglo bi se zaključiti da ljubav prožima gotovo čitav molitvenik Antuna Josipa Knezovića „Duhovno nemoj se zaboravit od mene“. Ljubav je temelj na kojem počiva gotovo sve čemu Knezović poučava svoga *dragog štioca*. Na putu prema kraljevstvu nebeskom misao vodilja svakom grješnom čovjeku treba biti ljubav, i to ljubav koju od Boga prima te ljubav kojom Boga i svakog čovjeka dariva. Jer u *Prvoj poslanici Korinćanima* svetoga apostola Pavla rečeno je: „Kad bih imao dar prorokovanja i znao sva otajstva i sve spoznanje; i kada bih imao svu vjeru da bih i gore premještao, a ljubavi ne bih imao – ništa sam!“ (1 Kor 13, 2) Slično poučava i Antun Josip Knezović kroz molitvu:

“O, Bože, ja poznajem slipoću mojeg razuma, i slaboću, i zloću moje volje, i da sam ja svima zloćama prignut, i da brez tvoje božanstvene ljubavi i milosti ništa ne mogu; ali si ti voljan, dobar i milostivan za pomoć; zato ja molim tebe. Za tvoje veliko i neprocinjeno milosrđe i u ime Isusa Isukrsta, sina tvoga da bi u ovom dohodećem dnevnu, svitlinom tvo(j)i božansveni zraka mene rasvitlio, da koje tavno, i slabo, i ladno srce u pravoj viri rasvitliti, mogu da ga ljubavjom svrhu naravskom ti užežeš to najviše i najprvlje tražiti imam za ljubav tvoju jere to jedino i potribno dobro jest.” (7-8)

6.2. Motiv mržnje u Knezovićevu molitveniku „Duhovno nemoj se zaboravit od mene“ (1746)

Na koji način definirati mržnju? Znano je da jest oprjeka ljubavi. *Rječnik hrvatskoga jezika* za mržnju kaže sljedeće: „(...) snažni osjećaj koji nagoni da se komu želi ili da mu se čini zlo, osjećaj krajnje odbojnosti prema komu ili čemu, bolesno stanje neprijateljstva. (...)“ (Anić, 1998: 588) Moguće je postaviti pitanje ima li mjesta za mržnju u nabožnoj literaturi poput molitvenika.

Usmjereno čitanje Knezovićeva molitvenika „Duhovno nemoj se zaboravit od mene“ pokazalo je malu piščevu usmjerenost na motiv mržnje (svega 10 potvrda). Naime, sukladno rezultatima istraživanja [v. *Tablicu 2 – Motiv mržnje u Knezovićevu molitveniku „Duhovno nemoj se zaboravit od mene“ (1746)*] imenica *mržnja* ne pojavljuje se niti jedanput na 794 stranice središnjega dijela molitvenika. Ta činjenica zapravo ne iznenađuje budući da se u *Knjizi Sirahovoj* o mržnji kaže: „Mržnja i srdžba jednako su gnusne, i grešan ih čovjek obje u sebi nosi.“ (Sir 27, 30) Istraživanje motiva mržnje pokazalo je da se pojavljuju glagoli *mrziti* (4 potvrde), *omrznuti* (1 potvrda) te *omraziti* (2 potvrde). Nadalje, prilog *mrsko* zabilježen je dvjema potvrdama, a javlja se i pridjev *omrzlome* (1 potvrda). Kako je motiv mržnje utkan u molitvenik pokušat će se odgovoriti u tekstu koji slijedi.

U katoličkoj moralci razlikuje se mržnja prema osobi (neprijateljstvo) od mržnje prema zlu činu (odbojnost). Prva je uvijek zabranjena, druga se preporučuje. (Opći religijski leksikon, 2002: 607) No, krenimo od druge - od mržnje prema zlu činu. Knezović na nekoliko mjesta u molitveniku opominje grješnika da promisli o svojim grijesima. Promišljanje o grijesima vidi kao veoma korisno:

I. Promišljanje

OPOMENA

“Promisli grihe prem najmanje koje Bogu veoma krivicu čine jerbot jeste vikovičnje dobrote i tako dostojan ljubavi vikovičnje i ni(j)e li ovo veoma promišljavat vridno, da onog ko(j)i tebe užgano ljubi grišeć odbacaš. Ah, ovo promišljavajuć prilični i dostojni očemo biti po milosti Božjoj života vikovičnjega.” (47)

Promišljanje grijeha dovodi do njihove spoznaje, a ta spoznaja bi trebala izazvati kajanje te želju i namjeru da se više ne griješi jer činjenjem grijeha postavljaju se zapreke neizmjerne ljubavi Božjoj. Knezović kaže:

Čineći skrušenje reci

“O, Gospodine! Zaradi tvoje ljubavi oprosti meni grihe moje. O, lipoto i dobroto neprocinjena! Kako sam se osudio tebe nenaviditi i za te ne mariti. Zaradi toga veoma žalim zarod ovoga živinskoga načina što sam imao tebe nenavidit. Ah, nigda veće, nigda veće hoću te uvriđivat, o Gospodine! Volim hiljadu puta trpit u mom životu, dobrama i slavi, nego li neugodno tebi, Bogu mome činiti i s načinom od opaki griha, ljubavi neizmirmoj tvojoj, zapriku postavljati. Amen.” (48-49)

A što zapravo znači *neugodno tebi, Bogu mome činiti i s načinom od opaki griha, ljubavi neizmirmoj tvojoj, zapriku postavljati*, Knezović predočava svom *dragom štiocu* kroz antitezu dobrote Božje kojom dariva čovjeka i težine ljudskoga grijeha i nezahvalnosti koju sažima u *promišljavanju* koje slijedi:

II. Promišljavanje

OPOMENA

“*Od skrušenja ganuće promišljavat valjada Gospodin Bog svrhu svi(j)u dobročinioca i dobročinilaca jest ko(j)i nas svima dobrim obtovariva i pobaška mlogo hiljada puta različitim načinom pomaže. Stvorio nas jest na sliku i priliku svoju, najmanje od nas potribu imajuć, nas je uzdržao, otkupio svojom pridragom krvjom propetog sina svoga, nas kršćane učinio, a mlogo mloštvo slipoća krivi putova nam zabranio, trpio nas u grisih naši dosadašnjeg vrimena, ne kti(j)uč nas pogubiti i mloge ukaziva pute od spasenja i davao način za spasit se. Mi za dare primite nezafalnost prikazujemo, sva stvorenja zaradi nas i imanja na službu stvorio, a mi potrativamo za uvridit Njega.*” (49-50)

Poziv na življenje u dobroti i istini uputio je Knezović u *Dilu od skrušenja*, a izriče ga kroz motiv pravog i nepravog puta. Dakle, u *Dilu od skrušenja* čitamo i sljedeće:

“(…) O, prokleti grisi moj! Zato li sam iz utrobe matere moje izašao i toliko dobrota od Boga primio, da njega toliko uvrđim, zaradi toga li s očima, rukama, s nogama, srcem, s ušima darivan jesam da š n(j)ima slidim njega uvrđiti i u neprilike uvesti? O žalostni i plačni stanju, o pokarane oči, o nesrične ruke, o srce žalostno i nevoljno, jer jeste po grisih vaši uzrok bile strahovite muke i žalosti Isukrsta sina Božjeg, a spasitelja našeg, ko(j)i ni(j)e žalio za nas na drvu križa trpiti, pod noge metnuti, indi se sada povratite i put griha ostavite i nikada se na nj veće ne povraćajte.” (51-52)

Kakav je taj grješnik koji ide *putem griha*? Knezović u *Promišljanju kome dolaziš* daje vrlo zornu sliku kakav grješnik doista jest. A ta slika baš zbog težine opomene koju nosi vjerojatno lako i brzo dopire do svijesti grješnika:

O P O M E N A

“*Promisli kome se pridaje! Stvorenju hrđavome odbacitome, oholome i otečenome, svim omrzlome, koje je Boga svoga s hiljadu načini uvrđilo i koje njegovome primanju nedostojno učinilo se je.*” (105-106)

Pa ipak, grješniku odnosno *dragom štioću* Knezović ukazuje i put do *ljubavi vikovite*, put koji vodi kroz skrušenje odnosno poniženstvo i pokajanje. Na tom putu misao koja prožima svakog grješnika Knezović uobličuje u pitanje: *kako ću o, dakle, smiti k tebi doći, o kako nedostojnog mene poznajem da te primim (…)* (108). Odgovor je jasan kroz zagovor Isusa Krista. U *Prvoj Ivanovoj poslanici* čitamo: „Dječice moja, ovo vam pišem da ne grijehite. Ako tko i sagriješi, zagovornika imamo kod Oca – Isusa Krista, Pravednika. On je pomirnica za grijeha naše. I ne samo naše nego i svega svijeta.“ (1 Iv 2, 1-2) A u Knezovićevu molitveniku pod *Način poniženstva* čitamo:

“O veliki Bože! Uzvišeno i vikovito mogućstvo, svi(j)u svitlina i svetinja početak, prid kojom ne samo ja odbacito i čemerno stvorenje, negoli svi anđeli, kori i mogućstva nebeska i sva koja su i ništa nisu, kako ću o, dakle, smiti k tebi doći, o kako nedostojnog mene poznajem da te primim, da bi indi svetinjom i s cilokupnošćom anđeoskom, čovičanskom i svima u jedno stvorenjem ovu ljubav vikovitu promišljao. Ne bi zaisto dostojan je bio, kako bi indi ćutio sebe njega dostojan biti, kada sam toliki grišnik, s tolikim zloćam obstrt, s tolikima također necilokupnosti i nevaljalnosti pun, da se ne mogu pokripi, dokle me ne pokripi prisveto tilo tvoje, o Isuse!” (108-109)

U *Psalmu 97* kaže se da Jahve ljubi one koji mrze na zlo: „Jahve ljubi one koji mrze na zlo, on čuva duše pobožnika svojih; izbavlja ih iz ruku opakih.“ (Ps 97, 10) A u molitvi *Od pokajanja* u molitveniku „Duhovno nemoj se zaboravit od mene“ grješnik izriješkom navodi: *svrhu ostali zala, najbolje i najveće mrzim na grih*, a oprost od grijeha temelji u nadi da Bog koji je *veoma moguć i mek* (98), kako poučava Knezović, *skrušeno i poniženo srce* ne pogrdjuje:

“O Bože moj i sve dobro moje, vidim i poznajem neizmjerne dobrotu i ljubav tvoju, a tužnim i skrušenim srcem ispovidam neizrečenu zloću moju. Ah, kajem se i žalim iz ljubavi tvoje, sa svim srcem, za sve znane i neznane grihe moje, a najvećma zato što sam tebe dragoga Boga i najveće dobro uvrudio, obećajem da ću se unapridak s pomoćom tvojom od svakog griha pomnivo čuvati i još od prigode griha većma bižati, nego od ni(j)edne stvari svita ovoga, jer svrhu ostali zala, najbolje i najveće mrzim na grih, zato volim hiljadu puta svako zlo i smrt podniti, negoli se od cele u smrtni povratiti grih, a od prošasti hoću se pravedno ispoviditi i za moje grihe ovde koliko mogu dostojnu pokoru učiniti. Dakle, ufajući se u primoguću dobrotu tvoju da skrušeno i poniženo srce ne pogrdiš. Bože moj pridobri, molim te poniženo, oprosti mi sve grihe moje, ISUS, MARI(J)A, JOSIP, tri prislavna i ponižena imena budite mi u pomoći grišniku sad i u vrime smrti moje. Amen.” (300-302)

Međutim, iako nigdje izričito ne objašnjava razliku između savršenoga i nesavršenoga kajanja, Knezović u molitveniku poučava, baš kao i u ovoj molitvi, da kajanje treba biti dobrovoljno, treba proizlaziti iz poniženog i skrušenog srca te praćeno nastojanjem da se više ne griješi. Dakle, potrebno je savršeno kajanje. Drugim riječima kajanje *zato što sam tebe dragoga Boga i najveće dobro uvrudio*, a ne zbog *izgubljenja kraljevstva nebeskog* ili zbog straha od pakla, odnosno kako sam Knezović kaže:

“(…) kajem se (*ovdi se udari u prse*) iz svega srca moga i žao mi je da sam uvrudio s tolikima grisi dragoga Boga moga, ne žaleći toliko zarad izgubljenja kraljevstva nebeskoga ili zaradi straha muka pakleni koje sam toliko puta zaslužio, nego zaradi ljubavi Gospodina Boga Svemogućenoga, stvoritelja, otkupitelja i dobroćinioca moga jer je on stvoritelj moj, otkupitelj moj, posvetitelj moj i svako dobro moje. (...)” (65)

Čemu grješnik treba težiti, pored ljubavi, te kakve milosti od Boga isprositi Knezović kazuje i kroz molitvu svetoga Thome od Aquina:

Molitva svetoga THOME od AQUINA za isprositi mloge od Boga milosti

“Dopusti meni, Bože milostivni i milosrdni, koja su tebi ugodna, s vrućim srcem želi ti razumno iziskivati, istinito poznati i svršeno ispuniti. Na falu i slavu imena tvoga naredi biće moje i što od mene išteš, da činim i volju tvoju daj mi u svemu, da poznam, da izvršim kako se pristo(j)i i kako je od potrebe duši mojoj. Daj meni, Gospodine Bože moj, u stvari od napritka i u stvari suprotivni ne pomankati da u oni od napritka se ne uzholim, u suprotivni da se ne izgubim, da ni u čemu se ne veselim, niti žalostim, nego što vodi k tebi da nikome ne želim ugoditi niti se bo(j)im komu omraziti nego samo tebi, Gospodine Bože moj. Da se meni omraze svaka prohodeća i da mi draga budu svaka tvoja radi tebe i ti, Bože, svrhu svi stvari. Daj mi mrsko veselje koje jest brez tebe i da ništar ne želim što jest izvan tebe, da mi je drag trud ko(j)i je radi tebe i mrsko počinuće koje je brez tebe. Daj, Gospodine, da često puta srce k tebi ispravljam, u pomankanju momu odlukom na poboljenje nadostavljam. Učini me, Gospodine, poslušna brez protivnosti, uboga brez pomankanja i čista brez oskrvrjenja, ustrpljiva brez ogovaranja i ponižena brez himbe, vesela brez nerazloštva, žalosna brez malosričnosti, dostojna brez veličanstva, hitra brez vitrenja i strašliva ne gubeći ufanje, dilujuća ne čineći se što nisam. Da iskrnjega pokaram brez uzvišenja, njega pokripiti ričjom i prilikom dobrom, brez protivstva. (...)” (279-281)

Izravan je i jasan Knezović i kada govori komu treba grješnik težiti, koga u srce i u dušu zvati. Taj poziv je upućen Isusu, a u molitvi koja slijedi oblikovan je dvjema „gurmanskim” metaforama kojima se naglašava što doista Isus znači u životu vjernika. Prva metafora glasi: *Dođi, dođi u moje siromaško zapustito srce i narani ono budući da sam možeš nasititi ga.* A druga glasi: *Nasiti moju dušu, pridragi Isuse!* Što Isus jest onom koji moli, dodatno se naglašava čestom stilskom figurom u baroku – asindetonom na samom kraju molitve. Molitva koju grješnik za vrijeme pričesti izgovara glasi:

Molitva

“O moj pridragi Isuse! Dođi, dođi u moje siromaško zapustito srce i narani ono budući da sam možeš nasititi ga. O, zašto sam ja jedno utišenje od svita željo, a moga poljubljenoga Isusa ko(j)i jest Bog od utišenja ostavio? O, zašto sam ja veselje zaktivao od čovika, a ovde je veselje Boga i čovika i moje vlastite duše. Nasiti moju dušu, pridragi Isuse! A navlastito da ona na sve neprilike mrzi, a tebe jedinu priliku u sebi imade, tebe

jednoga ljubi, tebe jednoga želi, tebe do svrhe traži i onde tebe uvide uživa. Amen.” (30-31)

Kako je prethodno rečeno u *Prvoj Ivanovoj poslanici* kaže se da je Isus Krist *pomirnica za grijeh* naše. I ne samo naše nego i svega svijeta. Međutim, navodi se još nešto: „2. uvjet: čuvati zapovijedi, osobito ljubav.“ (1 Iv 2, 1-2) To nas vodi mržnji prema osobi (neprijateljstvo) koja je, kako je već rečeno, u katoličkoj moralci uvijek zabranjena. (Opći religijski leksikon, 2002: 607)

U *Poslanici Rimljanima* svetog Pavla apostola kaže se: „Nikomu ništa ne dugujete, osim da jedni druge ljubite. Jer tko drugoga ljubi, ispunio je Zakon. Uistinu: *Ne čini preljuba! Ne ubij! Ne ukradi! Ne poželi!* I ima li koja druga zapovijed, sažeta je u ovoj riječi: *Ljubi svoga bližnjega kao sebe samoga*. Ljubav bližnjemu zla ne čini. Punina dakle Zakona jest ljubav.“ (Rim 13, 8-10) A kakva ta ljubav jest sveti Pavao apostol kaže: „Ljubav nehinjena! Zazirite oda zla, prijanjajte uz dobro! Srdačno se ljubite pravim bratoljubljem! Pretječite jedni druge poštovanjem!“ (Rim 12, 9-10) Na važnost pouke da se uvijek održava *ljubav bratinsku* Knezović ne zaboravlja. Pouka o *ljubavi nehinjenoj* provlači Knezović kroz čitav molitvenik, uporno i toplo, namjenjujući je svom *dragom štiocu*. Izvire ona i iz molitve *III. K svetomu i slavnomu Trojstvu koju je s. Augustin običavao moliti* za koju Knezović drži da je veoma korisna:

“(…) 3. Usliši me, Gospodine moj i Bože moj, usliši me svitlost oči(j)u mo(j)i, usliši što molim i učini što molim da bude uslišano. Ako me odmetneš, ginem, ako me pogledaš, živim, ako tražiš pravdu, mrtav smrdim, ako me milosrdno pogledaš smrdljivoga, iz groba uskrisuješ. Što mrziš u meni, dalje učini od mene i duha trpl(j)ivoga i čistoće potvrdi u meni. Daj mi, Gospodine, likariju s kojom da budu izličene rane moje. Daj mi, Gospodine, strah tvoj, poniznost pameti i čistu dušu, udili meni, Gospodine, da vazda držim ljubav bratinsku, zla moja da ne zaboravljam, a tuđa da ne ispitujem.” (287-288)

Dakle, kada se govori o motivu mržnje, moguće je uočiti da u molitveniku Antun Josip Knezović progovara poglavito o odbojnosti prema zlu činu (grijehu) budući da su bogoljupstvo i bogoljuban način života ono čemu se treba težiti te, u konačnici, samim načinom življenja i ostvariti.

Na kraju, moglo bi se zaključiti da se Knezović zalaže za pobjedu ljubavi nad mržnjom odnosno za pobjedu dobra nad zlom. Sva promišljanja i molitve, sve pouke i poruke namijenjene

njegovom *dragom štioću* pisane su u tom duhu. To učenje pronalazimo i u riječima svetog Pavla apostola: *Ne daj se pobijediti zlom, nego dobrim svladaj zlo.* (Rim 12, 21) Pobjedu ljubavi nad zlom odnosno nad grijehom možda ponajbolje sažimaju sljedeće riječi Antuna Josipa Knezovića zapisane u molitveniku:

Promisli ti ovde grihe tvoje i reci

“O Bože moj, uzimam sve grihe linosti, nedostojanstva i druge nevridnosti moje neizbrojene, postavljam u svete rane tvoje da onde u vik poginu i u ništo se učine, odbacam n(j)i, o, Pridragi moj, u čudnovatu vatru ljubavi tvoje, da n(j)i izbrisat dostoj se, utopl(j)ivam n(j)i u vikovitu dubljinu milosrđa tvo(j)i da više ne vidu se i ne pokažu se. Tako, Oče vikovični, poštuje duša moja spomenuće smrti i trpljenja muke pridragoga sina tvoga, prikazujem tebi nju za spasenje moje i svega svita. Nemoj gledat prosim te ni(j)edne zloće s kojim sam kriv, nego obrati oči svrhu neizrečeni tvo(j)i u ufanju pravde naše, prikazujemo molenje naše prid božanstvenim mogućstvom tvo(j)im u ufanju milosrđa tvo(j)i. Ona ljubav koja je ovamo dovela Spasitelja mojega priteže grihe svega svita, ona ista ljubav, o Bože i oče moj, zazivam tebe da učiniš meni milosrđe i žalenje svrhu mene ko(j)i nisam manje slab negoli kriv.” (121-122)

7. Motivi ljubavi i mržnje kod Knezovića i Kanižlića

U poglavlju koje slijedi pokušat ćemo usporediti dobivene rezultate provedenoga istraživanja dvaju međusobno suprotstavljenih motiva: motiva ljubavi i motiva mržnje u molitveniku Antuna Josipa Knezovića „Duhovno nemoj se zaboravit od mene“ (1746) s dostupnim podacima o rezultatima istraživanja motiva ljubavi i mržnje u molitveniku Antuna Kanižlića „Primogući i srce nadvladajući uzroci“ (1760).

O Antunu Kanižliću nećemo mnogo govoriti budući da je njegov književni opus često istraživan od strane književnopovijesnih proučavatelja. Napomenuti nam je da je u literaturi Kanižlić znan kao pučko-nabožni pisac, kao autor religiozne poeme *Sveta Rožalija* posmrtno tiskane u Beču 1780. godine te kao pisac polemičkoga spisa *Kamen pravi smutnje velike* posmrtno tiskanoga u Osijeku 1780. godine. Kao pučko-nabožni pisac bio je Antun Kanižlić poznat još za vrijeme svojega života. Napisao je četiri molitvenika: *Bogoljupstvo na poštenje sv. Franceška Saverije* (Trnava, 1759), *Utočište blaženoj Divici Mariji* (Mleci, 1759), *Primogući i srce nadvladajući uzroci* (Zagreb, 1760) i *Bogoljubnost molitvena* (Trnava, 1766). Nadalje, autor je i dvaju katekizama: *Obilato mliko duhovno* (Zagreb, 1754) te *Mala i svakom potribna bogoslovica* (Mleci, 1763 i 1764, Trnava, 1773) (Šundalić i suradnici, 2010: 589-590).

No, potrebno je ukratko predstaviti molitvenik Antuna Kanižlića „Primogući i srce nadvladajući uzroci“ (1760). Naglašavamo da je potpuni opis Kanižličevih molitvenikâ napisala Zlata Šundalić u knjizi *Studenac nebeski: Molitvenici u hrvatskoj književnosti od 16. do kraja 18. stoljeća (s posebnim osvrtom na Antuna Kanižlića)* (2003).

Potpuni naslov Kanižličeva molitvenika u transkribiranome obliku glasi:

PRIMOGUĆI / i srce nadvladajući UZROCI / s kriposnimi potpomoćma / za ljubiti Gospodina / ISUKRSTA / Spasitelja / našega / sa svim srcem, sa svom du- / šom i sa svom jakošću. / Najprije u francuski, posli u ni- / mački jezik na svitlo dati, a sada u ili- / rički iliti slavonski prinešeni i s ra- / zličitima nauci i pripovistma / iliti izgledi uzmožani i / obilatije istomačeni. / PO ANTUNU KANIŽLIĆU / Družbe ISUSOVE misniku. / Pritiskano u Zagrebu od Cajetana Franc. / Härl, godište 1760. (navedeno prema Šundalić i suradnici, 2010: (7))

Riječ je o prvom izdanju molitvenika iz 1760. godine, tiskanom u Zagrebu. Ipak, potrebno je napomenuti da je Kanižlić pisanje toga molitvenika dovršio tri godine ranije, dakle, u rujnu 1757. godine (Šundalić i suradnici, 2010: 588).

Osnovnu strukturu Kanižličeva molitvenika „Primogući i srce nadvladajući uzroci“ (1760) sačinjavaju: posveta *Prikazanje Gospodinu Isukrstu priljubeznivomu Spasitelju našem, PRIDGOVOR. Bogoljubni štioče!, DIO PRVI. Osam primogući uzroka, koji nas imaju prignuti na ljubav Gospodina Isukrsta., DIO DRUGI. Osam primogućih potpomoći za dobiti ljubav prema Isukrstu Gospodinu našem., Zaglava iliti dovršenje od pravih zlamenja: ljubimo li Gospodina Isukrsta?, Srčane želje i uzdisanja za ljubav Gospodina Isukrsta.* Na kraju molitvenika nalazi se *Kazalo stvari koje se u ovoj knjizi nahode* (Šundalić i suradnici, 2010: 592-604)

O molitveniku Antuna Kanižlića „Primogući i srce nadvladajući uzroci“ (1760) Zlata Šundalić i suradnici, između ostaloga, pišu: „Na skoro tri stotine stranica autor objašnjava i na različite načine uvjerava čitatelja kako je Bog Ljubav koja nas ljubi, koju i mi trebamo ljubiti, jer se ljubav treba ljubavlju vratiti. Kao glavni poticaj za svoje pisanje Kanižlić je pronašao u poražavajućoj spoznaji da se Ljubav ne ljubi. Nakon čitanja njegova molitvenika, *neljubljenje Ljubavi* trebalo bi se preobraziti u svoju suprotnost, pa bi početno *Ljubav se ne ljubi* trebalo postati *Ljubav se ljubi*.“ (Šundalić i suradnici, 2010: 588)

Kako je već u prethodnom poglavlju rečeno, temeljna je ideja i Knezovićeve molitvenika „Duhovno nemoj se zaboravit od mene“ (1746) ljubav: ljubav Boga prema čovjeku te ljubav čovjeka prema Bogu ali i čovjekova ljubav prema svim ljudima koji ga okružuju, prijateljima i neprijateljima. Sukladno rezultatima istraživanja motiva ljubavi u molitveniku Antuna Josipa Knezovića „Duhovno nemoj se zaboravit od mene“ [v. *Tablicu 1 – Motiv ljubavi u Knezovićeve molitveniku „Duhovno nemoj se zaboravit od mene“ (1746)*] imenica *ljubav* i njezine izvedenice pojavljuje se 514 puta na 799⁸ stranica molitvenika. Leksemi s najvećim brojem pojavljivanja u molitveniku jesu imenica *ljubav* te glagolski oblik *ljubiti*. Potrebno je napomenuti da već u samom predgovoru koji Knezović naslovljava *Dragi štioče* nalazimo dvije potvrde imenice *ljubav*. Nadalje, provedeno istraživanje motiva *ljubavi* pokazalo je da se pridjevi izvedeni od imenice *ljubav* vrlo često pojavljuju (129 potvrda), a najčešće se odnose na samoga Gospodina i na vjernike. Kada je riječ o imenicama (*ljubovnik, ljubitel / ljubitelj, ljubezl(j)ivost, ljubeznivost, bogoljupstvo, ljubežljenik, (...)*) one se rjeđe pojavljuju, a odnose se najčešće na svece, primjerice: sv. Antun, sv. Ignacio, sv. Franjo Ksaverski i drugi, te na vjernike.

Kada je riječ o motivu ljubavi u Kanižličevu molitveniku „Primogući i srce nadvladajući uzroci“ (1760) Zlata Šundalić i suradnici ističu da je temeljni motiv koji se provlači kroz cijeli molitvenik zapravo ideja ljubavi prema Gospodinu. Kao najfrekventnije lekseme u molitveniku

⁸ U ovaj broj stranica ubrojili smo 794 stranice središnjega dijela molitvenika te 5 stranica predgovora u molitveniku Antuna Josipa Knezovića „Duhovno nemoj se zaboravit od mene“ (1746).

navode imenicu *ljubav* te glagolski oblik *ljubiti* koji su potvrđeni već u naslovu te u *Pridgovoru*: „Kanižlić već naslovnicom ističe kako je njegov molitvenik *potpomoć za ljubiti Gospodina*. Jednako tako upotrebljava pridjevnu izvedenicu pri naslovljavanju samoga *Pridgovora* (*Bogoljubni štioče!*).“ (Šundalić i suradnici, 2010: 606)

U istraživanju motiva ljubavi i mržnje u molitveniku Antuna Kanižlića „Primogući i srce nadvladajući uzroci“ do sličnih rezultata dolazi i Antun Lešić. Naime, i Lešić kao temeljni motiv toga molitvenika izdvaja ljubav: (...) *koja je manifestacija osobnoga odnosa prema Bogu, ali i Njega – same Ljubavi prema nama* (Lešić, 2015: 9). A imenicu ljubav i glagolski oblik ljubiti izdvaja kao najčešće lekseme u molitveniku. (Lešić, 2015: 10)

Nadalje, Zlata Šundalić i suradnici navode da su u molitveniku „Primogući i srce nadvladajući uzroci“ (1760) pridjevi izvedeni od imenice *ljubav* najčešće odnose na samoga Gospodina i vjernike koji ga ljube. Ističe se i nešto rjeđa pojavnost imenica koje se najčešće odnose na vjernika što se potvrđuje sljedećim primjerima: *bogoljubac, bogoljubilac, bogoljubnost, ljubioc, ljubitelj, svitoljubioci, ljuboželjnik*. (Šundalić i suradnici, 2010: 606)

Antun Lešić navodi da je, sukladno rezultatima provedenoga istraživanja, na 280 stranica u molitveniku „Primogući i srce nadvladajući uzroci“ (1760) *oko 1025 potvrda* imenice ljubav i njezinih izvedenica (Lešić, 2015: 14).

Dakle, u odnosu na motiv ljubavi može se zaključiti da je ljubav kao posebna, moglo bi se reći stožerna krjepost kršćanskoga života temeljna ideja koja se provlači kroz oba molitvenika: „Duhovno nemoj se zaboravit od mene“ (1746) te „Primogući i srce nadvladajući uzroci“ (1760). Oba molitvenika opisuju duhovnu ljubav: ljubav Boga prema čovjeku te ljubav čovjeka prema Bogu.

Najfrekventniji leksemi u oba molitvenika jesu imenica *ljubav* te glagolski oblik *ljubiti*. Kada je riječ o pridjevima izvedenima od imenice *ljubav*, oni se u oba molitvenika najčešće odnose na samoga Gospodina i vjernike koji ga ljube. Nadalje, u oba molitvenika rjeđa je pojavnost imenica koje se u Kanižličevu molitveniku najčešće odnose na vjernike, dok se u Knezovićevu molitveniku pored vjernika vezuju uz svece.

Na kraju, potrebno je naglasiti da je čestotnost pojavljivanja motiva ljubavi daleko veća u Kanižličevu molitveniku (*oko 1025 potvrda* imenice ljubav i njezinih izvedenica (Lešić, 2015: 14) na 280 stranica molitvenika) nego li u Knezovićevu molitveniku (514 potvrda imenice ljubav i njezinih izvedenica na 799 stranica molitvenika). Međutim, različiti su i poticaji autora za pisanje njihovih molitvenika. Naime, Knezović u predgovoru navodi da ga je na čin pisanja potaknulo *bogoljupstvo* njegovih *domorodaca* te se odlučio sastaviti *knižicu* (molitvenik). Za razliku od Knezovića, Kanižlić je glavni poticaj za svoje pisanje pronašao u poražavajućoj

spoznaji da se Ljubav ne ljubi (Šundalić i suradnici, 2010: 588). Slijedom toga, zapravo ne iznenađuje daleko veća čestotnost pojavljivanja motiva ljubavi u Kanižličevu molitveniku „Primogući i srce nadvladajući uzroci“ nego li u Knezovićevu molitveniku „Duhovno nemoj se zaboravit od mene“.

Usmjereno čitanje Knezovićeva molitvenika „Duhovno nemoj se zaboravit od mene“ pokazalo je malu piščevu usmjerenost na motiv *mržnje* (svega 10 potvrda). Naime, sukladno rezultatima istraživanja [v. *Tablicu 2 – Motiv mržnje u Knezovićevu molitveniku „Duhovno nemoj se zaboravit od mene“ (1746)*] imenica *mržnja* ne pojavljuje se niti jedanput na 794 stranice središnjega dijela molitvenika. Istraživanje motiva *mržnje* pokazalo je da se pojavljuju glagoli *mrziti* (4 potvrde), *omrznuti* (1 potvrda) te *omraziti* (2 potvrde). Nadalje, prilog *mrsko* zabilježen je dvjema potvrdama, a javlja se i pridjev *omrzlome* (1 potvrda).

Kada se govori o motivu *mržnje* u molitveniku „Duhovno nemoj se zaboravit od mene“ treba reći da Antun Josip Knezović progovara poglavito o odbojnosti prema zlu činu (grijehu) budući da su bogoljupstvo i bogoljuban način života ono čemu se treba težiti te, u konačnici, samim načinom življenja i ostvariti.

Kada je riječ o motivu *mržnje* u Kanižličevu molitveniku „Primogući i srce nadvladajući uzroci“ (1760) Antun Lešić piše da se, sukladno rezultatima provedenoga istraživanja, *riječ „mržnja“ u tom obliku* ne pojavljuje te navodi kako je posredno zastupljena samo u predgovoru. Dakle, čitamo: „Mržnja se tako manifestira isključivo na početku samoga molitvenika gdje autor navodi sve ono što nije u skladu s Božjim zapovijedima, a posebno se osvrćući na krivovjerce koji krivo tumače katoličku vjeru te upravo mržnjom udaraju na takav način vjerovanja. Na kraju predgovora Kanižlić donosi pregled prije svega ratnih zbivanja gdje je sijanje mržnje bilo uzrokom brojnih stradavanja pa čitatelja moli da pomno prouči njegovo djelo te postupi po pravilima kršćanskoga nauka. (Kanižlić, 2010: 35, 37)“ (Lešić, 2015: 9)

Dakle, u odnosu na motiv *mržnje* moglo bi se zaključiti da je i u Knezovićevu i u Kanižličevu molitveniku razvidna mala usmjerenost pisaca na motiv *mržnje*. Naime, rezultati provedenih istraživanja motiva *mržnje* u oba promatrana molitvenika pokazuju da se imenica *mržnja* ne pojavljuje. To zapravo ne iznenađuje budući da su bogoljupstvo i bogoljuban način života one vrijednosti kojima poučavaju i kojima usmjeravaju čitatelje svojih molitvenika i Antun Josip Knezović i Antun Kanižlić.

8. Zaključak

Središnja je tema diplomskoga rada bila istraživanje dvaju oprječnih motiva: motiva ljubavi i motiva mržnje u molitveniku Antuna Josipa Knezovića „*Duhovno nemoj se zaboravit od mene*“ (1746).

Provedeno istraživanje pokazuje veliku piščevu usmjerenost na motiv ljubavi što vodi zaključku da je ljubav, kao posebna krjepost kršćanskoga života, jedna od temeljnih ideja Knezovićeve molitvenika. Ljubav je temelj na kojem počiva gotovo sve čemu Knezović poučava svoga *dragog štioca*. Naime, vrijednost življenja u ljubavi, pravdi i čistoći Knezović naglašava već u samome predgovoru. Na putu prema kraljevstvu nebeskom misao vodilja svakom grješnom čovjeku treba biti ljubav, i to ljubav koju od Boga prima te ljubav kojom Boga i svakog čovjeka dariva.

Kada je riječ o motivu mržnje potrebno je naglasiti da se imenica *mržnja* ne pojavljuje niti jedanput na 794 stranice središnjega dijela Knezovićeve molitvenika. U molitveniku se progovara poglavito o odbojnosti prema zlu činu (grijehu) budući da su bogoljupstvo i bogoljuban način života ono čemu se treba težiti te, u konačnici, samim načinom življenja i ostvariti. Dakle, moglo bi se zaključiti da se Antun Josip Knezović zalaže za pobjedu ljubavi nad mržnjom odnosno za pobjedu dobra nad zlom. Sva promišljanja i molitve, sve pouke i poruke namijenjene njegovom *dragom štiocu* pisane su u tom duhu.

Na temelju provedene usporedbe dobivenih rezultata provedenoga istraživanja motiva ljubavi i mržnje u molitveniku Antuna Josipa Knezovića „*Duhovno nemoj se zaboravit od mene*“ (1746) s dostupnim podacima o rezultatima istraživanja motiva ljubavi i mržnje u molitveniku Antuna Kanižlića „*Primogući i srce nadvladajući uzroci*“ (1760) u odnosu na motiv ljubavi može se zaključiti da je ljubav kao posebna krjepost kršćanskoga života temeljna ideja koja se provlači kroz oba molitvenika. Naime, oba molitvenika opisuju duhovnu ljubav: ljubav Boga prema čovjeku te ljubav čovjeka prema Bogu. Nadalje, najfrekventniji leksemi u oba molitvenika jesu imenica *ljubav* te glagolski oblik *ljubiti*. Kada je riječ o pridjevima izvedenima od imenice *ljubav*, oni se u oba molitvenika najčešće odnose na samoga Gospodina i vjernike koji ga ljube. U oba molitvenika rjeđa je pojavnost imenica koje se u Kanižličevu molitveniku najčešće odnose na vjernike, dok se u Knezovićeve molitveniku pored vjernika vezuju uz svece. Na kraju, iako Knezovićev molitvenik ima gotovo tri puta više stranica nego li Kanižličev molitvenik, potrebno je naglasiti da je čestotnost pojavljivanja motiva ljubavi daleko veća u Kanižličevu molitveniku (*oko 1025 potvrda* imenice ljubav i njezinih izvedenica (Lešić, 2015:

14) na 280 stranica molitvenika) nego u Knezovićevu molitveniku (514 potvrda imenice ljubav i njezinih izvedenica na 799 stranica molitvenika). Razlog tomu moguće je potražiti i u različitim poticajima autora za pisanje njihovih molitvenika. Naime, Knezović u predgovoru navodi da ga je na čin pisanja potaknulo *bogoljupstvo* njegovih *domorodaca* te se odlučio sastaviti *knižicu* (molitvenik). Za razliku od Knezovića, Kanižlić je glavni poticaj za svoje pisanje pronašao u poražavajućoj spoznaji da se Ljubav ne ljubi (Šundalić i suradnici, 2010: 588). Slijedom toga, zapravo ne iznenađuje daleko veća čestotnost pojavljivanja motiva ljubavi u Kanižličevu molitveniku „Primogući i srce nadvladajući uzroci“ nego li u Knezovićevu molitveniku „Duhovno nemoj se zaboravit od mene“.

S druge strane, kada je riječ o motivu mržnje, kako u Knezovićevu molitveniku tako i u Kanižličevu molitveniku, razvidna je mala usmjerenost pisaca na motiv *mržnje*. Naime, rezultati provedenih istraživanja motiva *mržnje* u oba promatrana molitvenika pokazuju da se imenica *mržnja* ne pojavljuje. To zapravo ne iznenađuje budući da su bogoljupstvo i bogoljuban način života one vrijednosti kojima poučavaju i kojima usmjeravaju čitatelje svojih molitvenika i Antun Josip Knezović i Antun Kanižlić.

9. Izvori i literatura

Izvori:

1. Knezovics, Antun Jozip. 1746. *DUHOVNO NEMOISE ZABORAVIT OD MENE Illiti KNJXICA MOLITVENA, Koiase zove PUT NEBESKI*. Tlacsena u Budimu, kod Veronike Nottenfteinin Udovice.

Literatura:

1. Anić, Vladimir. 1998. *Rječnik hrvatskoga jezika*, Treće prošireno izdanje, Novi Liber, Zagreb.
2. *Biblija, Stari i Novi zavjet*, 2000. Glavni urednici Jure Kaštelan i Bonaventura Duda, Kršćanska sadašnjost, Zagreb.
3. Bogišić, Rafo. 1974. „Književnost prosvjetiteljstva“. U: Franičević, Marin; Švelec, Franjo; Bogišić, Rafo. 1974. *Povijest hrvatske književnosti*, Knjiga 3, Liber, Zagreb, str. 293-376.
4. Bogišić, Rafo. 1987. *Tragovima starih*, Književni krug, Split.
5. Bösendorfer, Josip. 1994. *Crtice iz slavonske povijesti s osobitim obzirom na prošlost županija: Križevačke, Virovitičke, Požeške, Cisdravske Baranjske, Vukovarske i Srijemske te kr. i slob. grada Osijeka u srednjem i novom vijeku*. U: Bösendorfer, Josip. 1994. *Crtice iz slavonske povijesti ...*, priredio i pogovor napisao Zlatko Virc. Pretisak izdanja objavljenog u Osijeku 1910. tiskom knjigo i kamenotiskara Julija Feiffera. Vinkovci: „Privlačica“.
6. Brešić, Vinko. 2004. *Slavonska književnost i novi regionalizam*, Neotradicija, Osijek.
7. Čošković, Pejo. 2009. „KNEZOVIC, Antun Josip (Knezevich, Knezovics)“. U: *Hrvatski biografski leksikon*, sv. 7 (Kam – Ko), glavni urednik: Trpimir Macan, Zagreb, 2009. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, str. 420-421.
8. Drechsler, Branko. 1994. *Slavonska književnost u XVIII. vijeku*. U: Drechsler, Branko, 1994, *Slavonska književnost u XVIII. vijeku*, priredila i pogovor napisala Lahorka Pleić. Pretisak iz 1907. Naklada knjižare M. Breyera. Vinkovci: „Privlačica“.
9. Dukić, Davor. 2003. „Hrvatska književnost: neke temeljne značajke“. U: *Hrvatska i Europa: kultura, znanost i umjetnost*, uredio Ivan Supićić, Sv. 3. Barok i prosvjetiteljstvo (XVII.-XVIII. stoljeće), urednik sveska Ivan Golub, HAZU. Zagreb, str. 487-499.

10. Fališevac, Dunja. 1997. „Epika na razmeđu 18. i 19. stoljeća“. *Dani Hvarškoga kazališta: Građa i rasprave o hrvatskoj književnosti i kazalištu*, 23(1), Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti – Književni krug, Zagreb – Split, str. 61-95.
11. Fališevac, Dunja. 2003. *Kaliopin vrt II: studije o poetičkim i ideološkim aspektima hrvatske epike*, Književni krug, Split.
12. Forko, Josip. 1994. *Crtice iz "slavonske" književnosti u XVIII. stoljeću*. III. dio. U: Forko Josip. 1994. *Crtice iz Slavonske književnosti 18. stoljeća*, priredila Zlata Šundalić. Pretisak iz 1886. Vinkovci: „Privlačica“. (Vinkovci: Ceris).
13. Frangeš, Ivo. 1987. *Povijest hrvatske književnosti*, Cankarjeva založba – Matica hrvatska, Ljubljana – Zagreb.
14. Georgijević, Krešimir. 1969. *Hrvatska književnost od XVI do XVIII stoljeća u sjevernoj Hrvatskoj i Bosni*, Izvanredno izdanje, Matica hrvatska, Zagreb.
15. Jakošić, Josip. 1994. „Pisci u međurječju ili savskoj Panoniji sad zvanoj Slavoniji do 1795. godine (s dodatkom do 1830.)“. U: *Književni ogleđi: Josip Jakošić, Ivan Kovačević, Nikola Andrić, Matija Pavić*, priredio i pogovor napisao Stjepan Sršan. 1994. Vinkovci: „Privlačica“. (Vinkovci: Ceris), str. 5-40.
16. Jelčić, Dubravko. 2004. *Povijest hrvatske književnosti. Tisućljeće od Bašćanske ploče do postmoderne*, Drugo, znatno prošireno izdanje, Naklada P.I.P. Pavičić, Zagreb.
17. Ježić, Slavko. 1993. *Hrvatska književnost od početka do danas 1100 – 1941.*, Grafički zavod Hrvatske, Zagreb.
18. Kombol, Mihovil. 1945. *Povijest hrvatske književnosti do narodnog Preporoda*, Matica hrvatska, Zagreb.
19. Kombol, Mihovil. 1961. *Povijest hrvatske književnosti do narodnog Preporoda*, Drugo izdanje, Matica hrvatska, Zagreb.
20. Kravar, Zoran. 1993. „Barok u slavonskoj književnosti“. U: Kravar, Zoran. 1993. *Nakon godine MDC. Studije o književnom baroku i dodirnim temama*, Matica hrvatska Dubrovnik, Dubrovnik, str. 126-160.
21. Kujundžić, Ivan. 1969. *Bunjevačko-šokačka bibliografija: prilog kulturnoj povijesti bunjevačko-šokačkih Hrvata*, Rad JAZU, 355, Zagreb.
22. Kukuljević Sakcinski, Ivan. 1860. *Bibliografija Jugoslavenska, Knjiga prva – Bibliografija Hrvatska, Dio prvi. Tiskane knjige*, Brzotiskom Dragutina Albrechta, Zagreb.
23. Lešić, Antun. 2015. Motiv ljubavi i mržnje u molitveniku „Primogući i srce nadvladajući uzroci“ Antuna Kanižlića, seminarski rad iz izbornoga kolegija „Molitvenici“ (šk. g.

- 2013./2014.) na Odsjeku za hrvatski jezik i književnost Filozofskog fakulteta u Osijeku.
Mentorica: prof. dr. sc. Zlata Šundalić. (rukopis)
24. Ljubić, Šime. 1869. *Ogledalo književne poviesti jugoslavjanske na podučavanje mladeži*, Knjiga II., Riečki Emidija Mohovića Tiskarski kamen. Zavod, Rieka.
 25. Marijanović, Stanislav. 1996. „Šimun Mecić i Antun Josip Knezović – preusmjeritelji hrvatske književnosti u Slavoniji 18. Stoljeća“. U: *Dani Hvarskog kazališta: Građa i rasprave o hrvatskoj književnosti i kazalištu*, 22(1), Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti – Književni krug, Zagreb – Split, str. 89-107.
 26. Matic, Tomo. 1945. *Prosvjetni i književni rad u Slavoniji prije Preporoda*, Djela HAZU, Knjiga XLI, Zagreb.
 27. Novak, Slobodan Prosperov. 1999. *Povijest hrvatske književnosti: Od Gundulićeva “poroda od tmine” do Kačićeva “Razgovora ugodnog naroda slovinskoga” iz 1756.*, Izdanja Antibarbarus, Zagreb.
 28. *Opći religijski leksikon*, 2002. Glavni urednik Adalbert Rebić. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb.
 29. Pavličić, Pavao. 1979. *Rasprave o hrvatskoj baroknoj književnosti*, Čakavski sabor, Split.
 30. Peić, Matko. 1984. *Slavonija – književnost*, Izdavački centar „Revija“, Osijek.
 31. Prohaska, Dragutin. 1919. *Pregled hrvatske i srpske književnosti, I. (Do realizma 1880.)*, Vlastita naklada, Zagreb.
 32. Sekulić, Ante. 1993. „Antun Josip Knezović – životopis svetačkih života“. U: Sekulić, Ante. 1993. *Hrvatski pisci u ugarskom Podunavlju od početaka do kraja XVIII. stoljeća*, Zagreb, str. 165-167.
 33. *Suvremena katolička enciklopedija*, 1998. Priredili: Michael Glazier i Monika K. Hellwig, Laus, Split.
 34. Šafařík, Paul Jos. 1865. *Geschichte der südslawischen Literatur, II, Geschichte der illirischen und kroatischen Literatur*, Verlag von Friedrich Tempsky, Prag.
 35. Šundalić, Zlata. 1996. “*Molitvena knjiga pod imenom Put nebeski*” Antuna Jozipa Knezovića. U: *Književni Osijek (zbornik)*, Osijek, str. 135-144.
 36. Šundalić, Zlata. 2003. *Studenac nebeski: molitvenici u hrvatskoj književnosti od 16. do kraja 18. stoljeća (s posebnim osvrtom na Antuna Kanižlića)*, Književni krug, Split.
 37. Šundalić, Zlata i suradnici. 2010. „*Ljubiti Ljubav* ili pripomenak uz Kanižlićev molitvenik“, pogovor u: Kanižlić, Antun. 2010. *Primogući i srce nadvladajući uzroci*, pripremili studenti izbornoga kolegija „Molitvenici“ (šk. g. 2008./2009.) na Odsjeku za hrvatski jezik i književnost Filozofskog fakulteta u Osijeku. Pregledala i dio pogovora napisala Zlata

- Šundalić. Pretisak iz 1760. godine s usporednom transkripcijom. Grafika d. o. o., Osijek, str. 587-639.
38. Šurmin, Đuro. 1898. *Povjest književnosti hrvatske i srpske*, Tisak i naklada knjižare Lav. Hartmana (Kugli i Deutsch), Zagreb.
39. Tatarin, Milovan. 1997. *Od svita odmatnici: rasprave o nabožnim temama u Slavoniji u 18. stoljeću*, Književni krug, Split.
40. Tatarin, Milovan. 1999. *Zaboravljena Oliva: rasprave o hrvatskoj nabožnoj književnosti 18. stoljeća*, Matica Hrvatska, Zagreb.
41. Tatarin, Milovan. 2000. „KNEZOVIĆ, Antun Josip“. U: *Leksikon hrvatskih pisaca*, urednici: Dunja Fališevac, Krešimir Nemeč, Darko Novaković, Zagreb, 2000. Školska knjiga, str. 355-356.
42. Tatarin, Milovan. 2009. „Književnost 18. stoljeća“. U: *Slavonija, Baranja i Srijem: vrela europske civilizacije*, Ministarstvo kulture Republike Hrvatske – Galerija Klovićevi dvori, Zagreb, str. 495-501.
43. Tatarin, Milovan. 2010. „KNEZOVIĆ, Antun Josip“. U: *Hrvatska književna enciklopedija*, sv. 2 (Gl – Ma), glavni urednik: Velimir Visković, Zagreb, 2010. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, str. 313.
44. Vodnik, Branko. 1913. *Povijest hrvatske književnosti, Knjiga I.: Od humanizma do potkraj XVIII. stoljeća*, s uvodom V. Jagića o hrvatskoj glagolskoj književnosti, Matica hrvatska, Zagreb.
45. Zečević, Divna. 1978. „Pučki književni fenomen“. U: Bošković-Stulli, Maja; Zečević, Divna. 1978. *Povijest hrvatske književnosti. Usmena i pučka književnost*, Knjiga 1, Liber – Mladost, Zagreb.

**10. Prilozi – Istraživanje motiva ljubavi i mržnje u molitveniku Antuna Josipa Knezovića
„Duhovno nemoj se zaboravit od mene“ (1746)**

Tablica 1 – Motiv ljubavi u Knezovićeveu molitveniku „Duhovno nemoj se zaboravit od mene“ (1746)

Motiv ljubavi	Navodi iz djela
ljubav (296 potvrda)	na priliku proroka Ili(j)e, odimo i kolesa, srca i duše u ljubavi užežimo i tako goruću ljubav [6] ⁹ ; Daj viru ljubav i ufanje (2); Da obadvoj ljubav i pomoć imamo (3); O Duše Sveti, ko(j)i po ljubavi oca Boga apoštole svete (3); poslim uzašašća Isukrstova zrakama svojima rasvatio jesi i nji u tolikoj užgao ljubavi (3); molim i ja tebe, kano nedostojni sluga da u ljubavi vire prave s iskrom tvojom užežeš ine (4); da sva ona koja Bog od mene želi imati, u ljubavi pravoj mogu opslužiti (4); O, Bože, ja poznajem slipoću mojeg razuma, i slaboću, i zloću moje volje, i da sam ja svima zloćama prignut, i da brez tvoje božanstvene ljubavi i milosti ništa ne mogu (7); mogu da ga ljubavjom svrhu naravskom ti užežeš (7); to najviše i najprvlje tražiti imam za ljubav tvoju jere to jedino i potribno dobro jest. (8); ja se obraćam kufanju naprid vnjašnjeg spasenja i k ljubavi Božjoj i bližnjega (11); da ja po ljubavi Božjoj od griha bižim, krstjanske kriposti dobivam (13); Ja te molim za onu ljubav , s kojom si ti svi(j)u ljudi brime nosio (14); samo da bi ja tebi onu tvoju neizrečenu ljubav vridno malo mogao povratiti (15); da ja sva smućenja i progonstva pridobi(j)em u jakom ufanju, viri i ljubavi tvojoj (17); Moj Bože! Ovu svetu misu hoću slušati u jedinstvu prikazanja i ljubavi s kojom si ti sam sebe tvome ocu nebeskom na oltaru svetoga križa na posvetilište prikazao (22); za oproštenje i zadovoljštinu mo(j)i i svega svita griha, za uzmložiti tvoje božanstvene ljubavi i ufanje moje i siromaški duša, za dobiti ovu N. milost i jedan dobar i srićan sat moje smrti (22-23); ljubavjom i pobožnostjom u svoje ganuće, ljubav i devotion ujedinit i tebi, o nerazdiljeno i pris. Trojstvo, ovo neoskvrnjeno prikazalište prikazati, za svoje i svega svita vrimenito i vikovito ufanje. (24); užeži također u mome srcu onu vatru tvoje božanstvene ljubavi (25); O dostojna

⁹ Svi citati u tablicama donose se prema Knezović, Antun Josip, 1746. „Duhovno nemoj se zaboravit od mene“, Budim, u transkribiranu obliku, i to tako da se u obloj zagradi nalazi broj stranice na kojoj se odnosni citat nalazi. Za citate koji se nalaze na nepagiranim stranicama molitvenika (uvod) broj je stranice naveden u uglatoj zagradi.

zaloga vikovičnje **ljubavi** mojeg poljubljenoga Isusa! (28); i zaradi one **ljubavi** koju si mi pokazao kada je tvoja sveta duša iz svetoga tila izašla i rastavila se (34); učini da se užežem s **ljubavjom** i da se povratim iz [z]abludeni putova mo(j)i. (35); Ja sam ona izgubita ovčica, koja jeste se izgubila u smućenju svita, za svakim naslađivanjem tirajuć i gubeć nadalje svoje spasenje, sliedeć **ljubav** svoju i užanje griha (35-36); Pripaši mene čistom i pravičnom štolom i nakiti ruku moju zlatnim prstenom vire kano s pridragim darom, ko(j)i će mene uzdržavat u strahu i **ljubavi** tvojoj. (38); *i tako postaviti u srce da ništa drugog ne želi imati, nego li ljubav Božju i ne drugo promišljavati* (40); O, Bože svitlosti, ko(j)i rasvitljuješ svakoga čovika dohodećeg na ovaj svit, učini ako ti povjlnio jeste, u srcu mome svitlost **ljubavi** i žalosti, ganuća srca moga, da dobro poznam, nenavidim i odbacim sve grihe moje, s ko(j)ima jesam uvrudio lice tvoje. (44); ufano virujuć po **ljubavi** smrti tvoje i muke, da će mo(j)i grisi meni biti oprostiti u ovomsvetom sakramentu (45); Prikazujem ovo tebi u duhu **ljubavi**, želeći tebi ugoditi, ispunivši svetu volju tvoju. (46); *Promisli grihe prem najmanje koje Bogu veoma krivicu čine jerbot jeste vikovičnje dobrote i tako dostojan ljubavi vikovičnje* (47); Sagrišio sam protiva dobroti tvojoj pripostavljajuć odbacito stvorenje i taštu slavu i nasladnost vrimenitu koja sva malakna i laka jesu prama **ljubavi** tvoje (48); O, Gospodine! Zaradi tvoje **ljubavi** oprosti meni grihe moje. (48); Volim hiljadu puta trpit u mom životu, dobrama i slavi, nego li neugodno tebi, Bogu mome činiti i s načinom od opaki griha, **ljubavi** neizmirmoj tvojoj, zapriku postavljati (49); Ah, indi, tako li sam poznao krv svetu i ne procinjenu iz žila tvo(j)i prolivenu, s tolikom žalošćom i **ljubavjom** zaradi nesrićnoga mene, o mene nezafalnog! (50); i pripravan sam (spridanjem **ljubavi** tvoje) što mogu najbolje nepravde tebi učinite plakati, žaliti i od nj vazda bižati. (54); ti Gospodine ko(j)i raskrilitima rukama i s tolikom dobrotom prifaćáš svekolike grišnike ko(j)i se povraćaju k tebi i vapi(j)u za milosrđem i **ljubavjom** tvojom. (56); Prikazujem tebi Bogu mome svi(j)u dobrota dobri i vas milosrdan, ako bi mi mogla dogodit se srića da se tvoje u milosrđe povratim i dionik budem svi(j)u **ljubavi** i milosrđa koja tvo(j)im poljubljenim sinovom rozdiljuješ (57-58); nego zaradi **ljubavi** Gospodina Boga Svemogućenoga, stvoritelja,

otkupitelja i dobročinioca moga jer je on stvoritelj moj, otkupitelj moj, posvetitelj moj i svako dobro moje (65); Ufam se u **ljubav** i u milosrđe tvoje (70); O Bože moj oče od milosrđa, ne znadem koju ću zafalnost **ljubavi** tvojoj prikazat zaradi neprocinjena dara koga si meni prikazao. (73); Bože moj, cilokupno dobri i vas milosrdni, ko(j)i u ovom svetom sakramentu očinske tvoje **ljubavi** testamenat pokazuješ (74); Silaziš k meni iz trona slave tvoje, cilokupnom **ljubavjom** užganja tvoga (75); Učini indi, Gospodine, i nadahni mene žalošćom tako ljutom, da kako god može prikladna biti **ljubavi** tvojoj, onako da se učini duša moja. (76); Obećavam tebi da unapridak hoću se uklanjati griha, ne od straha izgubljenja vikovićnjega, niti zaradi slave nebeske, nego samo zaradi **ljubavi** tvoje, zašto si Bog moj, drago spasenje duše moje i ti jedini koji mi jesi svrhu svega dostojan **ljubavi**. (77); Po **ljubavi** i milosti njegovoj, dopusti meni oproštenje zloća mo(j)i i zaradi uboštva njegovog, oprosti skupoći mojoj. (81); nego li zaradi neprocinjene dobrote, **ljubavi** tvoje ko(j)i jesi Bog moj milostivni i svakog poštenja vridan. (83); *I da se ne ostavi koje prazno vrime koje ispuniti valja, dajem svima načine, a najviše ipak s dili, to jest s virom, ufanjem, ljubavjom i milosrđem.* (85); *a cilokupno ovo vrime sebe uzdržavat u ozgo rečeni kriposti, to jest: viri, ufanju, ljubavi i milosrdnosti, koje prid prihodom svetog pričešćenja ne samo dostojne negoli i od potrebe jesu.* (85); Nadani mene s pomljom proroka, daj mi **ljubav** apostola tvoji i učini da ona sva čudesa dođu u dušu moju i ispuni u meni sve njihove zavite i obećanja. (88); *Čini da se uzdržavaš u svetog Ambrosi(j)e molitvi, želeći u tebi ljubav užeći poniženstva koju prinosi* (90); Zaklinjam te za neizrečenu **ljubav** što si učinio ljudma u postavljanju uzvišenoga sakramenta ovoga. (90); Strahom i **ljubavjom** što od mene želiš, poznajem taku veliku **ljubav** da ne može drugo biti negoli ispunjenje milosrđa neizrečenog i ispovidam nedostojanstvo moje. (90-91); Molim te zaradi dubl(j)ine **ljubavi** tvoje (93); O Bože moj, obrni mene kako obrtaš kruh i vino, priobrne mene u te po kriposti **ljubavi** tvoje (94); *Pričesti se ovde duhovno s redovnikom i uči po ljubavi načina Isusa u srce tvoje matnuti* (97); O Gospodine, ko(j)i vas jesi **ljubav** (97); O Bože moj, mene poznaj u duhu **ljubavi** tvoje i zakona svetoga tvoga (98); i čini me iznova po milosti svete pokore priporoditi i

hoditi u novom životu po **ljubavi** svetog tila tvoga. (99-100); *Ganuće pričestiti se jest ljubav* Božja da taki po ovom svetom sakramentu duša ujedini se Stvoriteljom svo(j)im **ljubavjom** cilokupnom. (100); Što god ti želiš, zašto ništa, o Bože veliki, mogućstvu **ljubavi** tvoje nemoguće jest. (104); o kako nedostojnog mene poznajem da te primim, da bi indi svetinjom i s cilokupnošćom anđeoskom, čovičanskom i svima u jedno stvorenjem ovu **ljubav** vikovitu promišljao. (108); *Dolazi prvo da Božanstvo svoje otvoriti svim u jedinstvu i u trojstvu užgan ljubavjom* svima pokaže. (109); *Dolazi da priloži čoviku sebe primajuć ga u ljubavi* (109); *stanovitu slatkost dobrote svoje, dovršenu prostost svoju i vikovitu ljubav, raširenje mogućstva svoga, s kojom gori k čoviku* (110); Njegov razum mojega rasvitliti i voljom njegovom i s **ljubavjom** k meni temel(j)ito gorućom i užganom užgati, a zašto ne bi ufao u dobrotu i **ljubav** njegovu (111); O, **ljubav**, o razmetnuta **ljubav**, ne daješ li pridružene **ljubavi** meni svidočanstva kad k meni dolaziš siromau i nevojlnome, oh, moje nedostojanstvo! (111); Tilo moje, dušo moja, s kakimgoder promišljavanjem **ljubavi** tebe zaktivam. Hodi,o, hodi! (112); i njega milujem što s najvišim užganjem **ljubavi** da njega primiti mogu. (113); Prikazujem tebi, o Bože moj, sveto ovo pričešćenje i cilokupno očišćenje **ljubavi** tvoje (113); kada si ovi prisveti sakramenat s velikom **ljubavju** Tvojom učinio prid Tvojom svetom mukom (114); da ujedinem mene k Tebi, o Bože moj, i da dostignem dar **ljubavi** Tvoje (114); *Zato prid oči postavljalj duše tvoje hiljadu poniženstva, ljubavi slatkostij i dobrota, koja u čudo nas uzvisuju i sve svete duhove.* (115); da mogu vazda slidit u **ljubavi** tvojoj i dobroti pribivati. (117); O, Gospodine, što god na svitu imade, u napridak hoću prid **ljubavjom** tvojom zabaciti, ti ćeš sam biti zelenje i **ljubav** cila (117); sva za **ljubav** tvoju hoću ostavit (117); *Promisli svrhu malog činjenja čistoće, poniženstva, ljubavi i užganja, s kojim na sveto ovo otajstvo prihodimo* (118); tebi razum moj, mišljenja moja, volju s **ljubavjom**, Tilo sa svim ganućem uzmi od mene (ako sudiš) (119-120); o, Pridragi moj, u čudnovatu vatru **ljubavi** tvoje (121); Ona **ljubav** koja je ovamo dovela Spasitelja mojega priteže grihe svega svita, ona ista **ljubav**, o Bože i oče moj (122); *Potlam promisli ljubav i Božje veličanstvo* (125); *Kratko i ljubljeno s*

ljubavjom reci. (126); O, **ljubavi** nedostignuta i vikovita Božja! O, pristupljenje **ljubavi** bez mire! (126); *jere Isus Isukerst u ono vrime najdražje svoje ljubavi i milosti nama dili.* (130); O Bože **ljubavi** i veličanstva! (131); Serafini gorući, dajte meni užganje vaše, da duša moja s **ljubaviom** Boga moga užgana uvik ostane. (132); Pomoilmo se tebi poštenjem najdubl(j)im, s načinom najponiznim i **ljubavjom** stanovito pravednom (134); o koliko velika **ljubav** ova jeste (136); učini da sr[c]e moje toliko tebi **ljubavi** prikaže koliko si dostojan (137); *i tvo(j)i čisti mišljenja užganu ljubav* (139); *i ova svakolika od njega išti sa svom ljubavjom, stalnošćom i ufanjem mogućim.* (139); i s tvojom **ljubavjom** jakom. (141); vidiš da u meni ni(j)e poniženstva, **ljubavi** i pokore i da sam tako slab (142); O, draga i božanstvena **ljubav** moga pogleda (142); veliku čistoću srca moga, dar **ljubavi** tvoje. (143); *Postupi poslim na način ljubavi užgani* (144); *Nikoliko stoj u dubokom počivanju drugi način ne čineći, jere onda uzdržavaćeš način ljubavi, pak ćeš posli ovako molit.* (145); slatki Isuse, **ljubav** moja i Bože moj. (146); *Način užgan ljubavi i zelenja* (146); O Isuse Spasitelju, po onoj vikovitoj **ljubavi**, koja te je dovela da na zemlju siđeš i sve ljude izvedeš od pogibilnosti vikovite (146); učini da ćutim u srcu mome moguću **ljubav** tvajega užganja (146-147); I neka se u Tebi uzdiže, tako da kako god Ti **ljubavjom** za me umro si na drvu križa, tako da i ja istom **ljubavjom** u Tebi umrem, da živim u vike u imanju slave Tvoje. (147); koji si dostojan zarad cilokupnosti Tvoje vikovite i **ljubavi** neprocinjene (147); Tebe poznajem jedino gledanje srca moga i svi(j)u **ljubavi** mo(j)i i poštujem Te (147-148); *posli cilokupnim ufanjem ljubavi reci ovako.* (150); O, uzvišeni Svetoga Trojstva l(j)iljanu, moli za me, da po molenju tvome cilokupnom **ljubavjom** Sina tvoga, Spasitelja moga (151); i moli njega zaradi **ljubavi** tvoje da mi dopusti što sam iskao od njega (152); ništa ne manje molim tebe opet, koliko mogu da sa mnom ostaneš milošćiom i **ljubavju** tvojom. (153); i užeži mene s onom užganom **ljubavjom** i vatrom u kojoj vazda želim satrt se i u ništo se učiniti! (156); O Bože moj, prikazujem tebi svekolike **ljubavi** za veliku milost koju si ovo jutro meni prikazao (157); Zato ponizno molim da užežeš **ljubavju** milosti tvoje srca naša (161-162); dopusti meni da ja zaušnice od protivština s

velikim ustpljenjem za **ljubav** tvojom primam (165); molim te, da i ja smrt koju imam dočekati, dragovoljno za **ljubav** tvoju primem i ni u čemu se što bi me moglo smesti kriv ne nađem (172); Gospodine Isukrste, ko(j)i za **ljubav** naroda čovičanskoga jesi umrta na drvetu križa hotio (182); dopusti meni da vazda ja tilo prisveto Tvoje s mašćom od dobri dila mo(j)i pomazati mogu i u platno ga bilo **ljubavi** od srca moga zaviti. (185); daj molimo nama iz dubl(j)ina božanstvene **ljubavi** tvoje (197); Gospodine Isukrste, strah i **ljubav** učini da imamo vikovitu ko(j)i nigda od tvojeg vladanja ne pristaješ, koje u jakosti tvoje **ljubavi** postavljaš (197); Svetoga imena tvoga, Gospodine, **ljubav** dopusti nam imati vikovitu zašobot nigda od tvojega vladanja ne popušćaš, koje u želenju tvoje **ljubavi** postavljaš. (198); Bože kriposti, čije je sve što jest najbolje, upiši pisnam našim **ljubav** tvojega imena (198); Gospodina našega učinio si virnim tvo(j)im velikim **ljubavi** prignućem poljubljeno (199); Rani nju ognjenim i primogućim mačem tvoje prislatke i priužežene **ljubavi**. (222); Rani srce moje strilom **ljubavi** tvoje da reče tebi duša moja: **Ljubavjom** tvojom ranjena jesam, tako da od rane privelike **ljubavi** tvoje teku priobilate suze dan i noć iz oči(j)u mo(j)i. (222); Porazi molim te, Gospodine, i pritvrdu pamet moju božanstvenim i prijakim mačem **ljubavi** tvoje (222-223); molim te da i ja za **ljubav** tvoju oprostim svim nepri(j)ateljnom mo(j)im ko(j)i meni zlo čine. (226); učini da majci tvojoj mene pridruži prava i istinita **ljubav** tvoja. (226); Ah, kajem se jer moje ga tebe rani dragog Boga koga ljubim svrhu svega sve **ljubavi** dostojnoga. (234); da mi dadeš stra tvoj i **ljubav** tvoju. (238); O, Isuse, ogledalo **ljubavi** vikovičnje (240); O, Isuse, studencu neiskazane dobrote, ko(j)i iz velike **ljubavi** na križu kazao si: *Žedan sam* (242); nauči me po gorućoj **ljubavi**, zapovidi tvoje čuvati (244); Po ovoj privelikoj **ljubavi** i proliću neprocinjene krvi tvoje, o dobri Isuse, molim te primi k sebi dušu moju u vrime smrti moje. (247); O, Gospodine Isuse Isukrste, Sinu Boga živoga, primi ovu molitvu moju radi **ljubavi** one velike (247); Ova **ljubav** privelika,/Koji dade svitlost nebeska. (252); Daj mi, Bože, **ljubav** pravu,/Da svagdi ispunim volju tvoju (253); Isuse, s **ljubavjom** gorući,/Sve spasenje učinit željući (259); Od **ljubavi** pokaram iskrnjega/Da te ne uvridi dragog Boga (259); U srce daj mi **ljubav** tvoju (259); Daj da **ljubav** velika

tvoja/Bude svagda ponuka moja (260); Kolika je, Isuse, **ljubav** tvoja,/Dostignuti ne može pamet moja (262); Za **ljubav** tvoju, Bože, primem. (263); Daj da plaćem grihe moje/z **ljubavi**, Isuse, tvoje (264); Iz **ljubavi**, Isuse, tvoje/Poklanjam ti srce moje (270); meni nedostojnomu dopustiti dobara, za moći prikazati dobra i svaku **ljubav** prima tebi. (284); Žao mi (j)e iz cilokupnoga srca, da nisam **ljubavjom** platio, već sam nezafaljen ostao. (284); Zarad čega ja sad tebi prikazujem pritešku smrt i trpljenje spasitelja moga Isusa, Isukrsta propetoga, zarad koga velike **ljubavi** i volje (284); udili meni, Gospodine, da vazda držim **ljubav** Bratinsku (288); Dpusti, Gospodine Isukrste, misnikom jedinstvo, kraljom i principom pravo sudećim **ljubav** i mir. (289-290); Po velikoj **ljubavi** tvojoj (294); *Molitva od ljubavi prima Bogu i iskrnjemu* (299); u tvojoj **ljubavi** želim provest i tako svršiti (300); jerbo si ti najveće i neiskazano dobro moje i vridan sve **ljubavi** (300); Dakle, molim te Bože moj, još više užeži u tvojoj **ljubavi** srce moje, da u svemu životu momu ovu **ljubav** tebi ukažem i druge mnoge na nju navedem i u život vični dovedem. (300); O Bože moj i sve dobro moje, vidim i poznajem neizmirtu dobrotu i **ljubav** tvoju (300); Ah, kajem se i žalim iz **ljubavi** tvoje (301); Ko(j)i **ljubavju** nas zastri širokom. (304); Duše od **ljubavi** (307); Da nam po **ljubavi** tvojoj sva dobrovojlno dopustiš trpiti (309); Da pravu **ljubav** i milosrđe u srcu imamo (310); Rad **ljubavi** umri za nas (312); Ti si **ljubav** Boga Oca. (314); Jer si **ljubav** Boga Oca. (315); tebi se molim s cilokupnom virom i temel(j)itim ufanjem i užganom **ljubavjom**, prosim da dopustiš meni tvoj sveti blagosov i milost da ja u tvojoj **ljubavi** moje življenje okreniti i na pravi put dovesti mogu. (317-318); da kud god se okrenem, **ljubav** tvoja i milosrđe tvoje prida mnom hodi (319); Pomolim tebe, o Spasitelju izlazećega, u ovom svetom sakramentu po dobroti i **ljubavi** tvojoj. (319); Spasitelju i Bože moj! Žalim stanovito i temel(j)ito što sam te uvrudio zaradi same dobrote tvoje vikovite i **ljubavi** tvoje koju si u meni ukazao (320-321); Molim ovu dušu slavnu, koja tolika čudesa po svojoj **ljubavi** i cilokupnog i božanstvenoga prikazanja učiniti dostojalo se (322); o Božanstveni otkupitelju, da moju tebi molbu, poštenje i **ljubav** uzmlžiš (323); da s ovim pomoćnikom pomognut ovi put brez svakoga straha i kvara proći mogu i moj u **ljubavi** život provesti umirući. (324); O

Sunce pravde, po svitlosti Oca i **ljubavi** Duha Svetoga koj[i] niste tri negoli jedan, živite i kraljute po sve vika vikom. (324); Istino osobita **ljubavi** Božje (326); Svezanje **ljubavi** (327); Po užganoj **ljubavi**, s kojom si ovi sveti sakramenat naredio. (327); Ove molitve MARI(J)O, s velikom poniznošćom tebi poklanjamo i s gorućom **ljubavjom** da nas vodiš Majko (348); Zdrava Mari(j)a (od **ljubavi** veselo umirujuća) milosti puna Gospodin &c. (360); Divico po porođenju, vrilo milosrđa, vrilo zdravja i Božje **ljubavi** (364); Za ono božanstveno otajstvo, koje tada u te Duh Sveti satvori i za neizrečenu **ljubav**, božju milost milosrđa **ljubav** i umiljenstvo, za koje sin tvoj Gospodin naš Isukrst sniđe s nebesa (365); oblasti dade i sva milosrđa i **ljubav** u te šal(j)i, da si Majka od milosrđa i od svake **ljubavi** (368-369); Sad pogledaj svrhu svi(j)u milosti milostivna i svrhu svi(j)u **ljubavi** ljubežl(j)iva (371); da po ovoj tvojoj **ljubavi** lice sinka tvoga, u slavi mogu viditi i s anđeli kantati. (373); i za onu veliku **ljubav**, s kojom spasenje naše, vazda ljubežl(j)ivo i virno tražiš. (394); zato se za **ljubav** Boži(j)u sa svim srcem kajem (394-395); O Blažena Mari(j)o, gospojo moja, molim te po ulivanjem vikovitim s ko(j)im te je napunio Duh Sveti punoćom **ljubavi** svoje (400); Bunar **ljubavi**, Majko Božja, Cvit čistoće, zvizdo svitla. (401); živi[t] ću ja i umrti ću u vašoj **ljubavi**. (456); Sveti Franciško, prilika prave **ljubavi** (459); Gospodine Isukrste, ko(j)i si zaužeći srca naša s gorućom **ljubavjom** tvojom (462); O sveti oče Franciško, pravi naslidniče spasitelja moga Isusa Isukrsta i živa njegova priliko, ko(j)i između ostali sveti osobitom **ljubovju** Božjom i poštenjem nokićen jesi (464); I s drugima dvorovi od tvoje goruće **ljubavi** izlazeće tebe obastrti. (465); da ja njega najprvo ljubim s gorućom **ljubovjom** s kojom si ga ti ljubio (466); O sveti Franciško, molim te za neizmirnu **ljubav** Blažene Divice Mari(j)e, Majke Božje (467); I za **ljubav** onu koju tebi ukaza Isus Isukrst kada ga nađe u tvojoj celicina kn(j)iga počivajućeg. (475); pak umri propet na križu za **ljubav** i otkupljenje naroda čovičanskoga. (475); Dakle, ljubljeni Isuse moj, za tvoje neizmirno milosrđe i **ljubav** (478); Sveti Antune, plamenu gorući od Božje **ljubavi** (482); I da drugoga ne ima raskošja na svitu ovome izvan tebe i da sva ostala dobra izlaze od prisjajne zrake milosti i **ljubavi** tvoje. (491); i zraku onu rajske one radosti koju tvome ljubežl(j)ivomu i gorućemu

u **ljubavi** serafinu Antunu svetomu (492); *Ovo se pozdravljenje u ponedjeljak čini za promišljati onu veliku želju i goruću ljubav, koju sveti Antun imade* (494); *I metni se s istom ljubavju pokorni život činiti u sveti red svetoga oca Franciška ulizavši.* (495); Ja nedostojno stvorenje tvoje, s **ljubavju** gorućom čeznem za ukazati poznanje ono koje u srcu momu uzdržajem od **ljubavi** i milosti, koje sam od tvoje obilne desnice primio. (495); u komu za tvoje naslađenje ti užeže taku goruću **ljubav** da željaše za tvoju **ljubav** krv svoju za viru proliti. (496); Užeži u meni, ponizno te molim, Gospodine priljubežl(j)ivi, onu **ljubav** ognjenu, da ja zaradi **ljubavi** tvoje mogu prije krv svoju proliti, nego tebe slatkoga Boga moga uvriniti. (496); I užeži u ledenoj duši mojoj ogajn tvoje vičnje **ljubavi** (496); da za **ljubav** tvoju vazda krv želim proliti i da mogu zadovoljno sva pomankanja i pogrde od griha očistiti i oprati. (496); i kako njega po žel(j)i i **ljubavi** od prolića krve slavna učini, tako nas njegova molba u tvojoj vazda da potvrdi **ljubavi**. (498); Antune slavni, gorućći u **ljubavi** Božjoj serafine (498); isprosiš mojoj nevojlnoj duši, jednu slatku samoću, da ona od svi(j)u zemajlski uživanja odlučena bude i hal(j)inom od goruće **ljubavi** Božje obuče se. (500); Ovdje se promišlja kako sveti Antun s velikom **ljubavju** i poniženstvom hoti prikazivati molitve vruće Bogu Svemogućenom (502); da jedna iskra njegove živuće svitlosti spusti se i utemel(j)i se u duši mojoj, da sva rasvitljena u nebeskoj **ljubavi** na ovom svitu (503); što s gorućom **ljubavju** prima Bogu i iskrnjemu svomu da ima, isprosi (504); molim da ja prosvitljen iskrom tvoje **ljubavi** u tebi pokoj vazda imam (508); O Antune, pribila i neoskvrnjena golubico, ko(j)i cića tvoje provednosti i čistoće i cića goruće **ljubavi** (514); Ufanje moje, o sveti Antune, za te tvoje radosti i **ljubav** tako goruću ponizno te molim (516); da ja njega čistim i gorućim u **ljubavi** srcem (516-517); Ivana Nepomucenskoga, ko(j)i za **ljubav** tvoju trpi muke i progonstva (527); Svemogućći i milostivni Bože, dopusti nam milost da ko(j)i se u **ljubav** svetoga Ivana Nepomucenskoga ufamo (535); radi koje moje službe i **ljubavi** prima tebi poniženo molim te (543); Goruća i svitla kandelu **ljubavi** (560); Sude s **ljubavjom** Božjom napunjeni (563); Kućo Božje **ljubavi** (565); Gospodine Isuse Isukrste, za ono pet rana koje si radi **ljubavi** naše na križu podnio (566); Za **ljubav** njegovu nisi istom zube dala

(571); Od naše **ljubavi**, obrani nas, zaručnico Isukrstova. (574); Za **ljubav** zaručnika tvoga pridragoga (575); Mi grišnici koji se u tebe ufamo, molimo te da ti nama pravu viru i stalnu **ljubav** dadeš, molimo te usliši nas. (575); Pravico **ljubavi** bratinske (578); Slasti **ljubavi** Božje (578); Koja si k svetom sakramentu velikom **ljuba[v]ju** gorila (579); Plamenu goruće **ljubavi** (582); s milošćom **ljubavi** tvoje njezina nuternja prosvitlio. (583-584); A pravedna **ljubav** Isusova,/Moje srce da pokuša. (585); Ja grišnik ili grišnica po tebi prosim ponizno goruću **ljubav** Božju (587-588); O velika svetica Božja i puna **ljubavi** serafinske, sveta Mari(j)o Mandalino (589); Isprosi mi, molim te, da i ja napunjen **ljubavi** Božje mogu biti i na čas moje smrti (590); na smrtnoj uri tolikom vire, ufanjem i **ljubavjom** prima Stvoritelju momu prosvitli i pokrpi da me nijedna bludnost zloće ne ovlada. (606-607); O Gospojo moja sveta Mari(j)o, kako je tebe Bog, Duh Sveti neizvršenom svojom **ljubavjom** napunio (607); na smrtnoj uri napuni tolikom Božjom **ljubavjom** da mi se sva gorokoća smrtna u slast priobrne. (607); Ugasi, o Isuse Isukrste, s krvju tvo(j)om Trpljenje duša **ljubavju** svo(j)om. (611); I otkuči muku tužnu jer čekaju **ljubav** tvoju. (617); , neka na ovomu žalosnomu putu promišljamo sva koja podnese pridobri Isus onako kako je tebi ugodno da užgaš naša srca, neka gore u **ljubavi** tvojoj, naš prisveti oče. (638); Ti si, Oče, pridobrostiviotio da tvoj Sin Isus odi po ovomu putu, za pokazat nam **ljubav** kojom nas ljubiš, pokaži nam, dakle, i sada tvoju **ljubav**, čineći da mi istim putemiđemo, kako je tebi drago. (638); Određujem ova proštenja primit najpri za moje grihe, pak za mrtve, za koje sam dužan po pravdi i po **ljubavi**. (641-642); O, Gospodine moj priponizni Isuse, ko(j)i zarad **ljubavi** kojom si me ljubio, otio si se podložiti mukom priteškim (646); Učini, moj Isuse, da ja budem vazda tebe naslidovat noseći svagda dobrovojlno križ tuga i protivština svitovn(j)ih za **ljubav** tvoju i za spasenje duše moje. (652); I promišljajući ova svaka sramuj se u sam sebi da si tako tvrda srca, koje neće da se gane na **ljubav** ni zarad bolesti Sina, ni zarad žalosti matere, i moli ponizno Isukrsta ovako govoreći. (654); Promislivši ova poznaj da si ti priličan ovom Šimunu ko(j)i nećeš da pomožeš nositi križ Isusu onda kad nećeš da podneseš za njegovu **ljubav** jedno malano uvriđenje (657); O Gospodine moj prislatki Isuse, ko(j)i zarad

tvoje prigroruće **ljubavi** nosio si priteški križ (657); koje milosti, da ćeš mi dopustit zarad tvoje priužgane **ljubavi** temel(j)ito ufam. (658); O Gospodine prigroruće **ljubaVi**, moj Isuse, koji zarad iste **ljubavi** otio si ostaviti priliku tvoga izranjenoga i pogrđenog obraza (660); a naslidovat tvoje čudnovato poniženstvo, držeći se od svakoga man(j)i i gori, podnoseći dobrovojlno svako pogrđenje za tvoju **ljubav** i za pokoru mo(j)ih griha (663); Promisli ovdj priveliku **ljubav** našega priblagosovljenoga Isusa (665); Molim te za sve ove tvoje priteške muke da mi dopustiš milost neka budem odmetnut od mene svaku **ljubav** i slatkost svitovnju (670-671); O Gospodine neizmirne **ljubavi**, moj Isuse, ko(j)i zarad iste **ljubavi** kojom si me ljubio (673); zašto ni(j)e moguće izmirit tvoju **ljubav** kojom si me ljubio. (673); Scini da si pod križem s Divicom Materom Isusovom, s Ivanom i s Mandalinom i da gledaš vrutke krvi, ko(j)i idu iz rana Isusovi za tvoju **ljubav** (675-676); Ispovida žeđu koju ima za spasenje svikolici, priporučuje svoj duh svomu ocu nebeskomu i prignuvši glavu umri za tvoju **ljubav**. (676); Zovni ovdj na pamet sve tvoje grihe i poznaj da su bili uzrok gorke smrti Isusove i ako imaš i malo srce prignuto na **ljubav**, neće bit moguće da ne proplačeš, plačući dakle, pitaj proštenje ovako govoreći. (676); Združi tvoj plač s plačem ove Majke, tvoja uzdisanja i bolesti s Ivanom i s Mandalinom, tvoju **ljubav** s ostalim bogoljubnim ko(j)i se ovdj naoda, pokloni se s n(j)ima tilu mrtvu Isusovu i reci ovako. (689); molim te sa svim poniženstvom da dopustiš zarad tvoje neizmirne **ljubavi** (689); Promisli s kolikom žalošću i **ljubavju** bi ono prisveto tilo u grob postavljeno. (691); i promislivši ova svaka zastidi se sam u sebi da u ovom žalosnomu putu malo si se užgao u **ljubavi** tvoga Spasitelja videći njegovu **ljubav** koju ti (j)e ovdj pokazao. (691); O Gospodine priblagosovljeni moj Isuse, ko(j)i zarad tvoje neizmirne **ljubavi** i dobrote, otio si dospit ovi krvavi i žalosni put križa (692); Klanjamo se, priblagosovljeni Isuse, rani tvo(j)ih prisvetih prsa, moleći te da užgaš srca naša u goruđoj **ljubavi** tvojoj, da mi ostavivši svaku **ljubav** svitovnju tebe sama budemo vazda ljubiti ter da se naše duše na čas n(j)iova razdiljenja od tila budu s tobom združiti u **ljubavi** vičnjjoj. (699); Radi **ljubavi** one zvizde slavne, ko(j)e si prsa neprocinjena protiva otrovi naši griha prislatko sisao (718); da se dostojiš za Isukrstovu i njegovoga

	<p>prislatkoga imena ljubav meni i ostalim koji te po ufanju božanstvene pomoći humiljeno zazivaju i poštuju, tvoju pomoć i utočište (722-723); O prava radosti nebesa i moguća likarico siromaha bolesni, o slavna divice Rosali(j)o, budući ti od Isukrsta tvoga zaručnika, zasluženje tvoje ljubavi i pokore, tvoje svetinje, vire i ufanja milost dobila (724); Bože dragi, ne daj toga,/Gledaj gorke suze moje,/Koje iz srca pokornoga/Rad ljubavi livam tvoje. (779); Moja ljubav, ah Bože, k tebi srce moje (785); Od tila mi dili dušu ljubav tvoja. (785);</p>
<p>ljubitel ljubitelj (5 potvrda)</p>	<p>Duše Sveti naš ljubitejl (2); Spasitelju i ljubitelju svi(j)u grišnika (236); Od mladosti zažgani ljubitelju Dive Mari(j)e (540); Ljubitelju križa Isukrstova (561); Ksaverio križa Isukrstova ljubitelju (565);</p>
<p>ljubiti/ljubit ljubi ljubim/ne ljubim ljubiš ljubimo (37 potvrda)</p>	<p>i također za ljubiti nepri(j)atelje, za volju Božju (11); O, dušo moja, da je tebi dopušteno viditi Isusovu lipotu i dobrotu, nigda ne bi se uvela za ljubiti ko(j)i drugi pogled. (117); jere ništa nego li tebe poslim ovog hoću ljubit (117); i što god uzdržavam imam, tilo, dušu, poštenje i život, mene samoga da te ljubit mogu. (117-118); buduć ova sva da su manja nego obećanje moje Tebe ljubiti i Tebi služiti. (148); i njega kao nepri(j)atelja svoga kakono pri(j)atelja ljubiti (164); da te mogu uvijek ljubiti (300); Rasvitli pameti naše i očisti srca naša da te možemo virovati, poštovati, ljubiti sa svim užganjem i dilma u ovom sakramentu (320); Pak potlam da duša moja učini se dostojna grliti ga i ljubiti (517); da mi ostavivši svaku ljubav svitovnju tebe sama budemo vazda ljubit (699); Gani moje srce s tvo(j)im božanstvenim naukom, da ono tebe samog cilokupnog ljubi i fali (25); Nasiti moju dušu, pridragi Isuse! A navlastito da ona na sve neprilike mrzi, a tebe jedinu priliku u sebi imade, tebe jednoga ljubi, tebe jednoga želi, tebe do svrhe traži i onde tebe uvice uživa. (31); <i>i ni(j)e li ovo veoma promišljavat vridno, da onog ko(j)i tebe užgano ljubi grišeć odbacaš.</i> (47); zato tebe ljubim, u tebe virujem i u tebe se ufam (129); prostvi se prid noge njegove, po viri primi i žalostno ljubi (131); Daj milost momu fercu da te ljubi, o božanstveni Isuse! (132); U najvišem članku da ljubim tebe iz cilokupnog srca moga (143); da ne ljubim ni(j)edno negoli tebe samoga. (143); da budeš prid svima pridn(j)i i da se ljubiš od svi(j)u stvorenja. (147); O, Bože, uči me zadovoljno da te ljubim (156); dopusti molim te, da ja tako</p>

	<p>nepri(j)atelje moje kao virne pri(j)atelje ljubim. (164); Ah, kajem se i ranjene s Mandalenom grlim noge i ljubim jer su od mo(j)i mlogi zloća uvrđene. (233-234); Ah, kajem se jer moje ga tebe rani dragog Boga koga ljubim svrhu svega sve ljubavi dostojnoga. (234); Ja ljubim, falim i molim tebe, o prisveto i nerazdijeljeno Trojstvo, jedini Bože (284); O pridragi Bože moj, ljubim te (299); ljubim te većma nego sve stvari od svita ovoga i više nego mene, ljubim te sada i vas moj život (299-300); ljubim te radi samoga tebe, jerbo si ti najveće i neiskazano dobro moje (300); ljubim iskrnje moje, pri(j)atelje i nepri(j)atelje (300); da ja njega najprvo ljubim s gorućom ljubovjom s kojom si ga ti ljubio (466); pričistoj Divici Mari(j)i, bez griha istočnoga začetoj, koju sa svim srcem ti dvori i ljubi. (475); Suzama Isusove noge pere,/Ljubi i s vlasima svo(j)ima tare. (585); Ti si, Oče, pridobrostitvotio da tvoj Sin Isus odi po ovom putu, za pokazat nam ljubav kojom nas ljubiš (638); O Isusa Gospodine, ja ljubim tebe (695); <i>Pivaoci</i>. Moje srce neka gori,/Boga ljubeć tomi stvori (669); Zaškripnuti budu zubi/Proklinjajuć poželenja,/Da ga umori koga ljubi/Radi grišnog naslađenja. (775); milost da tebe s cilokupnim srcem, ustma i dili ljubimo i nigda od fale tvoje ne pristanemo. (197);</p>
<p>ljubio ljubila ljubili (13 potvrda)</p>	<p>i ljubavi s kojom si ti sam sebe tvome ocu nebeskom na oltaru svetoga križa na posvetilište prikazao i ljubio (22); Osvađam se, <i>na priliku da nisam ljubio iliti ljubila Gospodina Boga, svrhu svake stvari od ovoga svita</i> (64); O milostivi Isuse, ko(j)i s mloštvo m milosrđa tvo(j)i mene od vika tako srčano jesi ljubio, da prisvetu krv i neprocinjenu za me htio si proliti da mi zatvorita vrata nebeska otvoriš. (77); koja jest ljubila mlogo Magdalena. (131); da ja njega najprvo ljubim s gorućom ljubovjom s kojom si ga ti ljubio (466); Ljubio je njega Gospodin i naresio ga je. (521); <i>drugi pak jesu čuli Euzebi(j)a protiva svetom Hyeronimu govoriti</i>: Od kuda si došao? Ah zašto tako kasno? <i>Ko(j)i mu odgovori: Ne bo(j) se, sinko, neću te ostaviti, koga sam vazda ljubio</i>. (609-610); O, Gospodine moj priponizni Isuse, ko(j)i zarad ljubavi kojom si me ljubio, otio si se podložiti mukom priteškim (646); O Gospodine premilosrdni moj Isuse, koliko si me ljubio (665); O Gospodine neizmjerne ljubavi, moj Isuse, ko(j)i zarad iste ljubavi kojom si me ljubio (673); zašto ni(j)e moguće izmirit tvoju ljubav kojom si me</p>

	<p>ljubio. (673); sa svim svetim i izabranim Božjim, osobito koji su tebi u pri(j)ateljstvu i ko(j)i su tebe s osobitim načinom ljubili, tebe poštovali i tebi služili i od tebe jesu pomilovani bili. (726-727);</p>
<p>poljubljeni/pol jubljen poljubljena poljubljene poljubljenju poljubljeno (38 potvrda)</p>	<p>K tvo(j)ima nogama, o poljubljeni Isuse, prilažem ja moju siromašku dušu (26); Budi pozdravito užgani i poljubljeni glasu Isusov! (33); O Bože moj i sve dobro moje, uvijek poljubljeni! (47); O Spasitelju poljubljeni (50); koja tvo(j)im poljubljenim sinovom rozdiljuješ (57-58); Oh, slatki i poljubljeni moj (119); O, poljubljeni srca moga (128); O poljubljeni Isuse (142); Zafali misto mene pridragom i poljubljenom Sinku tvome (152); Ostani sa mnom, poljubljeni Isuse, sve dobro duše moje! (153); Gostu duše poljubljeni (314); Pogledaj milostivno na me, s okom tvo(j)im poljubljenim (340); za ono veliko veselje s ko(j)im utišena jesi bila kada je poljubljeni sinak tvoj, a spasitelj naš, od mrtvi uskrsnuo (362); a sinak ti tvoj poljubljeni obeća, da štogod zaiskati budeš od njega, ništa ti ukkratiti neće i kada je najsrđiti(j)i, trmu pokažeš. (369); O Divico MARI(J)O, s ovima ričma i Duhom Svetim jesi napunjena i tvoj poljubljeni Sin počiva devet miseci u tvojoj svetoj utrobi. (382); kada tebe tvoj poljubljeni Sin s oblašćom uzvisi i posadi u deseti kor polak svetoga Trojstva (390); Ah, tko će izaći indi prid sudca ovoga strašnoga, negoli duša tvoja i moja, poljubljeni štioče, ona reko, ona sama, taki onaj čas kada rastavi se s tilom i sama, ostavita bude od rodbine, pri(j)atelja, dice, sluga i službenica ko(j)i na svaki posluh jesu bili u životu brez svakoga raskošja svitovnjega, brez blaga i brez svi(j)u poljubljeni stvari u ko(j)im uzdržavao si se na svitu ovomu. (757-758); <i>ko(j)i jest svrha svi(j)u dobara uzvišeno moguć, uzvišeno poljubljen.</i> (125); Hodi, o hodi, Gospodine! Sav dobar i sav poljubljen i gani u meni ono zaradi čega dolaziš. (128); iz zapovidi poljubljenoga Isusa Isukrkrsta Gospodina moga (10-11); po tvoga poljubljenoga sina vol(j)i i po mojoj potrebi (13); mojeg poljubljenoga Isusa! (28); O, zašto sam ja jedno utišenje od svita željo, a moga poljubljenoga Isusa ko(j)i jest Bog od utišenja ostavio? (30); Zato ufajući se u nezirečenu dobrotu tvoju, milostivi Gospodine Bože, molim te poniznim srcem mo(j)im za dostojanstvo i vridnost Sina tvoga poljubljenoga, Spasitelja moga (70-71); Ko(j)i hoće meni dopustiti virnoga ljubeznivog</p>

	<p>moga zaručnika, mog poljubljenog (113); Isuse ponizni i poljubljenoga srca (194); O muko draga poljubljenog Isusa (204); kad si poljubljenog sinka tvog vidila gola i od zemlje dignuta (365); Promisli ovdi sko(j)im srcem gledaše priljubezniva majka svoga poljubljenoga Sina u neizrečeni bolesti pod teškim križem. (654); O, kako se ufa njegovim prilipim očima, milostivno da me hoće pogledati i usta poljubljenja njegova Božanstvena meni reći (110); Gospodina našega Isukrsta, mogućstvu tvome prikazujemo poljubljenja i milim obrazom. (193); Hodi pri(j)ateljice moja, poljubljenja moja, zaručnice moja, hodi sa mnom (227); <i>Pivaoci</i>. Vidi Sinka poljubljenja (664); kako si uzdigao svete tvoje evanđeliste i one poljubljenje tebi apostole (99); Brani i uzdrži također sve ko(j)i su mi najbližni, a navlastito moju poljubljenju rodbinu (9); Kako je indi moguće da štogod drugo osim tebe milujem, buduć da izvan tebe ništa ni(j)e poljubljeno. (117); Gospodina našega učinio si virnim tvo(j)im velikim ljubavi prignućem poljubljeno (199);</p>
<p>poljubljenje (5 potvrda)</p>	<p>Primi mene na poljubljenje mira da se vesele blaženi svrhu obraćenja moga (38); da meni pridadeš poljubljenje mira. (75); učini dostojnu dušu moju, da može pristupiti k tebi, podaj mi poljubljenje mira, ko(j)i pravo i temel(j)ito pri tobom sva odmećem (107); da po molenju tvome sin tvoj primi me na poljubljenje mira (122); Gospodine Isukrste, ko(j)i si hotio po poljubljenju od Jude izdan biti (164);</p>
<p>ljubeznivi ljubeznive ljubeznivi(j)a (5 potvrda)</p>	<p>Uzvišeni misniče i ljubeznivi slatki Isuse Isukrste (90); Ko(j)i hoće meni dopustiti virnoga ljubeznivog moga zaručnika (113); ništa ne manje oti utišit one ljubeznive žene koje plaka[h]u. (665); Promisli ovdi plač i žalost ove ljubeznive matere koja drži u krilu priplemeito tilo svoga Sina (689); Procini obadva ova srca jedno pram drugomu, od ko(j)ih nemogu bit ljubeznivi(j)a i zato ni žalosni(j)a (654);</p>
<p>ljubljenje (2 potvrde)</p>	<p>i nek tada promisli hrđavost svoju i u dubl(j)ini poniznosti nek vazda pribiva, u onomu ko(j)i najbol(j)i jest način, da ù ljubljenju srca pridade se konak tebi. (96); slovima od ljubljenja štempaše darove tvoje i pisaše ljubovniku tvomu. (516);</p>
<p>ljubezljivosti ljubezljivost</p>	<p>dopusti meni to uzdignuće k tebi i razori sve ljubezljivosti koje bi se u meni jošter k tilu, đavlu i svitu mogle naći (99); Sveti Franciško, oče</p>

(2 potvrde)	ljubezl(j)ivosti (459);
ljubeznivost (1 potvrda)	Sveti Antune, ružico ljubeznivosti (481);
ljubećim (1 potvrda)	da uživam milosti tvoje koje si pripravio ljubećim tebe sina oca i slidećim nebeskoga (100)
poljubio (3 potvrde)	O, kako istinito jest, Gospodine, da si nas poljubio božanstveni sakrament postavljajući (116); ovo je oni sluga tvoj nedostojni ko(j)i k tebi sad vapi(j)e ko(j)i je Sinka tvoga s Judom lažl(j)ivo poljubio (371); Jere si ti prvlje poljubio mene. (695);
poljubi (1 potvrda)	<i>Kada poljubi otar, zlamenuje Isukrst po poljubljenju bi izdat od Jude.</i> (164);
bogoljubni bogoljubna bogoljubne bogoljubno (22 potvrde)	<i>Ako pak ko(j)i počme od bogoljubni po sebi ovi put činiti</i> (642); Združi tvoj plač s plačem ove Majke, tvoja uzdisanja i bolesti s Ivanom i s Mandalinom, tvoju ljubav s ostalim bogoljubnim ko(j)i se ovdí naodaú, pokloni se s n(j)ima tilu mrtvu Isusovu i reci ovako. (689); Kazanje poštovanoga i bogoljubnoga principa i gospodina FRANCISKA SOLARAS, biskupa salaminskoga u svetomu saboru Tridetinskomu, godišta 1546. protiva kugi. (732); da oprostjenje koje su svagda želili, bogoljubnimi molitvami dostignu. (601); da proštenje, koje su vazda želili, bogoljubnimi molitvami zadobiti, primu. (613); da proštenje, koje su vazda želili, bogoljubnimi molitvami zadobiti primu. (614-615); otpuštenje podaj svi(j)u griha da proštenje koje su vazda želili bogoljubnimi molitvami zadobit primu. (616); otpuštenje svi(j)u griha podaj, da proštenje koje su vazda želili bogoljubnimi molitvami zadobiti primu. (617); otpuštenje svi(j)u griha podaj, da proštenje koje su vazda želili, bogoljubni mi molitvami zadobiti primu. (621-622); Ukaži, ô milostivna, ô bogoljubna , ô slatka Divico MARI(J)O. (355); O milostivna, o bogoljubna , o prislatka Divo Mari(j)o. (404); Apolonio bogoljubna mučenicó (570); Gospodine Isukrste, ko(j)i si na svo(j)i vlastiti pleći priteško drvo križa otio nositi i one bogoljubne žene ponukovati (172); Promisli ovdí dobrotu ove bogoljubne žene (660); susrite mnoge bogoljubne žene (665); Bogoljubne molitve. (707); dopusti meni da ja mogu za mrtve ko(j)i su u muka od očištenja [b]ogoljubno moliti, da oni život slave koliko pri(j)e dostignu i pred licem tvo(j)im za me molitelj budu.

	(179-180); Bogoljubno prituženje svo(j)i griha propetomu ISUSU (230); jesi ovo svim onim obećao dati ko(j)i tebi bogoljubno služe i tvoje svete zapovidi opsluživaju (299); Budi s nami, molimo Gospodine, kripost Duha Svetoga ko(j)i srca naša bogoljubno čisti i od svi(j)u obrani protivština. (311); Ako li sam štogodi bogoljubno rekao i razmišljavao u svetih otajnosti rečenoga Rosaria (415); <i>I klečeći sva koja slide izmoliti i bogoljubno promišljati</i> (644);
pripoljubljeni pripoljubljenju (7 potvrda)	Blagosov tvoj, pripoljubljeni Bože (192); U ruka tvo(j)i sva su imanja moja, o pripoljubljeni svita Spasitelju! (319-320); Put križa, koga učini tvoj pripoljubljeni Sin Isukrst, naš priljubeznivi otkupitelj onda, kada pođe na smrt za naše otkupljenje. (637); i prikazuje nam misto u komu pripoljubljeni Isus bi od nemili sluga svučen iz one razdrte odiće u koju biše obučen (648); Promisli žalost koju imade njegova priljubezniva majka, gledajući i promišljajući čavle, goloću i ostala koja podnosaše njezin pripoljubljeni Sin (672-673); Promisli neizrečenu bolest matere Isusove koju ovdi podnese u svomu srcu videći da se rastaje svo(j)im pripoljubljenim sinom imadući ga ostavit u grobnici. (691); posli kako biše od prošastog šezdeset i jedan koračaj odio noseći priteški križ, susrite svoju pripoljubljenju i prižalosnu majku. (654);
priljubljeni priljubljenja (3 potvrde)	Isukrste priljubljeni ! (230); O, kralju priljubljeni i pri(j)atelju priželni (241); O priljubljenja Gospo, Sve- ta Divico MARI(J)O. (378);
ljubežljenik (2 potvrde)	Isuse ljubežljenik čistoće (194); Isuse ljubežljenik naroda (195);
neljubavi (1 potvrda)	Bože, tebi ispovidam sve grihe moje tlesne i duhovne, sve nevire moje, sve nečistoće moje, sve nepravde moje, sve neljubavi moje (276);
pogoljubna pogoljubno (2 potvrde)	<i>Pisma Duha Svetoga veoma pogoljubna</i> (312); dopusti milostivo da mi, koji njega sada pogoljubno slavimo i zazivamo od ove strašne bolesti vazda oslobođeni budemo. (722);
ljubežl(j)iva ljubesljiva ljubezl(j)ivi ljubežl(j)ivi	Majko ljubežl(j)iva (151); sad o ljubežljiva Majko, na nevridnoga sina tvoga, zakaljana velikim blatom od griha pogledaj (369-370); Sad pogledaj svrhu svi(j)u milosti milostivna i svrhu svi(j)u ljubavi ljubežl(j)iva (371); Ja te dičim, slavim i poštujem, o ljubežl(j)iva Divico i Mati Božja MARI(J)O!

<p>ljubezliivi ljubezlivom ljubežl(j)ivo ljubezl(j)ivo ljubezливо (23 potvrde)</p>	<p>(377); Majko ljubesljiva (405); Hodi indi ljubezl(j)ivi o, Spasitelju moj, i dalje se ne zadocnivaj. (128); i zraku onu rajske one radosti koju tvome ljubežl(j)ivomu i gorućemu u ljubavi serafinu Antunu svetomu (492); Virni i ljubežl(j)ivi pomoćniče i zaštititelju (503); o ljubezl(j)ivi moj, sveti Antune (504); Duša i slave Božje tražitelju ljubežl(j)ivi (565); Sveta Klara, divico, mati ljubežl(j)iva (576); Kralje i vladaoce krstjanske da među sobom imadu temeliti mir i ljubezliivi život u svakoj božanstvenosti (10); <i>Način ljubežl(j)ivo zafaliti na darovi primiti</i> (136); <i>kako ti njega gledajuć i čuteć zazoveš i onda on ljubezl(j)ivo veli i govori srcu riči življenja u slatkosti</i> (145); koja strpljenjem ljubežl(j)ivim i neizrečenim (323); i za onu veliku ljubav, s kojom spasenje naše, vazda ljubežl(j)ivo i virno tražiš. (394); <i>Evo mečem sedam devoti razmišljanja svrhu života svetoga Antuna za moći svaki dan od nedilje njega ljubezl(j)ivo pozdraviti i njemu se priporučivati.</i> (489); Da ja po tvomu dostojanstvu ovu milost isprosivši, sjedinim se ljubezl(j)ivo s voljom i odlukom njegovom (512); <i>Ovdi se promišlja kako sveti Antun s Isusom Isukrstom u prilici malana ditešca općeći bi od njega ljubezl(j)ivo grljen i ljubljen</i> (514); da pokriven valovima od nedokučite sladosti i radosti od takve ljubezlive družbe (515); <i>ili najposli kada su velike svetkovine sebe s Bogom ujedini s jednom devotom i ljubezlivom ispovidjom i svetim pričeštenjem</i> (15); Kralje i vladaoce krstjanske da među sobom imadu temeliti mir i ljubezliivi život u svakoj božanstvenosti (10); nego od isti ruku neprocinjena Jaganca Isusa Isukrsta ko(j)ima te ljubezливо grljaše (516);</p>
<p>bogoljupstvo bogoljubstvo (9 potvrda)</p>	<p>za sastaviti iz različni knjižica u ovu jednu znajuć vaše bogoljuupstvo knjižicu postaviti [4]; Određeno jur ovo s bogoljupstvom Tebi govorismo, srca skrušenošćom (214); Sude velika bogoljupstva (351); vrilo Bogoljubstva i veselja (364); Sude velika bogoljupstva (405); to i dobro i bogoljupstvo poklanjam nizemjernoj blagosti tvojoj (415); i za ispunit ova svakolika s velikim bogoljupstvom moli tvoga Spasitelja ovako. (673); i sa svim bogoljupstvom moli ga ovako. (692); Bože, ko(j)i čudnovata križa otajstva u blaženomu ocu našem Francisku na mnogo načina jesi ukazao, daj nam molimo te bogoljupstva njegova vazda prilike sliditi (701);</p>
<p>obljubio (2 potvrde)</p>	<p>Jerbo si istinu obljubio, necnana i skrovita mudrosti tvoje, očitovao si meni. (418); I obljubio jest plod utrobe njezine. (438);</p>

<p>ljubljeni ljubljeno ljubljenja (22 potvrde)</p>	<p>Dakle, ljubljeni Isuse moj, za tvoje neizmerno milosrđe i ljubav (478); Dopusti meni s neizmirnim milosrđem tvo(j)im slatki i ljubljeni gospodine Bože moj (490); A moj ljubljeni i slavni Antune (515); <i>Ljubljeni moj na mo(j)i će prsah počivati.</i> (516); Ljubljeni Elemozinaru (540); <i>Ovdi se promišlja kako sveti Antun s Isusom Isukrstom u prilici malana ditešca općeći bi od njega ljubezl(j)ivo grljen i ljubljen</i> (514); da bi dostojan njega u svoje ruke, u prilici jednoga prilipoga ditešca primiti i š n(j)ime pribivati i od onoga ko(j)i nebo i zemlju stvori, grljen i ljubljen biti (515); <i>Da ljubljenoga Spasitelja tvoga</i> (144); O muko draga ljubljenog Isusa (202); O, muko draga ljubljenoga Isusa (206); O, muko draga ljubljenoga Isusa (207); O, muko draga ljubljenoga Isusa (209); O, muko draga ljubljenoga Isusa (211); O, muko draga ljubljenoga Isusa (213); prid lice Božje, da ja dostojan (ili dostojna) budem viditi ljubljenoga Sinka tvoga, Isukrsta Gospodina našega (377-378); i tilo kada si Sina tvoja ljubljenoga u crkvi našla, tri dni izgubljena (384-385); O Boga ljubljenoga poštovana Majko (397); Ja biram za zaštititelja i mojca za mene prid neizmirnim milosrđem tvo(j)im prislavnoga i tebi ljubljenoga Antuna od Padue svetoga (496); meni milost od tvoga i moga ljubljenoga Isusa i Gospodina (503); <i>Kratko i ljubljeno s ljubavjom reci.</i> (126); Indi ovo jeste, o Spasitelju, zaradi čega srcem ljubljenim i punim milosti (136); Isus, Mari(j)a, Josip, moja prislatka ljubljenja skupštino živi[t] ću ja i umrti ću u vašoj ljubavi. (456);</p>
<p>ljubovniče ljubovnik (5 potvrda)</p>	<p>Sveti Antune, ljubovniče od mira (482); s ko(j)im se učini ljubovnik rajske slave (516); slovima od ljubljenja šampaše darove tvoje i pišaše ljubovniku tvomu. (516); u slavi zajedno s tobom po milosti ljubovnika tvoga Isusa Isukrsta (517); Ljubovniče ponizni duša (559);</p>
<p>priljubežl(j)ivi (1 potvrda)</p>	<p>Užeži u meni, ponizno te molim, Gospodine priljubežl(j)ivi (496);</p>
<p>priljubeznivi priljubezniva (5 potvrda)</p>	<p>Put križa, koga učini tvoj pripoljubljeni Sin Isukrst, naš priljubeznivi otkupitelj onda, kada pođe na smrt za naše otkupljenje. (637); O Gospodine moj Isuse priljubeznivi, kralju nebeski (649); Promisli ovdi sko(j)im srcem gledaše priljubezniva majka svoga poljubljenoga Sina u neizrečeni bolesti pod teškim križem. (654); Promisli žalost koju imade njegova priljubezniva majka (672); Klanjamo se, priljubeznivi Isuse, rani tvoje noge desne (697);</p>

ljubioče (1 potvrda)	O naučitelju najbol(j)i Crkve svete svetlost, blaženi Hieronyme, božanstvenoga zakona ljubioče , moli za nas Sina Božjega. (521);
-------------------------	---

Tablica 2 – Motiv mržnje u Knezovićeveu molitveniku „Duhovno nemoj se zaboravit od mene“
(1746)

Motiv mržnje	Navodi iz djela
mrziti mrzi mrziš mrzim (4 potvrde)	Nasiti moju dušu, pridragi Isuse! A navlastito da ona na sve neprilike mrzi , a tebe jedinu priliku u sebi imade, tebe jednoga ljubi, tebe jednoga želi, tebe do svrhe traži onde tebe uvike uživa. (31); O Bože srca moga, koj(i) toliko ustrpljenje u okornom srcu grišnom mojem imao jesi, nemoj ustegnut od mene milosrđe tvoje buduć da iz dubl(j)ine srca moga žalim svrhu svi(j)u učiniti griha i obećavam nigda više te s njima uvrieđivat, nego s milošćom tvojom bižat i na nj mrziti u vike. (55); Što mrziš u meni, dalje učini od mene i duha trpl(j)ivoga i čistoće potvrdi u meni. (288); jer svrhu ostali zala, najbolje i najveće mrzim na grih, zato volim hiljadu puta svako zlo i smrt podniti, negoli se od cele u smrtni povratiti grih (301);
omrzlome (1 potvrda)	<i>Promisli kome se pridaje! Stvorenju hrđavome odbacitome, oholome i otečenome, svim omrzlome, koje je Boga svoga s hiljadu načini uvrđilo i koje njegovome primanju nedostojno učinilo se je.</i> (105-106);
omrzne (1 potvrda)	O čista, Divico MARI(J)O, za tvojim pridragim sinkom, jedino ufanje moje nemoj da ova moja slaba molitva od tvojega veselja opominjanja tebi omrzne , nego milostivo. (392);
mrsko (2 potvrde)	Daj mi mrsko veselje koje jest brez tebe i da ništar ne želim što jest izvan tebe, da mi je drag trud ko(j)i je radi tebe i mrsko počinuće koje je brez tebe. (280);
omraziti omraze (2 potvrde)	Daj meni, Gospodine Bože moj, u stvari od napritka i u stvari suprotivnine pomankati da u oni od napritka se ne uzholim, u suprotivni da se ne izgubim, da ni u čemu se ne veselim, niti žalostim, nego što vodi k tebi da nikome ne želim ugoditi niti se bo(j)im komu omraziti nego samo tebi, Gospodine Bože moj. (280); Da se meni omraze svaka prohodeća i da mi draga budu svaka tvoja radi tebe i ti, Bože, svrhu svi stvari. (280);